

№ 4 (5)

PROLETAARNE REWOLUTSIOON EESTIS

EKP ajaloo-komisjoni Tallinna 1917. a. grupe

esimene koosolek 11. märtsil 1928. a. W. Kingissepa nim. Haridusmajas.

- 1 rida:** Mihail Grotz, Wladimir Milonow, Pawel Radshischewski Anna Tummeltau, Rudolf Liiw, Eduard Jürgens, Johannes Erop.
- 2 rida:** Aleksander Petrow, Willem Buck, Aleksander Jea, Johannes Käspert, Karl Raud, Gustaw Brandies, Karl Wäljaots, Taawet Hansing.
- 3 rida:** Aleksander Alt, Karl Norman, Hans Pöögelmann, Aleksander Waltin, Jaan Saks.

Kominterni Eesti sektsiooni kirjastus, Leningrad

Wastutaw toimetaja Aleksander Waltin

Hind 75 kop.

E. K. P. ajaloo-komisjoni ajakiri

„Proletaarne rewolutsioon Eestis“

ilmub 4 korda aastas.

Ajakirja tellimise hind: aastas 2 rbl. 50 kop., $\frac{1}{2}$ aastas — 1 rbl. 25 kop., $\frac{3}{4}$ aastas — 65 kop. Väljamaale: aastas 1 dollar 50 centi, $\frac{1}{2}$ aastas — 75 c., $\frac{3}{4}$ aastas 40 centi.

Tellimisi võetakse vastu 2. numbrist peale. Esimest nummert on veel ainult vähesel arval järel. Kes täieliku kogu soovib saada, rutaku tellimisega. Esimese nri hind eraldi 1 rbl.

Tellimise aadress: Ленинград 31, ул. 3 Июля 48, „Külwaja“ kirjastus ja raamatuladu.

Ajakiri „Klassiwõitlus“

ilmub üks kord kuus

Poliitiline kuukiri, toob peaaesjalikult klassiwõitluse ja proletaarse rewolutsiooni kohta kirjatöid ja teateid, arutab ja selgitab poliitilisi päewaküsimusi Nõukogude-Liidus ja kodanlusemail, eestkätt Eestis.

„Klassiwõitluse“ tellimisehind: aastas—2 rbl. 40 kop., $\frac{1}{2}$ aastas — 1 rbl. 20 kop. ja $\frac{1}{4}$ aastas -- 60 kop. Üksiku nri hind 20 kop. kaksiknummer 40 kop.

Kõik seni ilmunud „Klassiwõitluse“ numbrid jaanuarist 1919 kuni tänapäewani on veel saada. „Klassiwõitluse“ sisu ei wanane.

Tellimise aadress: Ленинград 31, ул. 3 Июля, 48, „Külwaja“ kirjastus ja raamatuladu. Nõudke kirjanduse nimekirje.

PE 17922 Weebuarirewolutsioon Tallinnas *)

Weebuarirewolutsioon ei tulnud Tallinnale, vähemalt ta klassiteadlikule tööliseosale, mitte ootamatult. Tsaariwõimu lagunemise tundemärgid olid sedawõrd silmapaistwad, et nad igale wähegi järrelmõtlejale, wähegi ühiskondlistest nähtustest arusaajale möödapääsemata katastroofi kuulutasid.

Meeletu sõja tagajärjed andsid endid terawalt tunda, linnade laiad hulgad kannatasid juba mõnda aega tarwilikumate toiduainete, iseäranis leiwa puudust. Esiootsa püütakse seda kõigi sõjaaegsete abinõudega awalikult kõneletuleku eest hoida, kuid see ei tee puudust vähem walusaks. 1917. a. algul on Tallinnas mõte liikumas, mõisnikkude käest, kes wilja nähtawasti hinnatõusu ootel müüa ei taha, üleliigset wilja rekwireerima hakata, et linnale leiwa muretseada. Kuid olgugi et Balti aadelit Saksa wägedele kaasatundmises, isegi kaasaaitamises süüdistati, olgugi et Balti saksluse wastu karmimaid abinõusid tarwitati — mõisnik jäi ikkagi mõisnikuks, aadel tsaariwalitsuse tugewamaks toeks, ja sellepärast lasti ajakirjandust warsti «kuulda», et mõisate wiljatagawarade rekwireerimisest midagi wälja ei tulewat. Selle asemel antakse jaanuari lõpul (Tartumaal näit. 28. jaanuaril — wana kal. jär.) käsk: kõik talupojad peawad oma wiljatagawara wallawalitsusele üles andma. Waleteadete andmise eest ähwardatakse 3-kuuse kinniistumisega ehk 3000 rub-

lase rahatrahwiga. Samal ajal ilmuwad ajalehtedes teated wiljawargustest, weskite lõhkumisest.

Iseäranis terawalt tundub walitsewa korra mädanemist sõjawägedes. Wäerinnalt, kus lagunemisetaud enneaimate ulatuseni kaswanud, laguneb ta kiiresti ka seljatagustesse wäeosadesse. Distsipliin oli langenud, wõimumehed, iseäranis need, kes warustusega, tellimistega, üldse majanduslise küljega kokku puutusid, waatasid sõja kui rööw-wõimaluste peale ja püüdsid neid wõimalusi kõige awaramal määral ära kasutada: warastati, peteti, müüdi maha, mis iganes müüa sai. Elati tänapäewale, sest keegi ei olnud kindel, et homme päew põhjalikku muutust ei too. Lagunemine, demoralisatsioon, kõlbline langus, oli sedawõrd sügaw, et kõike seda mädanust laiaide hulka eest õieti enam kuigi suure hoolega ei warjatudki. Ja et töölistel sõjawäeosadega tihti ja mitmeti kokkupuutumist oli, siis tundsid nad seda mädanust õige ligidalt.

Kõik need nähtused: toiduainete puudus; awalik wargus, rööwimine, spekulatsioon sõjawägedes, wäerinnalt tulewad rahutud teated — kõik see löi ikka järjesti ärewamaks minewa meeoleolu. Sellele kaasa mõjus üldine ärewus Wene-maal, mis ennast igal sammul tunda andis ja Tallinnas iseäranis terawalt nähtawale tuli tööliste sõjawäkke mobiliseerimisel. Kuna jõukamad kihid endid altkäemaksu eest wäerinna seljataha asutustesse, „ajapikenduse“ töödele jne poetasid, pidid töölised otse tegewasse wäkke minema. See kutsus wabrikutes terawa protesti esile, mis Böckeri juures, näit., isegi awaliku streigini läks, kui seal 7 töölist taheti sõjawäkke kutsuda. Streigi mõjul jäetigi töölised tehasesse.

Sagedane läbikäimine Peterburiga, iseäranis Tallinnast wäeteenistusesse kutsutud töölistega, kes suuremal osal Peterburis 108. jalawäe polgus teenisid, andis Tallinna töölistele wõimaluse pea-

*) Kirjeldus on kokku seatud peaaesjalikult sündmustest osawõtjate mälestuste järele, mis EKP Ajalookomisjonile osalt kirjalikult kätte saadatud, osalt osawõtjate koosolekutel üles märgitud. Tokumentlisi allikaid oli wähe tarwitada ja neid on meil selle ajajärgu kohta üldse wähe. Sellepärast on arusaadaw, et kirjeldus mitte ühtlaselt sündmusi ei saa walgustada; iseäranis puudulik on materjal W. S. D. T. P. Tallinna organisatsiooni tegewuse kohta weebuarirewolutsiooni päwil. Siin oleks selle aja tegelastelt hädasti täiendus waja. Loodame et järgnew kirjeldus nende kogumiseks kaasa mõjub.

linna meeleolu arenemisest teateid saada. 1916. a. weebruaris käis Wenemaa Sots. Dem. Töölise (enamlaste) Partei Peterburi komitee esitaja sm. A. Tiiman Tallinnas, kus ta Tallinna komitee koosolekul Peterburi liikumisest ja partei väljawaadetest liginewale rewolutsioonile aru andis. Parteile oli igatahes siis juba selge, et kokkuwarisemine enam kaugel ei wõi olla. Kahjuks oli Tallinna organisatsioon mitmekordsete wangistuste tagajärjel, mis tegewamad parteilased töö juurest oli ära kiskunud, wõrdlemisi nõrgaks jäänud, nii et mitte ainult weebruari-sündmuste ärewatel eelpäewadel, waid isegi rewolutsiooni lahtipuhkemisel wõimalik ei olnud lendlehtigi väljaanda. Masselist tööd — kuipalju seda üldse oli — tegi partei haigekassade kaudu, kelle tegelaste hulgas mitu silmapaistwamat parteitegelast oli (Käspert, Aro, Liiw jt.), peale selle jätkati suurema hoolega rahakorjamist tööliste lehe väljaandmiseks, mis tööliste hulkades kogu sõjaaja, sestsaadik kui Narwa tööliste leht kinni pandi, päewakorral oli seisnud.

Weebruari lõpu poole läks seisukord tuntawalt palawamaks. Walitsewad ringkonnad hakkasid oma seisukohte kindlustama. Toodi Tallinna uusi wäeosasi, kes usaldawamad arwati olewat (ulaanid), pordus pandi waljem wahikord maksma, mis madruste kokkupuutumist linnaelanikkudega pidi kitsendama, õõseti panid sandarmid tööliste korterites läbiotsimisi toime. Tallinna komitee liikmed ja mõned teised tegewamad parteilased ei maganud enam mitu ööd kodus; päewal kinniwõtmisi ei olnud, kardeti nähtawasti töölisi äritada. Kõik see, ühes ajakirjanduse kaudu Peterburist tulewa meeleoluärewusega andis aimada, et pealinnas suured sündmused ukse ees seisawad. Need arwamised said korruga tugewa kaudse kinnituse, kui pealinnast enam ajalehti ei tulnud. Nüüd aimati juba, et „midagi lahti“ on. Mis see „midagi“ oli wõi olema pidi, mida temalt oodata wõis, selle kohta oli wähe selget ettekujutust. Üldiselt oodati walitsuses sügawaid muudatusi, igatseti wabamat riigikorda, kõige selle lagunemise ja mädanemise kaotamist, mis üle

maa ähwardas hinge matta. Töölised tuletasid meele 1905. a. wõitlusi ja nende hüüdsõnu tsaariwalitsuse kukutamise ja asutawast kogust; Eesti kodanlus ootas mõisnikkude eesõiguste kärpimist ja igatses nendega kohalises maa omawalitsuses üheõiguslisena kõrwuti istuma pääseda. See oli vähemalt awalik poliitiline programm, mis Eesti kodanluse poolt oli üles seatud (Pätsi projekt, mis aga teostamata oli jäetud).

Teadmatus mõjus painawalt. Böckeri tehase tööliste koosolekul otsustati seisukorra selgitamiseks saadikuid Peterburi saata. Saadikuteks waliti Krustein, Feodorow, Pudan, kes aga alles 1. märtsi õhtuse rongiga tagasi jõudsid, kui Tallinnas Peterburi sündmustest juba laiemalt teati.

Kust kaudu ja kuidas esimesed teated Peterburi rahutustest, tsaari troonilt lahkumisest ja teistest sellega ühenduses olewatest sündmustest Tallinna jõudsid ja siin laiali lagunesid, seda on raske üksikasjaliselt jälgida. Kahtlemata said kõrgemad walitsuse ja sõjawäe esitajad sündmustest õigel ajal teateid, seal warjati aga tõelist seisukorda ja püüti liikumisele weel siis wäewõimuga takistusi teha, kui see juba enam kui hilja oli. Nii andis Tallinna (Peeter Suure) merekindluse komandant Gerassimow weel 28. weebruaril, kui tsaari troonist lahtitütlemine Tallinnas kahtlemata juba teada pidi olema ja oligi ¹⁾, päewakäsu välja mis järgmiselt käis:

„Mitmete toiduainete puuduse ja mõnede isikute kahtlustamise pärast äraandmises, mis sõja lõpuni wiimist wõiks takistada, on Petrogradis wiimastel päewadel rahutused tekkinud.

Sellest kindluse, sadama ja tehaste elanikkudele ning tööliste teatades panen, ma ette kindlasti meeles pidada, et Tallinn piiramise seisukorras seiswas kindluses asub ja seadus mulle igasuguste korratuste äralõpetamiseks sellepärast laialised wolitused annab, mida ma tarwilisel korral otsustawalt ka tar-

¹⁾ 28. weebr. saadi mitmepool walitsuse-asutustes telegramme, mis Peterburi sündmusi walgustasid. Raudteel teatasid telegrahwiametnikud sellest ka raudteewabriku töölistele.

witan. Ma ei luba mingisuguseid väljaastumisi ega meeleeawaldusi. Pealegi ei ole väljaastumiseks mingisuguseid põhjusid. Toidumoon on Tallinnas olemas, ja mida puudulikult, sellele olen ma kindluse ladudest tarwilisel määral lisa annud ning teen seda ka edespidi. Meie üleüldine kohus praegusel raskel ajal on täielikku rahu ja korda alal hoida ning kõigi abinõudega meie maa- ning merewäge aidata wõita, kindluse kaitsmise wastu ette walmistades, maawäe ning laewastiku jaoks uusi wäeosasid kokku seades ja kaswatades ning kõige jõuga selleks töötades, et neid kõige tarwilikuga warustada.

Loodan et elanikud ja töölised minu käesolewast seletusest täielikult aru saawad, minu alalist heatahtlikkust nende wastu meeles peawad ja täielikku korda alal hoides mind ei sunni äärmisi abinõusi tarwitusele wõtma“.

Samal ajal wõeti ka teiste wõimuesitajate poolt samalaadilisi abinõusid tarwitusele, et Tallinnas rahutusi ära hoida. Nii anti Böckeri tehases päewakäsk wälja, milles igasuguseid rahutusi sõjariistuse jõuga ähwardatakse maha suruda. Sandarmiwalitsus saadab samal päewal (28. weebr.) erarongi Tapale, et seal Petrogradist tulewat rongi kinni pidada ja läbi otsida. Kardetakse mässuõhutajaid ja tahetakse neid kinni püüda.

Wähemates tööliste ringides, kuhu ühte wõi teist teed kaudu teated Petrogradi sündmustest jõudnud, arutatakse juba selle päewa õhtul neid jutte. Laiematesse hulkadesse hakkawad need teated alles järgmisel päewal, 1. märtsil, tungima, kus kuuldused suust suhu, ühest töökojast teise lendawad. Tõsiselt enam töö peale ei mõelda. Pärast lõunat koguti osakondade ja töökodade kaupa kokku, arutati kõikide meeli erutawaid kuuldusi ja otsustati koos wabrikust ehk tehasest meeleeawaldusega linna minna. Kõige aktiivsem, kõige elawam ja tegewam oli Kopli tehaste tööliiskond, kuid iga tehas, iga wabrik talitas oma pead, ka meie parteiorganisatsioon ei suutnud weel ühendajaks, korraldajaks ja juhtijaks olla; sellepärast kan-

dis meeleeawaldus stüühilist laadi ega awaldanud tarwilikku mõju. Kogumine kesklinnas, Wene turul, oli korratu, üks meeleeawaldajate salk tuli, teine läks, paljud töölised ei tulnud üldse rongikäiguga kaasa. Turul astusid juhtumisi kõnelejad üles, kuid oli wähe, mida teati kõnelda. Paari — kolme tunni wältel käis turult rida wabrikuid läbi: Böcker, Wene - Balti, Volta, Krull, Kroonu port, sadamatöölised, Wiegand, Dwiigatel, Luther ja mitmed teised.

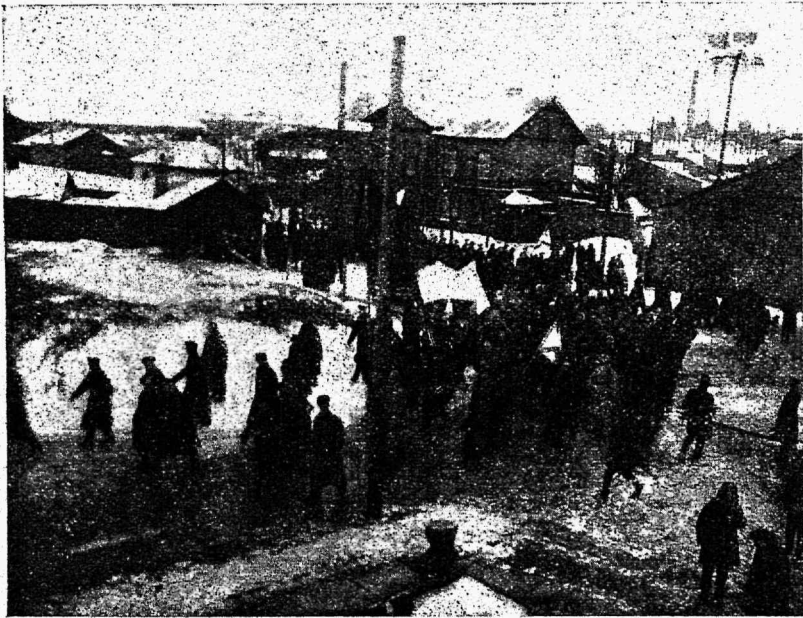
Hiljem õhtul oli mitmepool tööliste korterites kitsamaid koosolekuid, kus järgmise päewa väljaastumisi ja edaspidist tegewust kaaluti ja kawatseti. Selle päewa meeleeawaldus oli näidanud, et töölistehulgad kaugeltki weel sündmuste tähtsust õieti ei osanud hinnata ja sellepärast ettewaatlikult eemale hoidusid, paljud aga nähtawasti weel küllalt kindlad ei olnud, et kuulduused õiged on.

Järgmine päew, 2. märts, algas juba kohe hoopis uue hooga. Tehastes, wabrikutes, töökodades algasid kohe hommikust peale arupidamised, koosolekud, miitingud. Needki töölised, kes edasi töötada tahtsid, jätsid teiste mõjul töötamise katse katki.

Suurem miiting algas hommiku kella 9 paiku Böckeri tehases; mitmest töökojast oli umbes 1000 töolist kokku kogunud. Kõneles sm. Semenuha. Saadikud olid eelmisel õhtul Peterburist tagasi jõudnud, seisukord oli nüüd juba selgem, wõis kindlamalt seisukohta wõtta. Kõneleja oli punase plakati wenekeelse hüüdsõnaga „Maha sõda!“ kaasa toonud. Tehases töötawad madrused hakkasid selle wastu protesteerima ja tahtsid plakati maha kiskuda, mis aga suurema enamuse wastuseismisel korda ei läinud. Kõneleja seletas sündmuste käiku lühidalt, seletas oma hüüdsõna sisu ja wajadust, mispeale madrusedki rahule jäid. Kõneles weel rida teisi seltsimehi, kes kõik seletasid, et nüüd waja on wälja astuda ja wõitlejate ridasid kindlustada, et mitte 1905.a. lugu ei korduks, s. o. et wõimult äraastunud tsaariwalitsus uuesti wõimude kätte ei saaks kiskuda.

Suures rongikäigus mindi siit teistesse tehastesse, kust töölised ilma kõhklemata kaasa tulid. Wene-Balti tehases ei tahetud meeleawaldajaid wärawast sisse lasta, kuid töölised leidsid tee kontori kaudu ja peagi olid nad uulitsal. Noblesneri weeluste paatide osakonnas püüdis administratsioon madruseid kinni hoida, kuid seegi ei läinud korda. Teel linna poole wõeti kaasa Balti puuwillawabrik (Sitsiwabrik) ja mõned teised. Wabriku uulitsal 10. algkoolimajas asuw madruste õpekomando tuli ühes muusikakooriga kaasa.

sealt nüüd, kui esimene teade tuli tsaariwalitsuse langemisest, kohe linna toodud, et tema all uuesti wõitlust jatkata. Selleks kutsusid üles kõnelejad, kes mitme tehase ja wabriku esitajate seast üles astusid (Jegorow, Kusmin, Aro, Urb, Tisler, ja terve rida teisi). Kõik kutsusid töölisi wõitlema, et wana walitsust lõpulikult maha suruda. Küll ei olnud kellegil kindlaid juhtnõore ja hüüdsõnu anda, küll oli weel selgusetat, missuguste konkreetsete nõudmistega ja taktikaga wälja astuda, kuid üks oli selge: ei wõinud mingil tingimisel lu-

Meeleawaldus 10 märtsil 1917. a. Tallinnas.

Kesklinna, turule koguti kahte teed mööda: läbi kesklinna ja Merepromenaadi kaudu. Umbes kella 11 ajaks oli turule vähemalt 10-tuhandeline rahwahulk kokku kogunud. Oli rida punaseid lippusid ja plakaate. Nende hulgas üks lipp ajaloolise minewikuga: nimelt raudteewabriku tööliste lipp 1905. aastast. See oli kogu reaktsioonijajärgu kuskil Pirita jõe ääres kehwa majaüti keldris ligi kümmeaastat peidus seisnud ja

bada, et wana walitsus uuesti wõimule pääseb. Tuletati meele 1905. aastat ja selle õpetunde ja kutsuti üles oma seisukohte sõjawägedega ühinemise teel kindlustama, wangisid wabastama ja kõiki neid materjaale ning tokumente häwitama, millega tsaariwalitsuse asutused, eestkätt sandarmiwalitsus ja salapolitsei, töölisteklasi tegelastele kuidagi wõiksid kahju teha. Kuna seda, mis kätte saadud, kaugeltki weel lõpu-

likuks wõiduks ei wõi pidada, siis tuleb kõige jõuga toetada Peterburi töölisi ja sõjawäge, kes wõitluse eesrinnas seisawad, kõige pealt aga nõuda, et sõda wiiwitamata lõpetataks. Sõja lõpetamise nõudmist toetas igatahes kaugelt suurem enamus, kuigi meeleawaldajate seas ka wastaspidise waate pooldajaid oli ja meeleawaldusest osawõtjad kinnitawad, et nad isegi ühte plakati on näinud, mis pealkirja kannud: Sõda wõidurikka lõpuni. Seda wõib tõenäoliseks pidada, kui meele tuletame, missuguse protestiga Böckeri tehases osa madruseid «Maha sõda!» hüüdsõna wastu wälja astus. Ja Böcker oli üldiselt üks arenenumatest tehastest.

Turult, kuhu töölised igast linnaotstast kokku woolasid, otsustati ühises rongikäigus sadamasse laewade juure minna, et madrustega ühineda ja siis nendega koos linna tulla. Mitmetuhandeline meeleawaldajate kogu liikus sadama poole, kuna hiljem turulejõudjad miitingut edasi pidasid. Umbes Wiru uulitsa otsa kohal tormas rongile äkitselt ratsasalk wastu. Osa madruseid, kes Por dust (pool-ekipaasist) kaasa tulnud, oli sõjariistus. Nähes et ratsasalk rongikäigu peale kihutab, lasksid nad mõne paugu õhku, mispeale ratsasalk bulwaari mööda Rothermanni poole minema kihutas ja meeleawaldajate rong wabalt wõis edasi liikuda.

Sadamas äsuti laewade ümber (seal seisid mitmed suuremad sõjalaewad, nagu Rjuurik, Oleg, Bogatõr, Admiral Makaanow, peale selle rida miiniristlejaid jt.) ja hakati madruseid agiteerima, et need meeleawaldajatega ühineks ja linna tuleks, eestkätt aitaks wangisid wabastada ja wihatumate walitsuseasutustega, nagu sandarmiwalitsus, salapolitsej jn, arweid õiendada. Teati nimelt et linnas wangimajades hulk madruseid kinni istus, paljud neist raske karistuse all, 8—10-ks aastaks wõi koguni eluajaks sunnitööle mõistetud.

Madrused laewadel kõhklesid, siinseal püüdsid ka ohwitserid neid tagasi hoida. Hoolimata sellest et komandole eriline käsk oli antud selle järele walwata, et meeleawaldajad laewadele ei pääseks (kardeti nimelt et «Saksa spioonid» pomme wõiwad wisata ja laewu

rikkuda), oli rongikäiguga kaasatunud madrustel siiski korda läinud laewalaele ronida, kus nad ohwitseridega sõnawahetusse sattusid. Põnewuse tipuks oli ühe ohwitseri lüüasaamine, mispeale madrused laewadelt hakkasid maha tulema. Kes lööja oli, ei ole kindlasti teada, kuid arwatakse et see üks «Saaremaa poisi» nime all tuntud pool-ekipaasi madrus olla olnud.

Sadamast liikus meeleawaldajate rongi suurem kogu Rannawärawa mäe poole, kus Paksus Margareetas hulk madruseid kinni peeti. Siin nõuti wärawate awamist ja wangide wabastamist. Seda ei tehtud. Ja kui madrused wäewõimuga peale surusid, laskis wangiwahtide ülem, kes ukse peal ees seisis, pealetungijate hirmutamiseks paugu rewolwrist õhku. See äritas madruseid—laskja pisteti täägiga surnuks ja tungiti sisse. Samal ajal purustati palkidega hoowiwäraw ja wõeti wangimaja kaitsjatel soldatitel, keda umbes 60—70 meest oli, sõjariistad käest, mis rahwa kätte jaotati.

Selle rüsina ajal sõitis wangimaja poole rahwa hulka merekindluse komandant, aseadmiraal Gerassimow, kes meeleawaldajatele püüdis selgeks teha, et poliitiliste wangide wabastamise juures ka kaelakohtulised kurjategijad wõiwad lahti pääseda, mis aga elanikkudele hädaohlikuks wõiks minna ja mida sellepärast keegi ei wõiwat soovida. Komandant manitses rahwast rahulikuks jääda ja mitte wägiwalda tarwitada. Kuid teda ei kuulatud, tekkis käre sõnelus, kusjuures üks madrus komandandile kallale tungis, ta pea weriseks löi ja teda ühes kaaslaste abiga hakkas autost maha kiskuma. Ei ole kahtlust et ta sinnasamasse oleks tapetud, kui mitte töölised waele poleks tulnud, kes admiralit tagasi autosse tõstsid ja ta kiiresti minema saatsid.

Umbes samal ajal, mil Gerassimow auto allpool Rannawärawat kinni peeti, tekkis kokkupõrkamine Pikal uulitsal wangimaja ukse kohal teise tsaariwalitsuse esitaja, pristawi abilise Hanse niga, kes madrustega ägedasti sõnelama oli läinud ja sealsamas surnuks pisteti.

Osa meealwaldajaid oli kohe, kui wangiwahtide ülem maha löödi, wälisukse kaudu wangimajasse tunginud. Teine osa, kes wärawa kaudu hoowi tormas, nõudis siin wangiwahtidelt wangimaja ukse awamist. Et seda ei tehtud siis lõhuti ka siin uks palgiga puruks ja tungiti sisse, kus kambrite ukсед purustati ja wangid wälja lasti. Wangiwahtisid sunniti näitama, kus wangid kinni hoitakse. Otsiti kõik kambrid läbi, et juhtumisi mõni ohwer trellide taha ei jääks. Wangiwahtidelt mingisuguseid teateid enam ei saadud. Hoowi peale jäänud salk oli wäljas, hoowi teises serwas pesukoja kõrwal kaks kongi leidnud, kus mitme meealwaldusest osawõtja tõenduse järele wangisid ahelatega seinä külge needitult kinni peetud. Kui wangid seal pimedatest urgastest, kus nad nähtawasti kaua kinni olnud, wõib olla, mingisuguse eriliselt raske karistuse näol, wälja toodi, olid nad sedawõrd nõrgad, kurnatud, et üks neist peagi suri; teine wiidi etteawaatlikult haigemajasse, kus ta hiljem olewat paranenud. Mõlemad wangid, kellest üks, kuulu järgi, merewäe ohwitser olnud, istunud juba kümmeaastad aastaid wangi.

Kui wiimaks enam ühtki lukustatud wangiakamert ei leitud, tassiti magadiskotid hunikusse ja süüdati põlema. Taheti wihatud piinakammer jäädawalt häwitada.

Waheajal oli wäljas wäike wahejuhtumine olnud. Parajasti kui uks maha lõhuti ja wangisid wabastama hakati, kostnud uulitsalt hüüe: Kasakad tulewad! Kuna meealwaldajad wäljas enamasti kõik sõjariistuta olid, kardeti werewalamist ja rahwahulk lagunes kiiresti mitmesse hargu laiali. Kuid kohe selgus, et Pikal uulitsal lähenew ratsasalk mitte kasakad polnud waid randrüütlid, kes ligemale jõudes meealwaldajaid terwitasid ja rahulikult edasi sõitsid.

Kui wangimaja juba osalt põles, hakati kahtlema, kas tõesti ka kõik wangiurkad on üles leitud ja awatud. Teati weel kinnistest raudustest rääkida. Hakati wangimaja plaani nõudma. Wastati et see wangimajade inspektori käes on, kes Wäike-Tartu maanteel elab. Kohe

saadeti 3 seltsimeest sinna, kuid inspektorit ei olnud kodus, ei saadud ei plaani ega wõtmeid. Tungiti uuesti majasse, leiti moonaladu, mis lahti lõhuti (teisel korral), kuid kõigi otsimiste ja kaewamiste peale, mida tagahoowis toimetati, wangisid enam ei leitud. Kuulujutud salakambritest ja maaalustest koobastest, kus raskemaid stüdlasi raudus hoitawat, ei tahtnud aga siiski lõppeda; linnas käisid need jutud suust suhu, otsimised kestisid sellepärast weel järgmistelgi päewadel edasi. Kõneldi maaalustest keldritest, kust kopsimise ja põrutamise peale hääli ja oigamist olewat kuulnud. Kui wangimajas ja hoowis etteawõetud kaewamised mingid tagajärgi ei annud, ei salaurkaid ega saladuslisi wangisid ei leitud ja wiimaks miilits Margareetas tuhnimise ära keelas, hakati oma käe peal otsimisi toimetama ja wangimaja ümbruse korteritesse tungima, kust kaudu loodeti maaalustele koobastele ligi pääseda. Et kõigile neile otsimistele ja kuulujuttudele lõppu teha, awaldas Tallinna tööliste ja sõjawäelaste saadikute nõukogu täidesaatew komitee 7. märtsil järgmise teadaande:

«Linnas on kuulujutud laiali lagunenud, nagu oleks «Paksu Margareeta» alt ja teistest kohtadest maaalustes urgastes raudu kinnineetud inimesi leitud.

Tallinna tööliste ja sõjawäe saadikute nõukogu täidesaatew komitee kinnitab rahwa miilitsawäe komitee nimel, et neil kuulujuttudel, saadud teadete järele, mitte mingisugust põhja all ei ole, mispärast komitee palub kodanikke, et nad sala maaaluste käikude otsimise ettekäändel mitte era-ja kogukondlisesse majadesse ei tungiks ja neid mitte ei purustaks.

Kõigil niisugustel juhtumistel tuleb rahwa miilitsawäe komitee poole linna raekotta pöörata».

Kuid pöörame tagasi 2. märtsi meealwaldusse juure.

Põlewa «Margareeta» juurest walgusid meealwaldajad mitmes salgas ja harus linna mööda laiali. Üks osa oli juba ennemalt Margareeta juurest lahkunud ja Pikal uulitsal asuwa salapolitsei kallale läinud. Seal leiti ukсед ja isegi

luugid kinni olewat. Et uksest sisse ei pääsetud, murti luugid lahti, löödi aknad puruks ja tungiti majasse. Siin hakati kohe kappisid ja kastisid purustama ja pilluti paberisi sületäite kaupa läbi akna uulitsale. Korraga kuuldi paukusid (arwatawasti Margareeta rüüstamiselt); kuna politseiruumide lõhkujad sõjariistuta olid, sattusid nad silmapilguks segadusse. Tekkis kahtlus, kas salapolitsei agendid endid mitte kusagile ei ole ära peitnud. Hakati lukkus uksi lahti murdma. Inimesi ei leitud, kuid saadi wäiksel arwul sõjariistu. Politseiametnikud olid aegsasti julgemasse kohta warjule pugunud.

Salapolitseist läks suurem osa, kellega weel juuretunud salgakesi ühines, Brookusmäe kaudu Wene uulitsasse eeluurimise wangimaja kallale. Sellele lähenedes nähti aga, et wangimaja kaitseks root jalawäge wälja oli kutsutud. Keegi ei teadnud, missugune nende sõjawäelaste meeleolu oli. Soldatid seisid laskewalmis, ja liginemise korral wõis tuleandmist karta. Silmapilguks jäädi peatama, kuid arwati siiski edasi samuda, ühteageu eemalt juba soldatise hoiatama ja agiteerima hakates, et nad oma wendi ei laseks. Ohwitserid andsidki käsu lasta, kuid soldatid ei kuulanud sõna. Takistamata pääses meeleawaldajate rong wangimaja wärawate ette, kus soldatitega wennastama hakati. Osa soldatise andis sõjariista käest. Wangimaja wärawad ja ukсед tehti lahti ja lasti wangid wabaks.

Toompeal, kubermanguwangimaja juures, kuhu suuremal arwul madruseid ja teisi meeleawaldajaid osalt Margareeta kaudu ja salapolitsei rüüstamiselt tulles, osalt otsekohe turumiitingult oli kogunud, mingisugust wastupanekut ei olnud. Wangide wabastamine sündis siin ilma werewalamiseta. Küll olid wihased madrused tahtnud wangimaja ülema abi Kõrge kallale tungida, kuid see palunud põlwili armu, ja—rewolutsionäärid on harilikult suuremeelsemad kui wast tarwiski, iseäranis proletaarlased. Kõrgele kingiti elu, et ta—nüüd «wabas» Eestis uuesti proletaarlaste kallal oma timukatööd wõiks jätkata.—Ka kubermanguwangimaja mõisteti tuleroaks. Et

weesurwe madal oli ja tuld sumbutada ei saadud, ähwardas tule laialilagunemine isegi kubernerilossi ja kubermanguwalitsuse ruumisid.

Osa meeleawaldajaid oli sadamast tulles Patarei kasarmute juure läinud, kus peajaslikult eestlastest tagawarawäelased asusid. Siin ei lastud meeleawaldajaid sisse. Kui ägedalt peale tungiti, ähwardasid ohwitserid tuld anda. Selle peale wastasid madrused, et kui üksainuski meeleawaldajatest elu kaotab, nad siis laewadelt kasarmu pihta tule awawad ja selle maatasa teewad. Wäewõimuga suruti wärawast sisse. Wangid wabastati kartsadest, soldatid aeti hoowi peale, kuid wälja ei tahtnud neid ohwitserid ikkagi lasta. Selle jagelamise ajal sõitis üks kõrgem sõjawäelane (kindral?) autoga hoowi. Madrused rügisid peale, «kindral» löi kartma ja andis soldatitele luba wälja minna. Kuid meeleawalduse rongiga ühinesid neist wast ainult üksikud, teised walguisid linna laiali.

Mõned madrustesalgad, peajaslikult weealustelt paatidelt, olid osa meeleawaldajatega sadamast linna tulles Suurele Tartu maanteele, linna komandantuari ümber kogunud, kus kah wangisid teati olewat. Turult tuli inimesi ikka weel lisaks (peajaslikult Dwiigateli töölised), nii et siin suurem rahwakogu tekkis. Kuid sõjariistus wahid ei lasknud meeleawaldajaid lähedale. Hoiatustest hoolimata tihenes ja lähenes siiski rahwamurd. Madruste hulgast, keda rahwahulga kaasatundwad hüüded pealetungimisele õhutasid, astus wiimaks üks weealuste paatide komando wanem madrus wälja, lageda platsi keskele—nähtawasti meelega tähelpanekut enda peale tõmmata püüdes, et sellega teistele wõimalust anda tähelpanematult wahtidele lähineda. Wahid awasid aga tule, mitugi madrust said haawata, kuid raskemaid haawamisi ei olnud. Nüüd surus madruste ja tööliste kogu rüsinale peale, wahid löödi kõrwale, wõeti neilt sõjariistad ära ja wabastati peawahis kinnipeatud wangid. Salk ohwitserisi, kes autoga kohale sõitis, sunniti autost wälja tulema, mis neilt ära wõeti.

Siit saadi vähemal määral sõjariistu, mis madrused rahwa kätte jagasid. Peawahist mindi osalt Juhkentali kasarmute, osalt Tschernäägini wangimaja juure. Randrüütlite kasarmutes ei olnud kedagi leida, saadi ainult wähesel arwul sõjariistu (piikisid); teistest kasarmutest wõeti soldatid kaasa, kes ilma wastupanekuta meeleadajatega ühinesid.

Tschernääginis lasti wangid lühikese puiklemise peale kambritest wälja hoowi peale (teated, nagu oleks seal meeleadajate peale lastud, ei ole küllalt kindlad), kuid «unustati» neile riided kätte andmata. Meeleadajad murdsid kohe riideladu ukseid lahti, ja wangid saadeti minema. Tehti katsed wangimaja põlema süüdata, pisteti tiseritöökojas laastutesse tuli, kuid see kustutati kohe ära enne kui ta laiali oleks saanud laguneda.

Wahepeal oli õhtu kätte jõudnud, kuid meeleadajate salgad «puhastasid» linna edasi: häwitati sandarmiwaliitsuse, ringkonnakohtu, kindlusekohtu materjalisi ja arhiwe, rüüstati politseijaoskondi. Mitmel pool paistis tulekuma: põles wangimaja Toompeal, põles Margareeta; suurem tulekahju oli Mardi uulitsal kus mitu awalikku maja maha põles (kokku 5 wõi kuus maja). Põles ka politseiwaliitsus. Kindlusekohtu ja ringkonnakohtu ees uulitsal põletati läbi akende wälja pillutud aktidekuhje ja muid paberite hunikuid.

Weel kaua õösi kestab see wiha-kustutamine neetud tsaariwaliitsuse wõimuaparaatide kallal, mille kaudu rahwast kaua ahelais oli hoitud. Samal ajal awaldati wabanemise rõõmu laulmisega, hõiskamisega, sõjariistade paugutamisega, mis üldiselt elewa, kuid ühtaegu ka ärewa meeoleu löi. Tuleb tähendada, et ei päewal ega õösel ainuski «korra-kaitsjat» enam uulitsal näha ei olnud — politsei oli nagu maa pealt ära pühitud; teadsid ju need tsaariwaliitsuse toed, et rahwa wiha suurel osal otsekohe nende wastu oli sihitud, sellepärast pidasid nad oma terwisele kasulikumaks, aegsasti warjule pageda.

Kuna rewolutsiooniline proletariaat ühes sõjawäelastega selkombel tegeli-

kult wana korra Tallinnas purustas, ei seisnud ka kodanlus käed rüppes. Teda ei huwitanud sedawõrd wana korra kui uue korra saatus, see, kuidas oma klassihuwisid edaspidi kaitsta ja kindlustada. Kuna selge oli, et rewolutsiooniline laine wana korra ära uhub, tuli uue korra loomise peale mõelda. Selleks oli päewal linna raekotta «seltskonnategelaste», s. o. kodanliste kihtide esitajate eranõupidamine kokku kutsutud, kus peasjalikult korrapidamise küsimusi arutati. Kuna wõimata oli töölistest mõõda minna, awalikke tööliste organisatsioone aga peale haigekassade ei olnud, siis oli ka nende kutse saadetud, aga sedawõrd «hilja», et ainult 3 tööliste esitajat oli ilmunud. Need haigekassad, kus enamlased töötasid, ei saanud üldse kutseid; nähtawasti oli kodanlusel hea ja asjatundja allik, mille kaudu nad wastawaid teateid said. Nõupidamisest ei tulnud seega midagi wälja.

Kell 4 algas raekojas linnawolikogu koosolek. Linnapea Poska, kes sama päewa hommikul Petrogradist tagasi oli tulnud, tutvustas koosolijaid pealinna sündmuste käiguga ja siimapilkse seisukorraga. Ka siin lõppes aruanne sellega, et kodanikke üles kutsuti korda alal hoidma, milleks linnaamet ettepaneku tegi «elanikkude komiteed» walida, kelle ülesandeks korra alalhoidmine linnas pidi jääma. Komiteesse waliti nüüd, kus töölistega mingit nõupidamist ei «saadud» pidada, loomulikult ainult linnawolinikud, s. o. kodanliste kihtide esitajad, nimelt A. Birk, Lilienthal, Kesker, Koch ja linnapea Poska ise.

Samal ajal asutati Tallinna sõjatöötuse komitees «rahwa miilitsa komitee», kelle ülesandeks pidi jääma warjule pugenuid politsei asemele uut korrakaitse aparati, rahwamiilitsat, luua ja kes järgmisel päewal wastawa teadaande awaldas.

Kõik see rewolutsioonilaine oli loodusjõuliselt, stüühiliselt liikuma hakanud ja samati loodusjõuliselt oma töö teinud. Ühtegi küllalt tugewat jõudu ei olnud olemas, mis teda organiseeritult oleks juhtinud, talle ülesanded näidanud, sihi kätte juhatanud. W. S-D. T.(e.) Partei

Tallinna organisatsioon oli küll olemas, kuid liig nõrk, liig vähe ettevalmistatud seesuguse suurejõulise liikumise juhtimiseks. Ta läks liikumisega kaasa ja tegi, mis ta teha suutis, et oma esitajate kaudu selle liikumise sisu ja mõtet laiematele hulkadele seletada ja mõnda sihtjoont edaspidiseks ära märkida. See sündis peaasjalikult kõnedes, millega partei tegelased kohalikkudel miitingutel tehastes ja wabrikutes ja hiljem turul üldisel miitingul üles astusid. Kuid juhtiwalt etteotsa astumiseks oli parteiorganisatsioon alles nõrk.

Selle nõrkuse üheks põhjuseks oli ka rahvusline erinevus. Tallinnas oli selajal õige suurel arwul Wene ja Läti töölisi, kelle hulgas ka mõnigi parteilane leidis. Kuid wastastikune sidemete muretsemine oli tihti õige raske, iseäranis kui silmas pidada üldist sõjaolukorda ja sandarmite hoogsat tegewust, sagedaid sissekukkumisi, ehk õigem, nuhkide näpunäidete järele tegelaste äranoppi-misi, mis järelejääjad äärmiselt umbusklikuks ja ettewaatlikuks tegi tuttawategi wastu, wõrastest sisserännanud töölistest rääkimata. Seda äärmist ette-waatast pidid isegi keskkohast saadetud parteitegelased tunda saama, ja arusaadawalt ei lasknud see tööd tarwiliku eduga areneda, pealegi et kõik wähegi tegewamad ja silmapaistwamad jõud sõja wältel, iseäranis rewolutsiooni eelses aastal Tallinnast wälja olid saadetud wõi kinni istusid.

Lahtipuhkew rewolutsioon nõudis aga parteilt tegewat, aktiivset osawõtmist, laiade hulkade wõitmist partei seisukohale. Eesti tööliiskonnas oli selleks soodne pind: Tallinna tööliste laiad hulgad olid alati oma enamuses liikumise rewolutsioonilise tiiwaga sammunud ja nüüdki keskenesid nad nagu iseendast mõistetawalt parteiorganisatsiooni ümber. Seda näitas selgesti 2. märtsi õhtuks «Walwaja» seltsimajasse kokku kutsutud parteikoosolek. Kuigi see ühestkülgel Tallinna komitee kitsamaks koosolekuks oli mõeldud, mis õieti weel pool-põrandaalust iseloomu kandma pidi—ei oldud weel küllalt kindel, kas paras aeg on tulnud orga-

nisatsiooni awalikult paljastada ja põranda peale tuua,—siis muutus koosolek ometi aktiivsemate tööliste laialiseks nõupidamiseks, mille hulgas partei ainult juhtiwaks keskkohaks oli.

Kokku oli tulnud, peaasjalikult päewasel meeleawaldusel kokkurääkimise peale, õige suurel hulgal tööliste esitajaid, enamasti igast suuremast töökohast. Kuigi partei põranda peale toomise küsimus wormiliselt päewakorral ei seisnud, sündis see wäljatulek iseenesest, tegelikult seega, et parteilisi küsimusi laiemal koosolekul arutati.

Koosolekust, kui seda üldse mingiks korralikuks koosolekuks wõib nimetada—wälja arwatud mõned üksikud otsused, mis Tallinna komitee liikmete wahel, nii ütelda, muu seas, näiwad tehtud olewat, on ainult mälestusi järele jäänud, igasugused tokumendid puuduwad. Ja mälestusedki on õige uduseks pleekinud. Kes mõtleski siis wormiliste nõudmiste peale, kui waja oli tegutseda ja ikka jälle tegutseda. Wana wõim oli murtud, töölisel tundsus, et nemad ühes sõjawäelastega nüüd wõimu langemisega oli kadunud ka wana kord—wõimu uued peremehed pidid nüüd ka uue korra eest muretsema. See oli tööliste koosolekul niisamati põhiküsimuseks nagu kodanluse selgi, olgugi wast teisest seisukohast wälja minnes. Juba päewal oli hakatud selleks kihutusetööd tegema, et töölisel ise korrapidamise oma kätte wõtaksid, ise endid wabatahtlikult üles annaksid iseäranis õõseti walwel olema. sest lahtilastud kaelakohtuliste kurjategijate poolt oli korrarikumisi karta—wähemalt laotati sellekohaseid hirmujuttusid hoogsalt laiali, ka tööliste seas, kuigi need õieti kodanluse wõdinatist olid tekkinud. Koosolek «Walwajas» muutiski osalt keskkohaks, kust esimesel rewolutsioonipäewa õhtul tööliste linna-walwet korraldati, niipalju kui korda läks.

Teine küsimus, mis liikumise pinnaletõusmisega paratamata juba esimesel päewal pidi üles kerkima, oli tööliste oma ajalehe küsimus. See oli kogu sõjaaja põranda all kõneaineks olnud,

oli püütud kord saadud lehelubasid wormiliselt alal hoida — «paremateks päewadeks», oli wäksel wiisil isegi raha kogutud — korjandustega, raamatute müümise wahekasudest jne. Nüüd, kus liikumine lahti puhkes, tundus wajakust leheasutamiseks iseäranis terawalt. Misuguste konkreetsete otsustega sellekohane asjaarutus lõppes, seda on mälestuste järele raske kindlaks teha, mäletatakse ainult seda, et otsustati sm. Anweltile telegramm saata ja teda Tallinna kutsuda, wahepeal aga rahakorjamist lehe wäljaandmiseks jätkata. Erielse komisjoni walimise kohta ei ole selge, kas see samal koosolekul wõi järgmisel päewal waliti.

Üldise seisukorra kohta, rahwahulkade rahustamiseks otsustati Tallinna komitee poolt üleskutse awaldada, mis

siinsamas walmis kirjutati (wist sm. Urb täitis selle ülesande) ja järgmisel päewal ajalehes ilmus. Samati otsustati kiires korras wälja anda sõjawastane lendleht.

Järgmine koosolek määrati teiseks päewaks, kell 10 homm.

Seega lõppes hilja õõsi see Tallinna tööliste klassi elus nii sündmusrikas päew, lõppes koosolekuga, kus W. S-D. T.(e) P. Tallinna organisatsioon — kuigi weel mitte wormilikult, siis ometi tegelikult oma tegewusega awalikult laiemate töölistehulkade sekka astus ja awalikult esimesi sammusid tegi selleks liikumise juhtimiseks, millega ta proletariaadi oktoobris, kaheksa kuud hiljem, otsustawale wõidule wiis.

H. Pöögelmann

Weebruari rewolutsioon ja järgnew ajajärk Tartus

Sm. A. Iea pikema kirjelduse kokkuwõte

Sotsialistlised parteid enne weebruari rewolutsiooni

Tartu enamlise organisatsiooni tegewus ei ole küll kunagi kuigi hoogne ja silmapaistew olnud, see on seletataw proletarise kihi wähesusega wäikekodanlise rõhuwa enamuse hulgas.

Siiski töötas Tartus enamline organisatsioon ilmasõja kestwusel.

1916. a. sügisel ilmub Tartusse teiste sm. sm. hulgas ka keegi warjunimega „Wolodja“, kes organisatsioonis kohe juhtiwale kohale tõuseb. Ta oli warem rewolutsioonitegewusest osawõtmise pärast asumisele saadetud, kust ta aga ära põgenes ja „põrandaalusena“ Tartusse asus.

Ka Tartu üliõpilaste hulgas oli pea-aegu wahetpidamata põrandaalusid rewolutsioonilisi ringisid ja rühmitusi olnud. Sm. „Wolodjal“ läks korda enamlise woolu poole hoidwate üliõpilastega sidet luua, kes tööliste organisatsiooniga ühinesid. Siis waliti ka uus komitee,

kuhu läksid tööliste poolt smd. Aleksander Blaufeldt ja Anton Sisask, üliõpilaste poolt smd. Rimscha ja Russow, peale selle Medweedjew-Ieremejew (wiimane oli enne ilmasõda Peterburis ilmuwa „Prawda“ sekretär).

Uus komitee hakkas kohe tegutsema. Loodi side partei keskkohaga, asutati põrandaalus (algul küll puudulik) trükikoda. Esimene lendleht ilmus seal 1917. a. jaanuari algul, 9. jaanuari ohwrite mälestuspäewa puhuks, Eesti ja Wene keeles.

Lendlehe ilmumine ajas politsei jalule. Järgnesid suured kinniwõtmised üliõpilastest parteitegelaste hulgas, kuna töölistel puutumata jäid. Hiljem selgus et siin prowokaatori käsi tegew olnud, kellel oli korda läinud üliõpilaste parteiringi sisse tungida, kuna töölistest parteiliikmed tal weel tundmata olid.

Töölistest parteilaste ridades jätkati tööd. Trükikoja puudusest jõuti üle weebruari kuu algul mil uus lendleht Eesti ja Wene keeles ilmus, mida linna

uulitsatel, töökohtades ja ka sõjawäelaste hulgas laiali laotati. Lendlehes paljastati tsaariwalitsuse ja kodanluse ilma-sõja poliitikat ja kutsuti massesid otsekohesele rewolutsiooniwõitlusele tsaariwalitsuse kukutamise eesmärgil.

Politsei asus jällegi platsi; aga ei laialilaotajaid ega kedagi teistest seltsimeestest ei läinud tal korda tabada.

See üleskutse ei jätnud Tartu tööliste peale oma mõju awaldamata. Kuigi rahulolematusest tsaariwalitsuse wastu weel awalikult kõnelda ei juletud, siis arutati seda küsimust ometi salaja oma wahel.

Enne rewolutsiooni töötas Tartus ka Wenemaa sotsialistide-rewolutsionääride partei osakond, kuhu kuulusid peaaesjalikult Tartu ülikooli üliõpilased ja mõned wähesed intelligendid. Tööliste hulgas ei olnud s.-r.-ide parteil põrmugi pinda.

Just rewolutsiooni eelsel ajajärgul oli mõlemate sotsialistlike organisatsioonide wahel Tartus kokkulepe loodud teatud määral koostöötamise otstarbel. Muu seas wõttis enamlaste organisatsioon s.-r.-ide lendlehti laiali laotada, missuguse ettepanekuga isegi Tallinna ja Narwa smste ees esineti, kelle poolt Tartu sm. sm. seletati, et niisugune koostöötamine lubamata on.

Weebuarirewolutsiooni eelpäewad

Päewast päewa muutus õhkkond pinewamaks, laiemates hulkades hakati juba midagi ootama. Kodanlised ajalehed mis ilmusid walju tsensuuri läbi hulga walgete kohtadega, awaldasid järjest teateid ja kuuldusi, mõne kodanlise „riigimehe“ kõne riigiwolikogus, üksikute wõimumeeste kõrwaldamine, terve ministeeriumi wahetus jne., alaliste sõjakaotuste ja üldise lagunemise foonil—kõik need lood jõudsid lõpuks ka laiade hulkade kõrwu ja tekitasid ärewust, äratasid lootusi.

Siin ja seal ettewõtetes, nagu Mohri ja Bandelier'i mööbliwabrikutes, trükikodades („Postimehe“, Zirki, Mathieseni) jne., arutasid agaramad omawahel tööpingi taga nii poliitilisi kui majanduslisi

päewaküsimusi. Mitmes kohas pandi peremeestele nõudmisi ette majanduslise olukorra parandamiseks, tööliste hulgas oli sõjawastane meeleolu üldiseks nähtuseks, sellest hoolimata et neil mingit awalikku häälekandjat ei olnud, kuna kodanluse torud igat kanti aina sõjakihutust tegid.

Ärewus jõudis oma kõrgemale tipule 26. ja 27. weebuaril, kui Peterburi ajalehed, peale mõne üksiku mustasajalise lehe, tulemata jäid.

Rewolutsiooni algus Tartus

28. weebuaril jõudsid Tartu juba kindlad teated, et pealinnas tsaariwõim langenuid. Peterburis oli tööliste nõukogu juba loodud ja ajutine walitsus ametisse astunud. Selle teate saamise silmapilgust peale algas Tartu tööliste ja üliõpi-

Aleksander Iea
Tartu t. ja s. saad. nõukogu liige.

laste hulgas tegewus. Enamlaste organisatsioon püüdis kõigi töökohtadega kindlamat sidet luua.

Rewolutsiooni esimesest silmapilgust peale tõusis enamlise partei ees küsimus, kuidas liikumist korraldada, et tsaariwalitsuse käsikute wõimü murdmist rutem ja wähema jõukulutusega läbi wiia. Need jõud aga mis käepä-

rast, olid äärmiselt väiksed. Oli mitte ainult teadmata, kuidas mõtleb rewolutsiooni peale reageerida politsei ja sandarmid, oli ka raske aimata, mida võis oodata kohalise 174. tagawarapolgu poolt, kellega side puudus.

Sots-rewolutsionärid ja enamlased otsustasid ühiselt tegutseda: loodi ajutine rewolutsioonikomitee (selle orgaani tegewuse kohta puuduvad kahjuks täielikumad teated).

Kohe algusel kerkis rewolutsiooni pealispinnaile ka parteitu, kuid „rewolutsiooniliste“ kalduwustega üliõpilaste esitajate kogu, kes tegewusest osa wõtta soowis. See esitajate kogu walis enda hulgast täidesaatwa büroo, kes rewolutsioonikomiteega ühines; niimoodi moodustati ühine orgaan — ajutine täidesaatew komitee ¹⁾.

Wahepeal oli asjade käik tüki maad edasi jõudnud. Peterburi rewolutsioonipõrutustel oli sedawõrd päratu mõju, et kõik suuremad takistused, mida oodeti ja kardeti, teelt iseenesest ära weeresid. Politseid, kes algul ikka kõheldes ja kaheldes uulitsatel paigal püsis, ei olnud warsti enam näha; ka sõjawäes oli liikumine juba juuri hakkanud ajama, kuigi sellest wäljaspool wähe teati.

Sõjawäe juhatus organiseeris oma poolt (wõib olla keskkohast saadud käsu põhjal) linna tähtsamate asutuste ja punktide kaitset; 3. märtsil mahtutati wahisalgad rahaasutustesse, raudteejaama, postkontorisse, elektrijaama jne.

Linna korrakaitse organiseerimine

Niipea kui politseid uulitsatel enam näha ei olnud, asusid parteiorganisatsioonid ühes üliõpilaste esitajate koguga miilitsat organiseerima, kelle ülesandeks pidi saama linnas korda pidada ja peitupugenud politseid ning sandarmi-wäge likwideerida.

¹⁾ Peab tähendama, et üliõpilaste (ka parteitute) mass pidas ennast algul õige „tugewaks“ rewolutsiooniliseks jõuks, kuna nad kohe niisuguse tulisusega pihta hakkasid ja nii aukartust äratawaid asutusi löid. Rewolutsiooni esimestel päewadel oli nende autoriteet ka õige kõrge — isegi kõige rewolutsioonilisema — enamlaste — partei organisatsiooni ees. Ometi oli see paljalt õletuli, mis warsti kustus ja — kadus.

Üliõpilaste esitajate ettepanekul otsustati miilits luua esialgu üliõpilastest. Wabatahtlikkude üleskirjutamine algas 3. märtsil arstiteaduse üliõpilaste seltsimajas Laia uul. nr. 1. Miilitsasse astus ka rida töölisi. Miilitsa ülemaks waliti üliõpilane Strauss. Asutati ka miilitsa täidesaatew büroo, kes asus algul Wene üliõpilaste seltsimajas, Tähtwene uul. nr. 4. kust ta 7. märtsil Pritsimajasse üle kolis.

Uus miilits asus kohe oma kohuste täitmisele. Politseinikkudel ja sandarmitel, keda kätte saadi, wõeti sõjariistad ära; politseiasutused wõttis miilits oma kätte tarwitada ¹⁾. Jaoskondadesse pandi üliõpilastest miilitsionärid sissetulewate ja wäljaminewate paberite kontroleerimist toimetama, kuna harilikku kantseleitööd tegid endised ametnikud üliõpilaste kontrolli all. Kuna ajutine täidesaatew komitee alkoholiwõimudega kauplemise kohe ära keelas, siis pani miilits mitmel pool joogimajades jne. läbiotsimisi toime; leitud alkoholiwõimude häwitati kohapeal ära. Samuti wõeti ka paljudest äridest suhkurt ja muid puuduwaid toiduaineid ära, mis linna toitluskomitee kätte toimetati.

5. märtsi õöl pandi wanade wõimude esitajate hulgas kinniwõtmisi toime.

Täidesaatwa komitee otsuse põhjal arreteeriti Tartu garnisoni ülem kindral Petrow, ja 25. brigaadi ülem kindral Talkowski. Kohalistest wõimudest arreteeriti Tartu maakonna ülem Sholtke-witsh (lasti warsti lahti, kuna ta pidi maakonnawalitsuse asjaajamise üle andma), politseimeister ühes pristawitega, sandarmiwalitsuse ülem Bojake-witsh ja ta alamad ametnikud ja ka mõned politsei ametnikud; sandarmiwalitsuse arhiivid ja kõik paberid pitseeriti kinni.

Hiljem hakkasid ka 174. tagawarapolgu soldatid linnas korrapidamisest osa wõtma, käies wahiteenistuses ühte-wiisi miilitsionääridega.

¹⁾ Tartus ei olnud rewolutsiooni käik nii tormiline, nagu paljudes teistes linnades, kus politseiasutused pea wiimteni ära rüüstati, paberid ja tokumendid uulitsal ära põletati ja isegi wangimajadele tuli otsa pandi.

Esialgse nõukogu loomine ja ta tegewus

Ajutise täidesaatwa komitee üks esimestest ülesannetest oli nõukogu loomine Peterburi tööliste ja soldatite saadikute nõukogu eeskujul. Aga kõige pealt tööliste esitajate walimine, kui silmas pidada, et olukord nõudis kindlama rewolutsioonilise ilmawaatega ja klassiteadliselt enamarenenud seltsimehi, ei olnud sugugi nii lihtne asi. Tartus kui puhtwäikekodanlises linnas on proletariaadi loomuliku masselise organiseerimise põhitegurid alati puudunud. Kuna töölisi üldse wähe, olid needki terve hulga wäikeste töökodade ja ettevõtete wahel ära killustatud, kuna selle juures töölisi igalt poolt umbne wäikekodanline õhkkond ümbritses, mis töölistmassi enamusele endalegi wäikekodanlised waated külge pookis. Teiseks teostasid kohalised wõimud agaralt tsariwalitsuse wiimase aja poliitikat — igasugust tööliste liikumist lümmatada ja nende puhtklassilist organiseerimist wõimataks teha. Sellest kõigest tuli et klassiteadliselt wäljakujunenud smste arv oli Tartus äärmiselt wäike, ja need olid ka koondunud peaaesjalikult enamlaste põrandaaluse organisatsiooni ümber.

Kuigi Tartu tööliste hulgas rewolutsiooni tulekul õige ülew meeoleu walitses, tsariwalitsust kõik wihkasid ja igaüks sõja lõppu ootas, siiski ei tähendanud see weel rewolutsioonilikkust, wähemalt mitte kuigi teadlikku ja sügawat. Suur osa töölistest austas ikka weel kodanlisi „ässu“ ja kahtles, kas Koodi-Jaanist keegi parem poliitikamees oskab olla. Ja niisuguste asjaolude juures otsekohe tööliste hulgas nõukogu saadikute walimise juure minna oleks olnud kahtlane ettevõte. Sellest ka tuli, et ajutine täidesaatew komitee, pidades nõukogu asutamist kiires korras tarwilikuks, otsustas walimisi toimetada ometi aegamööda ja samm-sammult, seda mööda kuidas selles wõi teises töökohas töölistes juba propagandeeritud ja oma suurtele ülesannetele ette walmistatud.

See oli töö, mis täidesaatew komiteelt ja rewolutsioonilistelt organisatsioonidelt

palju aega ja suurt jõukulu nõudis ja lõpuks eduga läbi wiidi (töökohtades waliti peaaesjalikult enamlasti ja nende poolehoidjaid). Seniks aga kui nõukogu liikmed walitud saawad, loodi nõukogu. Sel wiisil, et sinna peale rewolutsiooniliste organisatsioonide esitajate weel ametiühisuste esitajad kutsuti (algatuse tegid üliõpilased, kes töölistele ette panid saadikud saata). Mõnest töökohast tulid ka juba walitud esitajad.

Üheteaegu tööliste organiseerimisega oli täidesaatew komitee tegew rewolutsiooniliste organide loomise alal ka sõjawäelaste hulgas. Mõned üksikud sõjawäelased olid algul weel kahtlewal seisukohal; täidesaatew komitee astus samme, et neid täieliselt rewolutsiooni poole tõmmata. Üksikute roodude ja kompanidode arukamate meestega korraldati nõupidamisi ja wiidi otsusi läbi roodude ja teiste waeüksuste komitee asutamise üle. Sõjawäelased walisid oma poolt saadikud nõukogusse (peale soldatite ka ohwitserisid), kes soldatite nõukogu (seksiooni) moodustasid.

Ühine nõukogu, kuhu peale tööliste ja soldatite suurel määral ka üliõpilasi kuulus (täidesaatew komitees olid nad enamuses), sai ka oma nime selle järele: Tartu soldatite, tööliste ja üliõpilaste nõukogu.

Täidesaatew komitee ja nõukogu asupaigaks sai algusest peale Pritsimaja. Esiotsa pidasid soldatid oma nõukogu koosolekud eraldi, aga pärastpoole hakati ühiseid koosolekuid pidama.

Parteilised wahekorrad Tartu nõukogus

Aeg-ajalt walitakse nii töökohtades kui sõjawäeosades ikka uusi nõukoguliikmeid juure. Ja seda mööda kuidas nõukogu liigete arv kaswab, selginewad parteilised wahekorrad ikka enam ja enam. Üliõpilaste mass oma enamuses on algusest peale sotsialistide-rewolutsionäärude platwormil. Samuti s.-r.-iliste kalduwustega on ka soldatite hulgast walitud nõukogu liikmed. Üliõpilased s.-r.-id, olles juba ajutises täidesaatew komitees enamuses, said niiviisi sõja-

wäelaste poolt weel uut toetust juure. Soldatite hulgast oli ainult mõni üksik enamliste kalduwustega.

Selle wastu aga ei olnud s.-r.-idel töolistest nõukogusaadikute hulgas midagi peale hakata: need olid oma rõhuwas enamuses täiesti enamlaste seisukohal (suur osa nendest olid parteiliikmed), kuna waielda tuli ainult mõne üksiku vähemlasega. Töolistest nõukogusaadikute agaramad tegelased olid enamlased smd. A. Blaufeldt, A. Sisask, A. Lukin, A. Sein, M. Tonska kes olid ka täidesaatwa komitee liikmed; peale nende smste saadeti tööliste poolt t. komiteesse weel paar vähemlast.

Niipea kui nõukogud ühiselt koosolekuid hakkasid pidama, tõusid ka parteilised lahkumineked kordkorralt ikka terawamine esile. Kuna üldnõukogus enamlased vähemuses olid, siis ei olnud ka nende ettepanekutel ja soowiawaldustel suuremat mõju: s.-r.-idest enamus, kellele weel vähemlased juure seltisid, wiis oma seisukoha igas küsimuses läbi. Siin selgus juba, et ei s.-r.-ide ega vähemlaste plaanides ei seisa tõsist rewolutsiooni teha, waid ainult sõnakõlksusid helistada ja... kodanluse eest hoolt kanda. Eriti selgelt näitasid need „wennad“ oma orjaalandust wanade „pühaduste“ ees sõjawäe distsipliini küsimuses. Arutades Peterburi nõukogu päewakäsku nr. 1. (millel on ajalooline tähtsus Wene sõjawäe kohta, peaauglikult sõjawäelaste wahekordade ja auawalduste küsimustes), asus täidesaatew komitee algul enamlaste pealerõhumisel sellele seisukohale, et see päewakäsk, kuna ta soldatite inimeseõigused annab ja teda teiste kodanikkudega väljaspool teenistusekohustusi sarnastab, tuleb ka Tartus ajawiitmata makswaks kuulutada. Seal aga astusid ohwitserid üles ja seletasid, et kuna ajutise walitsuse poolt selle asja kohta mingid juhtnõõre ei ole saadud, siis jäetagu see küsimus parem sõjawäe enda otsustada roodude komiteedes. Wiimastes aga olid ohwitserid enamuses ja küsimuse roodude komiteede kätte otsustada andmine tähendas ühtlasi ka tema mahamatmist. See oli s.-r.-idele wäga hästi teada; aga

ometi taganes s.-r.-idest ja vähemlastest enamus aukartuses selle ohwitseride nõudmise ees, mille tagaplaanil oli wasturewolutsioon. Peab weel tähendada, et Peterburi nõukogu, kes selle päewakäsu Peterburis maksma pani, ei olnud sugugi puhtenamline asutus; seal olid enamlased samuti vähemuses ja päewakäsk kinnitati ühiselt terve nõukogu poolt; Tartu sotsiaal-hädawaresed aga kartsid oma nokka ta külge pista.

Tööliste seksiooni asutamine

Enamlastest nõukogu saadikutele sai warsti selgeks, et nõukogus kui rewolutsiooni kehastawas asutuses peab töötama organiseeritud wiisil, kui tahta,

August Lukin

Tööliste seksiooni esimees Tartu tööliste, soldatite ja üliõpilaste Nõukogus 1917. a.

et nõukogu tegewus tööliklassi seisukohalt tagajärjerikkam oleks. Selgus peagi, et tööliste huwid ei ole kaugelki üliõpilaste ega sõjawäelaste (eriti ohwitseride) huwid—ja ümberpöördukt. Oli tarwis, et küsimused saaksid enne seda

kui nad üldnõukogus arutusele ja otsustamisele tulewad, töolistest nõukogu saadikute hulgas läbi arutatud, kes nende kohta oma seisukoha wõtawad ja seda üldnõukogus üksmeelselt kaitsewad.

Sellest tarwidusest wälja minnes asutatakse enamlastest nõukogu liikmete eestwõttel üldnõukogus töoliste nõukogu (seksioon) kuhu kuuluwad kõik töölissaadikud, parteilikkuse peale waatamata. Esimene töoliste seksiooni koosolek peeti ära „Noor Eesti“ ruumides Rüütli uul. Seksiooni esimeheks waliti A. Lukin, kirjatoimetajaks I. Silk (mõlemad enamlased). Seksiooni juhtimine läks täiesti enamlaste kätte; mõni üksik wähemlane kes seksiooni kuulus (L. Johanson j.t.) oli sunnitud enamlise enamuse otsustele alluma.

Esialgu, kuni kohtadel walimiste lõpuliku läbiwiimiseni, koosnes töoliste seksioon trükitöoliste, puutöoliste, metallistide, kingseppade, rätseppade ja teiste töoliste ametiühisuste ning osa töökodade esitajatest.

Töoliste seksiooni asutamine andis enamlastele üldnõukogus hulga uut mõju juure. Nüüd ei olnud enam omawahe- list jõukillustust, ei tulnud enam ette, kus üks töoliste esitaja üldkoosolekul teise wastu rääkis jne.

Töoliste seksiooni üks esimestest ülesannetest oli töokohtades ja ettewõtetes 8-tunnilist tööpäewa maksma panna; seksioon wiis selle küsimuse üldnõukogu koosolekule lõpulikaks otsustamiseks ja teostamiseks. Wõis arwata, et nimelt see küsimus kui üks rewolutsiooni kõige loomulikumatest ja wastuwaidle- matuist tagajärgedest niisuguses asutuses nagu seda on nõukogu, kellegi poolt wasturääkimist ei leia. Aga ometi... s.-r.-ide ja wähemlaste hulgast ilmus terve rida niisuguseid „isamaalasi“ kes selle ettepaneku wastu wälja astusid ja wahtus suul tõendasid, et „sõja pärast ja isamaa kaitsmise huwides“ tuleks töolistel ikka rohkem tööd teha jne. Aga töoliste seksioon jäi oma nõudmise juure kindlaks ja paljudel sotsiaal-juudastel hakkas häbi. Hääletamisel otsustati see küsimus ometi jaatawalt.

Nõukogu enamuse meelsuse kohta on iseloomustaw weel otsus 5. märtsist—

saata saatkonda Peterburi pea- ja sõja- ministri juure, et edaspidiseks tegewu- seks juhatusi saada. Saatkonda „waliti“ 3 ohwitseri ja 3 soldatit, peale selle üks esitaja täidesaatwa komitee poolt; töoliste poolt esitajaid ei olnud.

Nõukogu—põhikirja alusele! Täide- saatwa komitee ümberwalimine

Paari nädala jooksul oli töökohtade ja sõjawäeosade poolt rohkesti saadikuid walitud, nõnda et esialgne täidesaatew komitee, mis peajasjalikult üliõpilastest koos seisib, ebaloomulikuks sai. Täien- datud nõukogu tegi otsuseks walida uus täidesaatew komitee. Ühteagegu leiti ka, et nõukogul ei ole töötamiseks kind- lat alust wõi põhjendust, mis talle ta otstarbet näitaks, ta sammud mõödaks ja sihi ära määraks. Seda suure tähen- dusega puudust loodeti kõrwaldada... põhikirjaga, mis pidi nõukogu sarnas- tama igale teisele ühiskondlisele orga- nisatsioonile, pidi talle ümbritsewa ko- danluse hulgas „seadusliku“ aluse andma ja uskumapanewa näo tegema...

Tuleb oletada, kas ei olnud Tartu nõukogu (õigemine tema s.-r.-iline ena- mus) ainuke suurel Wenemaal, kes oma rewolutsioonitegewusele läks mingisu- gusest „põhikirjast“ tuge otsima. Kas ei tähendanud „ülesleidis“ niisuguse esimese järgu tähtsusega rewolutsiooni orgaani allakiskumist oma suurte ülesannete täitmise kõrguselt iga teise igapäewase seltskondlise ettewõtte kõr- wale, kellel põhikirja-pihid ümber: seda wõid ja seda mitte! Aga pole midagi imestada: kui Tartu s.-r.-id juba Peter- buri s.-r.-ide päewakäsku nr. 1 nii kahtla- seks ja kardetawaks pidasid, siis on ka aru- saadaw nende püüe: rewolutsioonilainet wõimalikult madalaks kiskuda kui iganes wõimalik ja sel eesmärgil kõigepealt— nõukogule päitsed (s. o. põhikiri) pähe!

Kuna põhikirjaidee üleüldse s.-r.-ide waimusunnitus oli, siis waliti nende hulgast ka tema wäljatöötajad. Põhikiri tehti walmis, kinnitati üldkoosolekul ära ja pandi „maksma“. Ja tõele peab au andma: töö oli meistri wääriline.

Selle omastkohast „ajaloolise“ toku- mendi esimene punkt lausub: „Tartu

tööliste ja soldatite saadikute nõukogu on asutus, kes kaitseb demokraatlise rahwa huwisid“. Õigemine: kodanluse huwisid, sest... kes kujutab endast kodanlises ühiskonnas demokraatiat? Iga tahes mitte proletariaat, igatahes mitte külakehwikud.

Seda oletust tõendab punkt 2, kaotades igasugust kahtlust: „Nõukogu lähemaks ülesandeks on nende uunduste kawakindel elluwiiimine, mida uus wüst Lwowi ja K⁰ walitsus on lubanud maksma panna“. Noh, ja sellest edasi ei paista põhikirjas enam ükski asi imelikuna, ükski „ootamatus“ üllatawana. Waid päris loomulikuna näib, et ohwitseridele peale selle et neid wäeosa-des soldatitega ühtewiisi nõukogusse walida wõidi (ja tegelikult õige rohkesti ka waliti), lisaks weel eriline esitus-õigus anti ohwitseride „wabariiklise klubi“ kaudu—terwelt 9 kohta!

Wiimase trumbi, millega s.-r.-id nõukogus ja täidesaatwas komitees tööliste fraktsiooni (ja ühes ka enamlaste) mõju lõpulikult maha lootsid materdada, oli punkt 9., milles toonitatakse et „täidesaatwas komitees peab soldatite asemikka olema mitte wähem kui üks üle poole liigete arwu“. Soldat oma rõhuwas enamuses—see oli Wene küla talupoeg, kes sel ajal oma huwide „kaitsjat“ oskas näha ainult s.-r.-ides ja kõigis neis tagurluse alalhoidjates, kes nüüd suure kiirusega s.-r.-ide rüüd ümber tõmbasid.

Selle „ajaloolise“ tokumendile kirjutasiid alla: esimehe abi lipnik Nestorow ja sekretari eest Nuromski, 19. märtsil 1917. a. ¹⁾.

Uus täidesaatew komitee waliti wastawalt sellele wasturewolutsioonilisele põhikirjale. Ühtekokku waliti täid. k-tesse 24 liiget, nendest oli 13 (wähemalt üks üle poole!) soldatit, 2¹ ohwitseri, 4 poliit. parteide esitajat ja kõigest 5 töolist.

Masselised koosolekud ja meeleawaldused

Wäiksemaid rahwakoosolekuid peeti Tartus siin ja seal juba rewolutsiooni esimesest päewast peale. Esimene suu-

rem miiting korraldati 3. märtsil üliõpilaste eestwõtel Toomemäel kliiniku ruumides. Miiting algas peale lõunat. Kokku oli tulnud niisugune määratu rahwahulk et awar koosoleku ruum kitsaks jäi ja suur osa rahwast wäljas aset pidi wõtma. Selletõttu jäeti koosoleku pidamine hoone sees warsti katki ja mindi seda jatkama wälja, Toome wäremete juure lahtisele platsile. Miiting kestis kuni pimedani, siis läks osa rahwast laiali, teised aga läksid „Wanemuisesse“, kus jätkati koosolekut kuni hilja õõni.

Teine suurem töörahwa koosolek peeti nõukogu korraldusel jällegi „Wanemuises“ 5. märtsil. Kõneldi käesolewa silmapilgu ülesannetest.

7. märtsil korraldas nõukogu suure töörahwa ja sõjawäe meeleawalduse hulga muusikakooride osawõtmisel. Siin ja seal platsidel peeti miitinguid, kõnede-ga esinesid peaasjalikult üliõpilased ja sõjawäelased. Kõnelejad arwustasid tsaariaegset riigikorda ja toonitasid asutaw kogu kokkukutsumise tarwidust.

17. märtsil peeti nõukogu otsuse põhjal ülelinnalist „wabadusepäewa“. Töökojad, wabrikud ja kauplused olid kinni, terve linn oli punaste lippudega ehitud. Kella 12-ks ilmus sõjawägi punaste lippudega Raatuse platsile, kuhu ka määratu rahwahulk kokku tuli. Raatuse ette oli kõnelawa ehitatud, mille ümber asusid tööliste, üliõpilaste ja poliitiliste organisatsioonide saatkonnad. Peeti palju kõnesid ja korraldati sõjawäe paraadi. Peale seda olid mitmel pool linnas suured miitingud, mis hilja õhtuni kestsid.

Enamlaste parteisektsiooni tegewus rewolutsiooni esimesel ajajärgul

Parteitegewuse kohta tuleb tähendada, et seda ei saa terawjooneliselt lahtuda kõigest sellest tööst, mis organisatsiooni liikmed tegid Tartu nõukogus ja täidesaatwas komitees. Esialgu jäi parteiline tegewus otsekohesemas mõttes täiesti tahaplaanile, kuna oli tarwis kõik olemasolewad jõud koondada rewolutsiooni teostamise orgaanide loomiseks ja nendes töötamiseks. Tükk aega oli kõik

¹⁾ Missugune oli põhikirja küsimuses tööliste sektsiooni seisukoht, pole kahjuks meil teada.

liikumine ja tegewus nii öelda „ühine“ teiste sotsialistlike erakondadega. Warsti toodi parteiorganisatsioon „põranda peale“, s. o. kuulutati Wenemaa sots.-dem. (enamlaste) tööliste partei Tartu organisatsioon awalikuks, hakati uusi liikmeid wastu wõtma, enam-wähem järjekorralisi parteiliigete koosolekuid pidama jne. Koosolekuid peeti enamasti Tähtwene uul. nr. 4. Suuremalt osalt olid koosolekud lahtised, nii et ka mitteparteilased wõisid osa wõtta. Seda asjaolu tarwitasid ka mõned vähemlased (Alma Ostra jne), kes tihti peale enamlastega waidlemas käisid.

Samuti korraldas organisatsioon rahwakoosolekuid mitmesuguste hoogülesannete läbiwiimiseks, meeleaduusi jne. Kõik need tööd ja ettewõtted kaswatasid partei mõju, tõstsid laiades hulkades partei wastu lugupidamist ja tõid uusi liikmeid juure.

Tartu organisatsioon wõttis osa ka üleriiklise enamlaste partei wõitlusest würistidest ja kapitalistidest koosnewa ajutise walitsuse wastu.

Ajutine walitsus oma järeljätmatu sõjapoliitikaga ja püüetega rewolutsiooniliste masside mõju tühistada, paljastas iga päewaga ikka rohkem ja rohkem oma kontrrewolutsioonilist nägu. Tartu enamlaste organisatsiooni hoole läbi said need asjaolud ka kohalisele proletariaadile selgeks tehtud, kelle eesrinnalises kihis walimis oli iga ajal wälja astuma, et pealinna proletariaadile oma solidaarsust näidata ja ka kohalist kodanlust tagasi heidutada.

Nõndawiisi organiseeriski enamlaste organisatsioon 22. aprilli õhtul rahwa meeleaduuse, mis oli sihitud ajutise walitsuse wastu. Raatuse ette kogus määratu rahwahulk. Parteiseltsimehed pidasid mitmes punktis kõnesid, seletades kokku tulnud rahwale ajutise walitsuse töörahwawaenulist tegewust ja näidates, kui wäga tarwilik on kodanluse kukutamise ja wõimu töörahwa kätte wõtmine.

Suwe poole rikkane organisatsioon wanemate seltsimeeste poolest, kes warimalt Tartu organisatsioonis töötanud. Silmapaistwamad tagasitulnutest olid: Ru-

dolf Nieländer — parteitegelane 1905. a. saadik, langes tsaariwõimude kätte, kes ta sunniti tööle ja asumisele mõistsid. Rimscha — üliõpilane, kes sama talwel. partei linnakomitees töötas ja politsei kätte kukkus. Joh. Lehmann, kes omal ajal Ameerikasse põgenes ja seal nüüd tagasi oli tulnud (kolis hiljem vähemlaste leeri).

Kodanlus trügib esile

Rewolutsiooni esimestel päewadel ei wõtnud Tartu kodanlus liikumisest osa; ta asus pealtwaatajana äraootawale seisukohale, sest... kes teab kuidas kõik weel minna wõib, — aitab ehk armas jumal tsaari uuesti pukki ja siis hoiab alt! Aga rewolutsioon rühkis oma rada, süwenedes iga päewaga ikka enam ja enam; wanade wõimude tähtsus langes juba alla nulli — need olid sügawatesse peiduurgastesse pugunud ja rewolutsioonilised organisatsioonid korraldasid uut wõimu. Siis alles leidis kodanlus paraja aja olewat esile ilmuda — ja ei mitte selleks, et rewolutsioonile kaasa töötada, waid et rewolutsiooni wastu wõidelda, laia massi enam-wähem hoosse sattunud wankert tagasi tirida, kaikaid kodaratesse pilduda ja kõige mustemat provokatsiooni teha — seda pidas kodanlus oma ülesandeks weebuarirewolutsioonil Tartus (ja kahtlemata ka mujal).

3. märtsil awaldab Tartu sõjatööstuse komitee, kus eduerakondlased Tõnissoni endaga eesotsas juhtiwat osa etendawad, üleskutse, milles komitee „palub kõiki neid kes riigikaitse tööd teewad, kindla hoolega ja täit rahu alal hoides oma peale wõetud kohusid täita“ jne., ehk teiste sõnadega: töölised, jätkake oma orjust sõja nimel!

See oli pisike algus, millele suured püüded järgnesid. Nimelt seadsid tõnissonlased omale sihiks, linnas wõimu täiesti oma kätte kiskuda. Ja peab ütlemata, et nad kawalad küllalt olid, et otsida rewolutsiooni wäerinnas neid kohti, kust läbimurdmise kõige kergem. See läbimurdmise pidi teostatud saama kokkuleppe sobitamise teel s.-r.-ide ja vähemlastega.

Kodanluse n. n. „Põhja-Balti keskkomitee“ kutsus 4. märtsiks kohaliste seltskondliste asutuste ja partei organisatsioonide esitajate koosoleku kokku. Osa võtsid ka mõned tööliste ja sõjaväelaste esitajad. Koosolekut juhatas Jaan Tõnisson.

Sel koosolekul tehti otsuseks asutada uus n. n. „rahwamiilits“.

Kohe peale koosolekut telegrahweeris Tõnisson otsusest Liivimaa kubermangu komissarile Riiga, kust warsti ka wastus tuli; Tõnisson ühes kohalise linnawalitsusega oli wolitatud uut „rahwamiilitsat“ asutama, kes pidi tööliste ja üliõpilaste miilitsa eest ära tõrjuma ja ise asemele astuma.

6. märtsil korraldas eduerakond „Wanemuises“ „rahwakoosoleku“, mille Jaan Tõnisson „ise“ awas. Ta toonitas, et „erakondlised ja klassiwahelised hõõrumised ei tohi nüüdsel silmapilgul aset leida. Nüüd ühise sihi poole! S. o. nüüd kõik Nuustaku hertsogi mõrda!...

9. märtsiks oli miilitsaküsimus juba nii kaugel, et kodanlus wõis otsekohe miilitsawäe asutamise koosolekut pidada. Kõigepealt jaotati ninameeste ametid ära: miilitsa ülemaks määrati H. Luht (hiljem sai selleks Saarepera), linnajagude komissarideks — L. Olesk, A. Bachmann, Raudsepp ja Kristelstein. Wõeti ka tsariaegseid „wõmma“ ametisse, näit. kaelakohtu osakonna ülemaks määrati end. pristaw Heier. Üliõpilaste miilitsa büroo oli wahepeal hulga poliitsei asutuste ametnikka nende kõlbmatuse ja tagurlise oleku pärast kõrwaldanud, — kõik need wõeti nüüd tagasi.

Täidesaatew komitee ei takistanud kodanlust oma miilitsat asutamast, waid tingis ainult lubaduse, et uus miilits ka täides. komitee korraldusi täidaks...

Nähes et miilitsa küsimuses wäljaastumine nii häid tagajärgi annab, sai kodanlus hoogu tegewuseks ka muudel aladel. Ta seadis omale ülesandeks rewolutsiooniridasid lõhkuda, laiu hulka rewolutsiooni poole hoidmisest ära heidutada ja neid wasurewolutsiooni tööriistadeks teha; ta tegutses algul tasa ja ettewaatlult, aga pärast-poole ikka hoogsamalt ja jultunumalt.

18. märtsil oli linnas mustasajalisi lendlehti laiali laotud ja majade seinetele kleebitud; lehekestes seletati, et juudid püüdwat wõimu igalpool oma kätte kiskuda, nemad etendawat esimest osa töö. ja sold. nõukogus jne. Kutsuti üles juutide rüüstamist toime panema. Miilits korjas lendlehed ära, aga nende meistrid jäid üles leidmata.

Ühtaegu hakkas kodanlus Tõnissoni ja tema „Postimehega“ eesotsas nõukogu wastu ägedat kihutustööd tegema, sest seal istuwat... juudid koos! Nüüd oli päewaselge, kust laagrist need mustasajalised lendlehedki pärit olid.

Pühapäewal 26. märtsil korraldas kodanlus oma „wabaduse meeleeawalduse“, millest kõik kodanlised seltsid ja üliõpilased wärwimütsides osa võtsid. Töölisi ega sõjawäeosasid ei olnud. Raatuse platsil peeti kõnesid, Jaan Tõnisson las kis „Eesti autonoomiat“ elada¹⁾. Teiste ülesastujate hulgas ei puudunud ka wähemlased ja s.-r.-id, muude hulgas nõukogu esimehe abi s.-r. Nesterow.

Kodanluse miilitsa hulka koguti iga-suguseid purutagurlisi ollusi ja kahtlasi isikuid, kes oma ülbe ja jultunud olekuga töölisi ühtealati üles äritasid. Oli käega katsutaw kodanluse püüe: organiseerida endale miilitsa näol kindlat sõjariistus tuge, kelle warjus oma klassisuwiisid teostama hakata.

Nõukogu tööliste sektsioonil oli küllalt tegemist, et alatasa kodanlise miilitsa tõsist iseloomu ja salapäüdeid paljastada. Wiimaks (aprilli lõpul) tegi nõukogu otsuseks nõuda, et miilitsawalitsus kõigi oma teenistuses seiswate isikute nimekirja nõukogule läbi wadata annaks. See nõudmine täideti. Selle peale pani nõukogu ette paljud kahtlased ja täiesti kõlbmatud isikud miilitsateenistusest kõrwaldada. Ka seda tehti; kodanlusel puudus weel julgus nõukogule otsekohe wastu hakata.

Kodanluse arwesse wõib täiesti panna ka wiinapoodide rüüstamist mis algas

¹⁾ Sel ajal ei julenud kodanlus weel Eesti iseseiswusest unistada — jatkus autonoomiast! Iseseiswuse mõte tuli alles hiljem, peale oktoobrirewolutsiooni.

linnas 30. aprilli hommikul. Tumedate jõudude kihutusel oli salk soldatid nii-kaugule wiidud, et ta „Tivoli“ õlleladu lahti lõhkus ja „trimpama“ hakkas. Sealt mindi wiinaladude ja poodide kallale. Warsti oli linn joobnud soldatise täis.

Et määramisele piiri panna, otsustas täidesaatev komitee otsekohe kiusatus-e-allikat — wiinatagawarad ära häwitada, enne kui nad soldatite kätte sattuks. Saadeti nõukogu esitajad wälja, kes igalpool wiinawaadid tühjaks lasid ja pudelid puruks peksid. Sedawiisi häwitati ära ligi 30 tuhat pange wiina ja piiritust; linn oli wiina ja õlle lõhna täis. Hulk määrajaid arreteeriti, teised jäid niisama rahulikuks.

Sellest pimedamate soldatite „lõbust“ wõtsid ka paljud Tartu kodanlased, miilitsamehed, üliõpilased jne. osa, pidades seda maksuta lakkumist ka oma-moodi „rewolutsiooniwõiduks“.

Masseline kodanluse wastane liikumine

Nõukogus oli palju waielusi järelandmistele pärast pealetükkiwale kodanlusele. S-r-id ja vähemlased olid walmis kodanlusele pea igas tükis seda wõi teist wiisi wastu tulema. Enamlastelt nõudis suurt pingutust ja jõukulu, et rewolutsiooniwõitust kaitsta ja sotsiaalpetiseid päriselt kodanluse hõlma jooks-mast tagasi hoida.

Selles wõitluses eijäänud ka laiemaad töolistehulgad, kes lühikese aja jooksul poliitiliselt palju edasi jõudnud, külmaks pealtwaatajaks.

13. märtsil kutsuti „Wanemuisesse“ ülelinnaline tööliste koosolek kokku, kus otsuseks tehti asutada „Tartu linna wabade tööliste ühendus“, kelle liikmeteks wõiwad olla ainult töölised. Samal koosolekul astusid uue ühingu liikmeteks 170 inimest. Ühingu esimeheks waliti sm. Edur (enamlane), teised juhatuse liikmed olid: Lõhmus, naisteenija Kelt, M. Kukkk, B. Siider, J. Karu ja J. Larch.

Koosolekul tehti peale muu otsus nõuda Tartu nõukogult mustasajalise linnapea von Grewingi wangistamist;

waliti kolmeliikmeline saatkond, kes selle nõudmisega täidesaatwas komitees esineks. Koosoleku lõpul pandi suur mee-leawaldus toime; rong marssis läbi linna punaste lippudega, sõjawäe muusikakooride saatel.

18. märtsil oli korraldatud tööliste asemikkude koosolek, kus arutati linnawalitsuse uuendamise küsimust. Mitmesuguste kriukade abil oli ka kodanlastel korda läinud sellele koosolekule tulla. Waliti linnawalitsuse uuendamise toimekond (komisjon), kuhu läksid enam-lased smd. A. Sisask, J. Silk, A. Blaufeldt, Lukin ja teised, peale nende mõned vähemlased, s.-r.-id ja isegi kodanlased, nagu adwokat Lui Olesk, kes oli kodanluse miilitsa komissariks.

Arusaadaw et niisuguse kirju koosesi-ga komisjon sama hea oli kui oleks ta surnult sündinud. Pealegi oli linnawalitsus täiesti kodanlaste käes; ja seda-wiisi jäigi linnawalitsuse uuendamise küsimus õhku rippuma.

1. Mai pühitsemine

Teisipäewal 18. aprillil (1. mail uue kalendri järele) pühitses Tartu proletariaat oma ametiühisusega, sotsialistilised organisatsioonid ja sõjawägi 1. mai töörahwa püha.

Juba wara hommikul hakkasid töö-listerongid ja organisatsioonid punaste lippudega pritsimaja ette kogunema. Kui kõik töörahwa hulgad koos olid, juhiti rong Tähtwere pargi poole liikuma. Rongi sabas sammus ka poolkodanline „Käsitöölise selts“ oma rahwuslise sini-must-walge lipuga.

Tähtwere ulitsal ühinesid sõjawäe osad tööliste rongiga, siis mindi ühes-koos lugemata punaste lippude all Tähtwere parki, kus kõnesid peeti. Muuseas kutsus isegi s.-r. Joonas¹⁾ üles wõitlema sotsiaalse rewolutsiooni eest. Wahepeal läks ilm halwaks, siis tehti otsuseks Pritsimaja juure tagasi minna ja seal miitingut jätkata.

¹⁾ Endine s.-r., siis isesots, praegu päris-sots, üks närusematest Eesti töölisklassi äraand-jatest.

Pritsimaja palkonilt peeti jälle hulk kõnesid. Pika kõne pidas s.-r. Nestorow, arwustades ajutise walitsuse tege- wust (s.-r.-id olid tihti wahwad „arwus- tama“, et hulkade poolehoidu wõita) ja pani lõpuks koosolijatele resolutsiooni heakskiitmiseks ette, mille üldnõukogu oli wastu wõtnud. Selles resolutsioonis „paluwad“ Tartu garnisoni soldatid ja töölised ajutist walitsust: ajawiitmata salalepingud mis tsaariwalitsus liidurii- kidega teinud, läbi waadata ja teha uued lepingud, mis wastaksid rahwa huwidele; ajawiitmata rahutegemiseks samme astuda; kohe rekwiseerida kõik toidu ja tarbeainete tagawarad ja mää- rata kindlad hinnad; keisrikoja, kloost- rite ja mõisnikkude maad, mida nende omanikud harida ei jõua, ära wõtta ja anda ajutiselt talupoegade komiteede kätte, kuni asutawa kogu otsuseni; kloo- stritelt ja keisri suguwõsolt nõuda, et

need kõik oma kapitalid mis nii Wene kui wäljamaa pankades, rahwa kätte annaks jne. jne. jne. s. o. palju „raba- waid“ sõnu, aga wähe terwet mõtet. Ja kõige lõpuks: teatada kogu ilma pro- letariaadile, et kui see meie rahuüles- kutset wastu ei wõta, siis oleme meie iseendi ja terve inimsoo õnne pä- rast (!!) walmis wõitlust pidama kuni wiimse weretilgani.

See „wägew“ resolutsioon oli jälle üks elaw tükike s.-r.-ide kahepaiksest kehast.

Sama päewa õhtul peeti Pritsimajas tööliste miitingut, kus enamlaste ette- panekul ühel häälel otsuseks tehti pro- testeerida selle wastu, et Tartu puru- kodanline adw. Parts Liitwimaa kubermangu abikomissariiks nimetati, kuna tal selleks rahwa usaldus puudub. Miitinguid peeti weel soldatite klubis (end. Saksa käsitööl. seltsi ruumides) ja Krasnojarski polgu kasarmutes.

Meie ajakirja lugejatele

Seltsilisi, kelle tellimiseaeg selle ehk minewase numbriga lõppes, palume oma tellimisi kohe uuendada.

„Proletaarne rewolutsioon Eestis“ maksab: aasta peale (4 nr.) 2 rbl. 50 kop., 1/2 a. peale (2 nr.) 1 rbl. 25 kop. Üksiku numbri hind on 75 kop. Üksi- kuid numbreid wõib saada: „Külwaja“ kirjastusest (3. Juuli uul., 48), Leenin- gradi raionide kolmikutelt ja Harmaja raamatukogust.

Selle numbri ilmumine wiibis tehni- listel põhjustel.

Järgmine number ilmub sügisel ja sisaldab kirjeldusi Saksa okkupatsiooni aja üle 1918. a. Kõiki sm. sm. kes selle ülitähtsa ajajärgu Eesti töörahwaga

kaasa elasid ja wõitlesid, palume omi mälestusi, sündmuste kirjeldusi, osawõt- jate ehk sündmuste päewapildistusi, kui ka igasuguseid sellesse ajajärku puutu- waid dokumenta, ka ajalehta (iseäranis walgeid lehta) kuni 1. oktoobrini saata ЕКР ajalookomisjonile aadressil: Ле- нинград, ул. Дзержинского, 11, кв. 18, тов. Кясперту.

Ajakirja tellimisi tuleb nüüdsest peale saata „Külwaja“ kirjastusele: Ленин- град, ул. 3 Июля, 48.

Endised arweid aga tuleb õiendada üle- walpool toodud aadressil sm. J. Käs- pertiga.

F. K. P. ajalookomisjon

Weebuarirewolutsioon Narwas

Põnewas ootuses

Kui Peterburis 1917. a. weebuarirewolutsioon algas ja sellega ühenduses pealinnas üldstreik välja kuulutati, lõppes tegewus ka raudteel ja telegrahwis. Selle tagajärjel oli Narwa mitme päewa jooksul pealinnast täiesti ära lõigatud. Aga just see ühenduse katkestamine, kui omakohast määratu suure tähtsusega sündmus, oligi tunnismärgiks, et Peterburis tõsised lood käimas. Nii pea kui Peterburi-Narwa wahel ühendus katkes, näis Narwa s.-d. enamlaste põrandaalusele organisatsioonile kohe, et oodatud tund on tulnud, et wõitlus tsarismiga elu ja surma peale on alanud. Narwas seisis hulk sõjawäge. Sm. Anwelti teadetel oli Narwa garnisoni ohwitseride koosolek otsustanud rewolutsiooni korral erapooletuks jääda.

Linnas liikusid juba kuuldused, et Peterburis „mäss“ lahti läinud ja et 285-dat Bjelooserski polku, mis sel ajal Narwas asus, tahetawat Peterburi saata tsaarivõimu kaitsma.

Kindlad teated rewolutsiooni wõidust Peterburis, mis ka laialiste rahwahulkadeni ulatasid, jõudsid Narwa peajaslikult raudteelaste kaudu, kellel teatawa määrani liikumisevõimalust oli. Need tõid Peterburist tulles väikese hulga „Peterburi tööliste nõukogu Teatajat“ Nr. 1.¹⁾ kaasa, mida siis Narwas müüdi isegi kuni 10 rubla tükk.

Silmapiik nõudis Narwa organisatsioonilt kiiret ja otsustawat tegewust.

Narwa s.-d. enamlaste organisatsioonil oli sel ajal kindlaid liikmeid 40-50 in. ümber. Linnakomitees olid järgmised smd: Jaan Anwelt, Arnold Wilker, Woldemar Anni, Alma Pikker, Leena Waarmann, Johannes Solts, Eduard Erikson, Aleksander Tiimann (oli sel ajal Narwast väljas), Johannes Kaasik.

Efiewalmistused wäljaastumiseks

2. märtsil keskpäewal kogusid Narwa enamlaste organisatsiooni komitee liikmed (mitte täies koosseisus) ja mõned partei aktiivistid sm. Johannes Soltsi korterisse Soome papi maa peal Weismanni majas, wastu raudteed. Koosolekul olid smd: Jaan Anwelt, Wold. Anni, J. Kaasik, Mihail Danilow, Mart Lindebaum, Berg (Perk?) ja Wels (wiimane on praegu Narwas wähemlane). Sm. Anwelt tegi lühikese ülewaate Peterburi sündmustest, siis hakati aru pidama, kuidas Narwas pööret läbi wiia. Anweltil oli juba sellekohane plaan välja töötatud, mis üheskoos läbi arutati ja wastu wõeti.

Plaanis olid tähendatud järgmised ülesanded: Narwa proletariaat wiibimata ülestõusule organiseerida, poliitiline üldstreik välja kuulutada, korraldada ülelinnaline tööliste demonstratsioon, luua tööliste ja soldatite wahel kindel wõitlusliit, wõim üle wõtta ja wanad wõimumehed arreteerida, ajalehte välja anda, lendlehti trükkida, töölistehulgad linna raatuseplatsile miitingule kokku tõmmata, asutada kohaline tööliste ja soldatite saadikute nõukogu, j. n. e.

Esimeseks sammuks selle plaani teostamisel märgiti ära trükikoja muretsemine ajalehe ja üleskutsete trükkimiseks. Selleks otstarbeks peeti kõige kohasemaks trükikoda Sofia uul., kus trükiti kodanlist lehekest „Meie Elu“. Järgmiseks sammuks oli õhtul terwe organisatsiooni ülelinnaline koosolek kokku kutsuma, kus igapähele ta osa ära määrata ja lendlehed laialilaotamiseks välja jagada, mis selleks ajaks pidid juba trükitud olema. Koosoleku kohaks määrati kaubajaama tagawara roobastik, kus harilikult seisid pikad waguniteread.

Kui need otsused tehtud, läksid ülemlnimetatud smd peale M. Danilowi otseteed sealtsamast trükikoda üle wõtma. See oli kella 3—4 wahel päewal. Sm. Anwelt läks oma korterist läbi ja

¹⁾ Leht ilmus Peterburis 28. weebuaril 1917. a. Tööliste nõukogu oli juba asutatud.

leidis sealt sm. Wilkesi, kelle ka kaasa wõttis. Sõjariistad koguti juba ennem siit-sealt ja nad olid mitmet süsteemi rewolwrid. Sm. Anwelt sai näiteks „pahempoolselt“ kodanlaselt Peeter Lel-lepilt suure „Mauseri“ ja „Browningi“— „laenuks“.

Trükikoja juures jaotasid smd endid kahte salka; neli meest Anweltiga eesot-sas astusid uulitsapoolt sisse, teised kolme-kesi tulid samal silmapilgul hoowipoolt.

Et mõju suurendada, tõmmati rewol-wrid välja ja käsutati: „Käed üles!“ Trükikojas olijad täitsid käsku. Juhataja Kull ehmatas enese walgeks, arwates et wiimne tunnike käes. Peale seda kui ruumid läbi waadatud ja kõik seesolijad arwele wõeti, kuulutas sm. Anwelt, et sellest silmapilgust peale läheb trüki-koda Narwa rewolutsiooniliste tööliste ajutise komitee korraldusele ja et ko-mitee käsul tuleb jalamaid kõik muud tööd seisma panna ja komitee lendlehtede ning ajalehe trükkimisele asuda; niikaua aga kui need tööd walmis ei ole, ei tohi ükski trükikojast lahkuda.

Juhataja Kull, olles oma elukese eest hirmul, täitis wiibimata nõudmist: jättis „Meie Elu“ ladumise seisma ja jagas Anweltilt saadud käsikirjad ladumiseks välja. Nii said teoksile lendlehed ja ajaleht „Narwa rewolutsiooniliste tööliste ajutise komitee Teated“ Nr. 1.

Ajaleht trükiti ühel lehel (2 lhk.), üks külg wene-, teine eestikeelne. Ka lendlehed olid kahes keeles; nad sisal-dasid üleskutset üldstreiki alata, de-monstratsiooni korraldada, miitingule tulla j. n. e.

Et trükitööde korralikku lõpulewiimist wõimalikkude takistuste ja wahel-segamiste wastu kindlustada, selleks seati uste juure walwe — kummagisse kohta kaks seltsimeest. Nende kohuseks oli mitte kedagi välja lasta.

Wahepeal tulid kolm kutsumata „kü-lalist“ siiski trükikotta. Need olid „Meie Elu“ toimetusemees Treufeldt, selle lehe kontoritööline Buksmann ja kirjukoo-liõpetaja Eichelmann. Neid ei lastudki enam välja, waid koondati ühte nurka, kus nad protesteerides kannatama pidid kuni trükkimise lõpetuseni. Hiljem wa-

las „Meie Elu“ selle juhtumise pärast suure hulga walupisaraid — see olnud „wägistamine“.

Ladumine kestis kuni kella 8-ni õhtul, siis algas masindamine; umbes kella 12-ks oli ka see töö tehtud—lendlehed ja ajaleht olid walmis.

Trükkimise ajal läks osa seltsimehi trükikojast ära, et õhtust koosolekut kokku kutsuda ja muid ettewalmistusi teha. Saadeti mõned smd. organisat-siooni liigetele mööda korterisi teatama, kuna teised smd. jälle tööliste õhtule-tuleku ajaks wabrikuwärawatesse läk-sid, et oma inimesi kätte saada ja koosolekule kutsuda.

Sedawiisi saadi kokku 20 — 30 inime-se ümber. Koosolekut peeti äramää-ratud kohas waguniridade wahel. Ilmunud olid smd: J. Anwelt, Joh. Kaasik, Elwiine Paar, Wold. Anni, Alma Pikker, Anna Paar, Leena Waarmann, Eduard Erikson, Liina Praufeldt, Nikolai Kääpa, Eduard Kääpa, Elisabeth Kiigemägi, Lilli Lallo, Ristikiwi (naister), Liina Wilbach, Alide Kaasik, Rosalie Wända ja teised. Koos-olekul ei olnud need smd, kes samal ajal trükikojas tegewad olid, samuti kellele ei olnud korda läinud teatada.

Koosolek algas kella 11 paiku; ta oli lühike ja kiire. Umbes 10 minuti jook-sul oli tegewus ära määratud ja osad ära jaotatud. Waliti 7-liikmeline ajutine rewolutsiooni komitee: smd. J. Anwelt, J. Kaasik, W. Anni, E. Erikson ja teised.

Kui küsimused arutatud, mindi kohe 3—4 inimeselistes gruppides ülewõetud trükikoja poole. Seal jaotati walmis trükitööd tulijate wahel ära ja siis kadus igaüks oma sihis.

Oli otsustatud kirjanduse laialilaota-mist toimetada kohe lähewal hommi-kul, kui tööliselid wabrikutesse lähewad.

• Kreenholmis

Need smd kes Kreenholmi läksid, olid hommikul kella 3 ajaks juba kohal.¹⁾

¹⁾ Wabrik töötas kahe wahetusega; esimese wahetuse tööaeg oli kella 4-st homm. kuni k. 1-ni päewal, teine wahetus töötas kella 1-st päewal kuni k. 10-ni õhtul, ilma söögi-waheajata. Töölisi oli sel ajal Kreenholmis umbes 10—12 tuhat.

Minnes pistis sm. Erikson ühele seiswale „wõmmile“ lendlehe pihku; see waatas ja waatas, siis pistis tulisejalu pristawi kantselei poole jooksu.

J. Kaasik, E. Kääpa ja E. Erikson ühes naisseltsilistega, kes wabrikus töötasid, läksid otseteed wabrikusse sisse (wanasse wabrikusse, peale selle olid teisel pool koske weel Joala ja Georgi wabrikud), et wabrikut seisma panna ja töölisi ülestõusule organiseerida. Teised smd kes wälja jäid, jagasid töölistele lendlehti. Tööliste meeleolu ei olnud weel tõusnud; paljud kartsid isegi kirjandust wastu wõtta.

Kell 4 hommikul lasti wabrik hari likku wiisi käima. Smd kes wabrikus olid, käisid ühest saalist ja jaoskonnast teise, õhutades töölisi wäljaastumisele. Tööliste hulgas kaswas juba põnewus; tööks ei olnud kellelgi suuremat tuju, aga siiski wabrikust wälja tulekuks ei olnud ka weel kohast meeleolu.

Umbes kella 6—7 paiku, nähes et asi õige pikale wõib wenida ja isegi äparadada, kuna turbin käis ja wollid-rattad wuhisesid, mis töölisi kui magneediga masinate juures hoidis, — otusatasid smd., kes kihutust tegid, wabriku ise seisma panna. Salka nooremaid töölisi töösaalist endiga kaasa tõmmates tungisid nad wanawabriku turbinikambrisse ja peatasid turbini. Selle juures keegi wastupanekut ei awaldanud.

Nüüd kus wabrik seisma jäänud, langesid ka kõidikud, mis töölisi paigal hoidnud. Nooremad tungisid kohe rüsinäl wälja, wanemad wenisid tagant järele. Natuke hiljem jäi töö ka teistes Kreenholmi wabrikutes seisma ja töölised walgusid laia lawiinina wälja meeleawaldusele.

Esimene rong tuli wanast wabrikust wälja smste E. Kääpa, Eriksoni ja Kaasikuga eesotsas. Töölised laulsid „Marssellaiset“ ja teisi rewolutsioonilaulusid, mis 1905. aastast meele jäänud („Internatsionaali“ weel ei tuntud). Politseid ei olnud enam teel näha.

Aga enne kui suur töölistemass wabrikutest organiseeritud wiisil rongikäigule asusid, püüdsid wäga paljud töölised üksikult ja wäikeste salkade wiisi koju rutata. Suure Juhkentali uulitsal oli niisuguseid hulgana liikumas. Seal juhtus neile sm. Wilkes wastu. Wiimane oli Sinowjewi malmitehase juures oodanud smhi Lindebaumi ja Welsi, kellega oli kokku räägitud, et nemand kui selle tehase töölised, tehases töö seisma panewad, sealt salga aktiivsemaid töölisi kaasa wõtawad ja Kreenholmi lähewad sealsete tööliste peale mõju awaldama. Teadmata põhjusel aga jäid smd. määratud ajaks ilmumata. Sm. Wilkes, nähes S. Juhkentali uulitsal inimeste hulka wabriku poolt tulemas ja kartes et töölised niiviisi laiali walguwad ja terve demonstratsioon nurja wõib minna, läks töölistele wastu ja püüdis neid peatada, et liikuda organiseeritud kujul. Leidus weel agaramaid töölisi, kes teda toetasid. Inimesed hakkasid kogunema. Paljud jatkasid siiski oma teed. „Tagasi, seltsimehed, häwitame kõige pealt politseil!“ See mõjus. Salk hakkas walgalt tagasi Kreenholmi poole liikuma. Algul oli salk wäike, aga teel edasi liikudes, kaswas hulk wastutulewatest töölistest ikka suuremaks ja suuremaks. Kreenholmi kasarmute wahele jõudes oli rongis juba mitu tuhat inimest. Kõlasid rewolutsioonilaulud.

Pristawi kantselei juures tuli wäike peatus. Oli waja sisse tungida, aga mass kõhkles. Sm. Wilkes tõmbas rewolwri wälja ja astus esimesena kantselei uksest sisse. Kohe järgnes talle hulk töölisi.

Peagi jõudis wabriku poolt tulew töölisterong kohale. Nüüd oli terve Kreenholmi waheline tee nagu rahwameri, mis kees waimustusest.

Kantseleist leiti ainult mõni üksik politseinik, kellelt sõjariistad kohe ära wõeti. Pristaw Samsonow oli oma korteris (elas samas majas). „Wõmmiga“ saadetud nõudmise kantseleisse ilmuda jättis ta kaks korda täitmata. Siis läks sm. Wilkes ise talle järele. Samsonow pomises lumiwalgena: „Ja-ja, ma tean, saan aru“. Palus, et teda

hädise terwise pärast koduse aresti alla jäetak.

Sinna kogus hulk inimesi. Sm. Erikson tõmbas tal ühe paguni maha ja andis wõmmu kuklasse (sm. oli ise wast natuke aega enne seda Samsnowi küüsis olnud ja tublisti kolki saanud). Samal ajal olid mõned poisikeseohtu töölised hakkamas, et pristawi korteris rüüstamist toime panna. Sm. Wilkes waigistas neid ja edaspidi peeti korda.

Arreteeritud politseinikud (ka pristaw Samsonow) toimetati Kreenholmi wangimajasse. Wanad wangiwahid kõrwaldati ja organiseeriti sealsamas juuresolewatest töolistest uus walwe. Kingsepä tööline Rempelgas (endine Rahwahariduse seltsi esimees, nüüd hiljem tööerakondlane), kes ka kohal juhtus olema, pandi ajutiselt wangimaja ülemaks.

Sel puhul wabastati wangimajast mõned kaelakohtulised wangid, kellel wäga wäike süü (seda selgitas sm. Wilkes sealsamas järe pärimiste teel wälja) Paljud töölised nõudsid heasmeeles kõigi wangide wabastamist, nende süü suurusest hoolimata; ka wangid ise palusid ärdalt. Aga see jäi täitmata.

Kui politsei kindlasse paika toimetatud ja wangimaja asjad korraldatud, hakkas töolistemeri linna poole liikuma— raatuseplatsile miitingule.

Teistes wabrikutes ja effewõtetes

Samal hommikul läksid Lina- ja Kalewi wabrikusse lendlehtedega ja töölisi ülestõusule organiseerima smd Loo-rents, Wõsu, Elwiine Paas, A. Wilkes ja Anna Paas. Esimesed kaks läksid Linawabrikusse töölisi üles kihutama, kuna teised wälja jäid, tööle minewatele töolistele lendlehti wälja jagama. Sm. Wilkes tuli, kui lendlehed ära antud, sealt kohe ära, rutates Sinowjewi malmitehasesse (waata eespool).

Lendlehed ja kihutus ei jäänud mõjuta: nii Lina- kui Kalewi wabrikus jäeti töö seisma ja töölised woolasid wälja. Lina-wabrikus ilmus direktor töolistest juure ja päris milles asi seisab. Wastati, et algab poliitiline üldstreik. Direktor kadus. Töölised pidasid wabikuõues mõni aeg miitingut ja hakkasid siis linna

raatuseplatsile miitingule liikuma. Teel ühineti Kalewiwabriku töolistega ja mindi ühises suures rongis.

Sinowjewi malmitehasesse wiis lendlehti parteitu tööline Moltschanow, kes need ühe tundmata naisterahwa käest saanud. Sellest hoolimata, et tehases ülestõusu organiseerimine ettekawatsetud plaani järele nurja läks, ei jäänud sinowjewlased teistest wabrikutest maha. Õhk oli juba enne sedagi küllalt elektriline ja lendlehed olid weel ainult wiimaseks sütituseks. Tehas lõpetas töö ja töölised ilmusid uulitsale.

Liikumine uulitsatel. Rahwa wiha

Juba hommikust saadik olid kõik liikuwamad uulitsad rahwast täis. Töölisestehulgad marssisid mitmelt poolt kesklinna poole. Siin ja seal wõis näha rutuga meisterdatud punaseid lippusid ja rätikuid töolistest rongide kohal leh-wimas.

Politsei oli igalpool juba hommikust peale uulitsatelt kadunud. Wõimud pugesisid peitu, kartes rahwa wiha. Kõneldi, et juba eelmisel päewal olnud linna politseimeistri juures kohaliste wõimumeeste nõupidamine, ühenduses Peterburi sündmustega.

Ülestõusnud rahwahulkade rewolutsiooniline energia sai endale wäljawoolu kõigepealt wihaawaldustes politsei ja asutuste wastu. Mitmel pool wemmel-dati politseinikka, keda kätte saadi, kuna suuremad „ninad“ arreteeriti; Lõhuti kantseleisid, purustati mööbelt; paberid, tokumendid ja raamatud pilluti wälja uulitsale ja pandi tuli otsa. Päigu-ti suitsesid need hunikud kuni õhtuni.

Muude wana korra teenrite ja poolehoidjate hulgas, kes sel päewal arreteeriti, olid: mustasajaline linnapea Ossipow, 285 polgu komandör polkownik Sawitski, politseimeister Bohenski, linnawalitsuse(?) sekretär Kitshin, kalja-wabrikant (linnanõunik) Leinbaum ja teised. Paljud neist wabastati juba järgmistel päewadel (peaasjalikult Peterburi ajutise walitsuse surwel), kuna arreteeritud politseinikud suuremalt osalt Peterburi saadeti, kus nad hiljem ka wabaks lasti.

Peetri platsil tuli ette niisugune juhtumine: Uulitsal liikuwad inimesed (wett kandwad naisterahwad jne.) tabasid kellegi linnawahi- eestlase, kes oma tooruse poolest terwele Peetri alewile tuntud oli (Sommermann? Toim.). Nad sundisid teda põlwili maha laskma ja rahwale kumardusi tegema, sõnadega: „palun andeks, palun andeks“.

Ühinemine sõjawäega

Organisatsioonil pea mingid kindlaid sidemeid sõjawäega ei olnud. Sel ajal, kui wabrikutes kirjeldatud sündmused käimas olid, pööras ajutine rewolutsioonikomitee sm. Anweltiga eesotsas Narwa polgu hoowis asuwa walwekorra ohwitseri poole, et ohwitserkonna meeleolu teada saada. Ette näidati kiirel käel walmistatud mandaat, mis mõnede komitee liikmete allkirjadega kinnitatud. Korralikku pitsatit ka ei olnud; pitsat tehti rutuga ülewõetud trükikojast saadud tinatähtedest. Aga sellestki oli küllalt.

Ohwitser kinnitas, et ohwitserkond erapooletuks jääda; soldatite meeleolu ei olla tal teada. Linnapoole liikuw töölistemass ei unustanud tarwidust-sõjawäge rewolutsiooni poole tõmmata. Kui Kreenholmi meeleawaldajate rong polguhoowi (soldatite kasarmute) kohale jõudis, pööras osa töölisi mitme parteilise smhega eesotsas polguhoowi sissekäigu juure, et sõjawäge endiga ühes kutsuda. Aga töölisi polguhoowi ei lastud; wärawa juures seisis sõjariistus patrull, ka kuulipilduja oli üles seatud (mõned smd. teawad tõendada, et see olnud lagunud loks, mis ainult hirmutuseks wälja pandud). Tööliste peale käimisel jäi patrull lõpuks nõusse tööliste esitajaid sisse laskma, kes soldatitega läbi räägiksid. Wõeti kohe salgake hakkajamaid töölisi, kes esitajatenä sisse läksid. Suur rahwamurd jäi wälja ootama. Mõõdus tükk aega, esitajaid ei ilmud tagasi, tööliste hulgas tõusis ärewus. Nõuti teise saatkonna sisselaskmist. Läks ka see. Nüüd tulid soldatite esitajad ootajate juure, teatades, et soldatid asuwad töörahwa poole. Ja peagi ilmusid polguhoowist

mõlemad töölistegrupid, nendega suur hulk sõjariistuta soldatid. Waimustus oli ääretu. Soldatid ühinesid töölisteringiga ja liikusid üheskoos raatuseplatsile.

Polguhoowi peawahis oli hulk soldatid mitmesuguste süütegude pärast kinni. Niipea aga kui tööliste esitajad hoowi ilmusid ja soldatid rewolutsiooniga ühineda otsustasid, awati ka peawahi urgaste ukсед ja kinnioliwad wabastati wiimseni.

Mõned smd teawad kõnelda wäikesest wahejuhtumisest, mis sõjawäe õpekandoga ette tulnud. Wiimane liikunud, püssid seljas töölisteringile wastupidises sihis. Mõne silmapilguga asus töölistelaine nende ümber ja piiras sisse. Soldatid teatasid kohe, et nad rahwa poole hoiawad, aga mitmed ägedamad töölistesid tungisid neile kallale ja hakkasid püssa ära kiskuma (muidugi oma tarbeks). Leidus kainemaid smhi, kes teisi waigistasid, ja suurem tüli jäi tulemata.

Miitingud

Linnaturg oli liig wäike selleks, et kõike kokkuwoolanud rahwamerd ära mahutada, Raatuseplatsile wiivad uulitsad olid rahwast nii täis, et läbi pääsemine wõimata. Peeti wäiksemaid juhulikku miitinguid mitmel pool, nagu Linnawabrikus, Peetri platsil jne.

Linnaturgul algas suur mitting kella 11—12 paiku päewal. Sm. Anwelt tõusis üles raatuse trepile. All raatusetrepi ees põlesid rüüstatud politseiwalitsuse paberid ja raamatud; wahetewahel kadus kõneleja üles keerlewate suitsupilwete taha.

Wõimsalt ja wõidukalt kostsid sõnad: „Seltsimehed ja kodanikud! Tsaariwõim on kukutatud!!“

Rahwameri waikis põnewas ootuses. Sm. Anwelt jatkas kõnet. Kõneles Wene keeles. Peale teda esines lühida kõnega Eesti keeles sm. Anni. Kõnelejad tutwustasid kokkutulnud käesolewa silmapilgu ülesannetega, kutsusid üles rewolutsiooniwõitlust jatkama kuni kindla wõiduni ja looma kiires korras proletariaadi ja sõjawäe ühine rewolutsiooni organtööliste ja soldatite saadikute nõukogu.

Nõukogu organiseerimine ja ta esimesed sammud

Weel samal päewal peale miitingut s. o. 3. märtsil, peeti linna raekojas wabrikute tööliste ja garnisoni esitajate nõupidamine, millest ajutise rewolutsiooni komitee esitajatena osa wõtsid smd Anwelt ja Anni; garnisoni poolt olid soldatid ja ohwitserid.

Osa W. S.-D. T. (e) P. Narwa grupe ilmasõja ajal tegutsenud aktiivi, üleswõte peale põrandapeale tulekut 1917. a.

Seisawad: Aleksander Randmer, Hugo Wilbach, Woldemar Anni, Oswald Palgi.

Istuwad: Amalie Seidelberg, Aleksander Baleski, Arnold Wilkes, Albert Tiimann, Rudolf Eige.

Nendest on Hugo Wilbach ja Rudolf Eige walgete poolt tapetud, teised Nõukogude-Liidus.

Nõupidamisel tehti otsuseks asutada Peterburi eeskujul kiires korras tööliste ja soldatite saadikute nõukogu, selleks asuda wiibimata saadikute walimisele. Jõuti kokkuleppele, et tööliste poolt olgu iga 100 tööliste kohta üks saadik

ja soldatite poolt iga roodu kohta kaks saadikut. Samal ajal otsustati sõjawäelaste poolt arreteerida polgu ülem polkownik Sawitski, kelle asemele waliti, polk. Bumagin, kes ka „garnisoni ülemaks“ pandi. Kell 5. samal päewal oli raekojas ohwitseride koosolek. Nõukogu walimised wiidi läbi weel samal päewal. Kreenholmi saadikute walimist toimetati koolimaja saalis, mis küll kitsas oli, aga teist kohasemat ruumi ei olnud käepärast.

Walimiste läbiwiimisel oli igalpool wabrikutes ja tehastes enamlaste mõju walitsew. Näit. Kreenholmis läksid läbi ainult enamlased ja nende poolehoidjad. Tuleb tähendada, et ei vähemlastel ega sotsialistidel-rewolutsionääridel ei olnud rewolutsiooni eelsel ajajärgul Narwa töölisteliikumises mingit tähtsust, wiimasel 5—6 aastal polnud neil oma organisatsioonegi. Niipea aga kui tsarism kukutatud ja rewolutsioon wõitnud oli, ilmusid nemadki nähtawale, kuid suuremat poolehoidmist ei wõitnud. Sellest tuli, et kogu linna töörahwa poolt saadeti nõukogusse ainult 3 s.-r.'i (Taade, Tshistoserdow ja Bogdanow) ja mitte ainustki vähemlast, kuna enamlaste organisatsiooni liikmed peaaegu terwes koosseisus nõukogusse läksid.¹⁾

Selle wastu aga oli sõjawäes (mis oma rõhuwas enamuses Wene talupoegadest koosnes) s.-r.'ide mõttewool täielikult mõjul. Parteilisi s.-r.'isid oli küll wäga vähe, aga nende lööksõnad olid Wene talupojast soldati hingeelule wastuwõetawamad. Ja sõjawägi waliski peasjalikult s.-r.'isid ning nende pooldajaid. Waliti ka ainuke vähemlane Tumarkin (esines hiljem nõukogus deklaratsiooniga ikka vähemlaste „fraktsiooni“ nimel, kuigi peale teda kedagi fraktsioonis ei olnud) ja üks internatsionalist Dauman (sai warsti enamlaseks). Hiljem, nõukogu tegewuse ajal, hakkas ka soldat Sokolow enamlaste poole hoidma.

Esimene nõukogu koosolek peeti ära weel sama päewa õhtul Skating-Rinki

¹⁾ Enamlaste organisatsioon saatis oma poolt nõukogusse partei esitajatena wiis seltsimeest, nimelt. J. Anwelt, A. Wilkes j. t.

kinosaalis. Koosolek algas kell 9 ja wältas kuni kella 3—4-ni öösel.

Koosolekul tõusis tüli soldatite ja ohwitseride wahel. Wiimased olid küll ka roodude poolt walitud, aga soldatid nõudsid nende lahkumist nõukogust, kuna nad kuulusid eesõigustatud kihi hulka.

Sel koosolekul waliti täidesaatew komitee ja asutati tööliste ja soldatite sektsioonid: otsustati põhimõtteliselt 8-tunnise tööpäewa küsimus, määrati nõukogu töökord.

Nõukogu esimeheks waliti sm. Anwelt: teised presiidiumi liikmed pole teada.

Täidesaatew komitee waliti 15-liikmeline. Tööliste esitajatena läksid täidesaatawasse komiteesse enamlased: Anwelt, Wilkes, Anni, Erikson (hiljem weel Tiiman ja Seidelberg) ja rida parteituid—enamlaste poolehoidjaid.

Sõjawäelastest läksid täidesaatawasse komiteesse: Tschupahin, Barinow, Dalmatow, Hwostschinski ja teised s.-r.'id ja nende poolehoidjad (wiimased olid enamuses).

Nõukogude ja sektsioonide töö kawa määrati ära seda wiisi, et kummagis sektsioonis arutakse esialgselt niisugused küsimused läbi, mis puudutawad eriti kas tööliste wõi soldatite huwisid, kuna lõpulikult otsustatakse need küsimused terve nõukogu pleenumil. Kõik muud küsimused aga, mis üldist iseloomu kannawad, nii poliitilised kui majanduslised jne., käiwad ainult terve nõukogu pleenumi arutuse alla.

Täidesaataw komitee esimene koosolek peeti ära järgmisel päewal juba linna raekoja saalis. Waliti presiidium järgmises koosseisus; esimeheks sm. Anwelt, abilisteks Tschupahin ja Hwostschinski (mõlemad parteitud sõjawäelased), sekretäriks sm. Wilkes. Warsti aga kui sm. Anwelt Tallinna asus, sai t. k. esimeheks Tschupahin, hiljem Moltchanow (parteitu tööline). Lõpuks, alates 1918. a. jaanuarist, oli t. k. esimeheks läilane Dauman (enamlane, lipnik Narwa garnisonist, rewolutsiooni algul internatsionalist). Esimehe abilisena töötas suwekuudel weel (juulis ja augustis) sm. Wiktor Kingissepp. Kui

sm. Wilkes t. k. sekretäri kohustest wabastati (ta oli ajalehe ja muudetöödega koormatud), sai sekretäriks soldat Dalmatow (parteitu), peale teda aga Amalie Seidelberg (enamlane).

Ühel oma esimesel koosolekul otsustas täidesaatew komitee, et tema koha peal kogu poliitilise wõimu oma kätte jätab ja et miilits temale allub.

Ühel esimesel nõukogu koosolekul tehti konkreetne otsus 8-tunnise tööpäewa ja palgakõrgenduse läbiwiimise kohta. Otsustati, et kõigile tööliste peawad ette wõtete omanikud palka tõstma 1 rubla wõrra päewas. Kreenholmi direktorile teatati sellest telefoniteel otsekohe täidesaataw komitee koosolekult. Algul püüdsid direktorid seda nõukogu otsust ignoreerida. Lina wabriku direktor Metzler teatas töölistele, kes nõudsid palgakõrgendust 100% wõrra, et lastagu teda kas wõi maha, aga üle 50% ta anda ei wõi. Mis aga 8-tunnise tööpäewa puutub, siis olewat see täiesti „seadusewastane“ ja ta sõitis Peterburi omale kohaliste wõimude „omawoli“ vastu abi otsima. Kui ta aga ei leidnud, oli ta sunnitud ka tööpäewa lühendust makswaks tunnistama.

Kreenholmi direktor Kotlami juure ilmusid nõukogu saadikud (sama wabriku töölised) isiklikult, nõudes mõlema otsuse wiibimatut teostamist. Direktor nägi, et wastupunnimine on asjatu ja jäi kohe nõusse.

Samuti püüdsid direktorid vastu panna nõukogu otsusele, et töölistele rewolutsiooni päewade eest (mil ette wõtted seisid) ja nõukogu saadikutele koosolekul ärawiidetud päewade eest wälja makstaks. Wastupanekut põhjendati näitega, et „walitsus ei ole seda kinnitanud“. Aga et muud pääseteed ei olnud, siis andsid nad lõpuks ka selles küsimuses alla.

Narwa nõukogu andis oma abi pöörde läbiwiimiseks ka wäiksematele kohtadele, nagu Jamburile (nüüd Kingissepp), Narwa-Jõesuule jne. saates sinna seltsimehi juhatusi andma nõukogude organiseerimiseks ja teiste rewolutsiooniliste ülesannete teostamiseks, warustas neid ka tarwilise kirjandusega.

Saalkond Peterburi

Esimesel wõi teisel nõukogu koosolekul, peeti kusagil kesklinnas, waliti ka saatkond Peterburi saatmiseks, et sealsete oludega lähemalt tutwuneda ja rewolutsiooniliste orgaanidega kontakti luua. Saatkond sai 16 liikmeline, nende hulgas tööliste poolt kaks esitajat — smd J. Kaasik (enamlane) ja Moltschanow (parteitu).

Sellest Peterburi reisust jutustab sm. Kaasik:

„Sõitsime erarongis, mis koosnes kolmest I. klassi wagunist. Mina tahtsin enamlaste parteikomiteed üles leida, mis aga korda ei läinud. Siis otsisime Tschaidse üles (selleaegne Peterburi täidesaatwa komitee esimees), vähemlane. Tema jutustas tükk aega sõjawäelastega, siis pööras meie poole ja päris Narwa meeleolu üle. Mina wastasin, et kui ajutine walitsus tööliste nõudmisi ei täida, siis peksetakse ta samuti laiali kui tsaarriwalitsus. Selle peale küsis Tschaidse, kui wana ma olen. Kuuldes, et olen 18 aastane, tähendas ta et ma weel noor olla. Silmas mu lagund saapaid ja käskis mulle paar wilta anda.

Lõpuks läks mul korda ühe üliõpilase käest enamlaste parteikomitee adressi saada. Läksime adressi järele, seal aga kedagi juhtiwatest tegelastest kätte ei saanud. Wõib ka olla et meid ei usaldatud. Nii sõitsimegi Narwa tagasi.“

Olewate andmete järele jõudis see saatkond Piiterist Narwa tagasi 7. märtsil, ühes kellegi kodanlasega riigiwolikogusaadikutest ja vähemlasega Peterburi nõukogu liikmeka. Peterburi saadikud sõitsid kahes autos mööda linna, rahwahulkadele ja sõjawäelastele kõnesid pidades. Teisel wõi kolmandal päewal ilmus-see riigiwolikogu-liige ühes vähemlise emissariga raekotta, kus täidesaatwa komitee asus ning kus osa kontrrewolutsionääre kinni oli, muuseas linnapea Ossipow, wist ka linnasekretär Dickhof j. t. Würst Lwowi ja kompanii esitaja pööras lühikese üleskutsesega täidesaatwa komitee liigete ja teiste poole, kes ruumides juhtusid olema,

kutsudes „korda jalule seadma“. Täidesaatwa komitee nimel teatas sm. Anwelt tähendades, et Narwas täielik kord maksab, kuna wana walitsus kukutatud ja ta esitajad kinni istuwad. Kui Anwelt edasi ütles, et Wenemaa tööliklass wõitlustes enam wilunud on kui proletariaat Lääne-Euroopa rewolutsioonide ajal ning kui ta siis tähendas, et mõnegi korra proletariaat isewalitsusi on kukutanud, kuid wõim on ikka kodanluse kätte läinud, segas „wanahärra“ ennast närwiliselt wahele, küsides, kus asi nõnda olla olnud. Sm. Anwelt nimetas wist 1848. aastat, ja enne kui ta rohkem midagi ütelda oleks saanud, löi wanamees oma suure karwase kübara pähe ja tõttas uksest wälja, vähemlane järel. Peab tähendama, et parteitutele soldatitele ja vähemliste kalduwustega täidesaatwa komitee liigetele see sm. Anwelti ülesastumine muidugi ei meeldinud. Rohkem need „rewolutsioonilise demokraatia“ esitajad oma nägu täidesaatwasse komiteesse ei näidanud.

Sündmused Narwa raudteejaamas

Rewolutsiooni päewade sündmustest Narwa raudteejaamas jutustab sm. Kask, kes töötas sel ajal jaamas rongide kokkuseadjana:

„Meil, raudteelastel oli juba paari päewa pärast teada, et Peterburis rewolutsioon alanud. Raudteeliikumine jäi kohe peaaegu täiesti seisma. Peterburist rongisid ei tulnud, ainult mõni üksik erarong sõitis Narwast läbi, wiies sõjawäelaste esitajaid Peterburi.

Ühel õhtul sain parteilise sl. Elisabeth Kiigemägiga kokku, kes teatas, et ka Narwas on rewolutsioon peale algamas, et „Meie Elu“ trükikoda on juba üle wõetud ja warsti ilmuwad lendlehed. Edasi seletas ta, et on otsustatud homme hommikul kõigis ettewõtetes töö seisma panna, sest algab üldstreik, ja et seda on tarwis ka jaamas teha.

Minu palwe peale tõi ta öösel mulle kõneldud lendlehti, jagasime neid ustawamatele töölistele; ma kõnelesin mitmeka üksikult, et homme algame streiki

ja paneme jaamas uue walitsuse ametisse. Samal õösel tuli ka sm. Anwelt jaama. Puhwetiruumis korraldati mingisugune koosolek raudtee jaama töölistele ja teenijatele, aga millest räägiti ei mäleta.

Järgmisel hommikul kell $\frac{1}{2}$ 9, kui Kreenholmi teel tööliisterongid juba näha olid, panime ka jaama töökojas töö seisma ja läksime mustasajalist jaamaülemat otsima, et teda kotti panna. Jaamaülem aga oli juba ära putkanud. Ka sandarmid ei olnud enam näha. Jaamas oli wahikorral ülema wanem abiline Allik. Mõned tööliste hulgast tahtsid teda läbi togida, aga teised hoidsid tagasi. Allik kuulutati arreteerituks ja nõuti, et ta teataks kus jaama raha on, sest wõis karta et ülem putku pannes ka rahad kaasa wiis, Allikult aga midagi teada ei saadud, tekkinud segaduses sai ta lahti lastud ja rahaküsimuse unustasime ära.

Korraldasime oma rongi ja läksime ka linna miitingule. Jaamas jäi töö täielikult seisma. Kella 5 paiku päewal oli meil jaamas tööliste ja teenijate koosolek umbes 300 in. osawõttel. Waliti jaamakomitee: administratsiooni poolt Bjelow, tööliste poolt Kask (enamlane) ja teenijate (ametnikkude) poolt Tansker, kes algul ennast sotsialdemokraadiks nimetas, pärast aga s. - r. - iks läks. Sel ajal oli Peterburis juba „Wikshel“ (Ülewenemaaline raudteelaste täidesaatew komitee) asutatud. Samal päewal hakkasid ka rongid jälle liikuma.

Järgmisel päewal waliti meil raudteelaste raioonikomitee ¹⁾, mis koosnes kõigi tööharude esitajatest. Walitud sai 10. in., seal hulgas enamlased Kask, Robert Jürgenson, Dawõdowitsh ja Tramberg, peale selle Aleksander Moosel (parteiitu), Katz ja Tansker (pärastised s.-r.-id).

Narwa kodanlased kah rewolutsiooni „tegemas“

Peale selle, kui Narwa tööliised rewolutsioonilise pööre läbi wiisid, asusid ka kodanlased, peale mitmepäewalise

kõhklemise platsi, et oma wõimu kindlustada. Kohaline kodanline lehekene on sunnitud tunnistama, et miilitsa organiseerimine Narwas täiesti tööliste kätte läks, kes kohe umbes 500 meest miilitsasse wiisid.

Kodanlaste meelesegadusest esialgu annab tunnistust järgmine fakt. Kooliõp. Tauts pööras „Meie Elu“ nimel sm. Anwelti kui enamlastepartei komitee liikme poole ettepanekuga, et ka „Meie Elu“ enamlastepartei kätte wõetaks. „Nüüd on ju sotsiaaldemokraatia käes kõik ja nii peabki olema“, ütles Tauts. Muidugi ei huwitanud meie parteid selle lehe ülewõtmine, mil peale sopase, tööliiswaaenulise nime midagi polnud.

Alles 5. märtsil asusid ka kodanlased endi ridade korraldamisele. Sel päewal peeti „seltskondlise komitee“ asutaw koosolek ära. Komitee ise astus alles 8. märtsil kokku. Sellesse komiteesse kutsuti ka tööliised, kellele herrad armuliselt isegi $\frac{1}{3}$ kohti lubasid. $\frac{2}{3}$ kohti anti kodanliste seltside esitajatele, mõni üksik koht ka sõjawäe ohwitseride esitajatele ¹⁾.

Komitee otsustas endist linnawalitsust laiali lasta ja ise pukki asuda, milleks 10. märts määrati. Aga ka selle, nii ilmsüütu ülesandega, ei saanud Narwa kodanlased ise walmis. Endine linnapea ei rutanud asjade üleandmisega ja kodanlased olid sunnitud abi otsima tegelikult wõimult — Narwa tööliste ja soldatite saadikute nõukogult, kelle täidesaatew komitee 19. märtsil otsustas endist linnawalitsust laiali kihutada ja 20. märtsil seda teostas, linnawalitsuse ruumisid sõja- ja miilitsawäe poolt oma alla wõttes.

Oma esimesel koosolekul otsustas see „seltskondline komitee“ et miilitsawäe asutamine, ülewalpidamine ja juhtimine Narwa t. ja s. saad. nõukogu kätte jääb. Aga juba 20. märtsil peale „Eestimaa kubeneri herra“ Jwan Jwanowitsh Poska määrust walib see komitee miilitsa ülema.

¹⁾ Siiski oli koosolekul tegelikult tugewasti pooled tööliste esitajad, wõib olla sellep., et kõik kodanlased ei ilmunud.

¹⁾ Kodanlise Narwa lehe teate järele waliti see komitee 10. märtsil.

Sandarmiwalisus ja ta andmed

Samal päewal, kui Narwas rewolutsioon algas, organiseeris sm. Anwelt ühes Aleksander Kitsega Narwa sandarmiwalisuse waldamise. Läks sinna 5—6 Narwa enamlast ja salk Piiterist tulnud sõjariistus töölisi. Sandarmiwalisus asus linna serwal wastu Walli lagendikku katolikukiriku majas. Teadete järel pidi seal maja ära kindlustatud ja kaitseks sõjariistus jõud kogutud olema. Sealt leiti kaks sandarmiülemat eest—üks „praegune“ ja teine „endine“, kes enne uue tulekut seda ametit pidanud. Nad ei awaldanud sisetulijatele mingit wastupanekut, peale wale. Nimelt nõudmise peale, kõik sõjariistad wälja anda, tõendasid nad, et sõjariistu mingisuguseid ei ole. Muidugi oli see lori. Läbiotsimisel leiti kapi otsast kaks rewolwrit—üks „Browning“, teine „Nagan“.

Tulijad jätsid mõlemad sandarmiohwitserid koduse aresti alla ja lahkusid osa sandarmiwalisuse arhiivist kaasa wiies. Üldse arreteeriti Narwas 6 sandarmi ohwitseri muist olid juhuslikult Narwas.

Mõni päew hiljem töid smd Wilkes ja Kaasik selle arhiivi enamlaste parteikomitee käsul lõpulikult ära, mahutades teda esialgu parteikomitee ruumidesse. Arhiivi uurimiseks asutas täidesaatew komitee erilise komisjoni, liikmeteks said Wilkes (esimees) ja weel kaks enamlast, Tshistoserdow ja Taade (s.-r.-id töölise sektsioonist).

Arhiivi läbi uurides leiti sealt tõendused prowokaatorite kohta, kes sandarmiwalisusele warem rewolutsioonitegelaste üle teateid olid muretsenud. Muude sandarmikäsikute hulgas leiti trükitöölise Reiali ja Sapüri nimed (wiimane oli sel ajal juba surnud) palgalehel, kus nad saadud „töötasu“ eest alla kirjutanud. „Suur“ oli see palk, mis tsaari werekoerad neile maksid—kõigest 5 (loe: wiis) rubla kuus! Aga need olid walmis sellegi sandikopika eest tööliste hingesid müüma...

Reial arreteeriti. Aga et ta haiglane oli (wõib ka olla et ta ennast simuleeris haigeks), siis paigutati ta haigemajasse, kust ta aga warsti kadus.

Reial oli peaaegu kogu aeg mil „Kiir“ Narwas ilmus (1912.—1914. a.) tema ladumise juures tegew, rännates ühes „Kiirega“ ühest trükikojast teise. Seda wiisi oli tal wõimalik „Kiire“ ümber koondunud smste üle mõndagi wälja nuhkida. Weebruarirewolutsiooni ajal töötas Reial trükikojas, mis rewolutsioonikomitee poolt üle wõeti, nii et teatud ettewaatus abinõud, mis trükikoja waldamisel tarwitusele wõeti, wast mitte asjata polnud. Muidugi oli Reial sunnitud 2. märtsi õhtul suure agarusega rewolutsioonilisi üleskutseid laduma nagu teisedki ladujad.

1918. aastal, Saksa okkupatsiooni ajal tegi ta salareisusid Narwa ja Peterburi wahel. Ühe niisuguse reisu puhul wõeti ta Jamburis kinni ja lasti tribunaali otsuse järele maha.

1905. aasta Eestis

Sm. J. Palwadre walgustusel

Leeningradi Kommunistliku Ülikooli Teadusliku Uurimise Instituudi kirjastusel ilmus mullu trükist sm. Jakob Palwadre wenekeelne raamat „1905 r. в Эстонии“. Kuna see esimene katse on Eestimaal 1905. aasta rewolutsiooni hindamist Wene keeles anda, wajab see raamat tingimata ka iseenda hindamist.

Seda enam et autor oma tööd täiesti lahus wastawatest parteiorganisatsioonidest (EKP ajalookomisjonist ja m.) on toimetanud. Kõigepealt paar märkust töö täidesaatmise kohta üldse.

Sm. J. Palwadre raamatu pealkiri („1905. aasta Eestis“) ei wasta sisule: raamatus käsitatakse wäga suurel määral

asju Baltimaa kohta üldse (eriti väga palju Lätimaa kohta); väga palju (wõrreldes raamatu suurusega) räägitakse ka sellest ajast ja niisugustest asjadest, millel mingit otsekohest sidet pole 1905. a. rewolutsiooniga (1910. a. sündmustest, 1917. a. asjadest); äärmiselt vähe tähelepanu on antud proletariaadi partei osa walgustamisele, mille tagajärjel raamat on muutunud üksikute sündmuste kirjeldamiseks.

Mõni sõna materjali jaotamisest raamatus. 1905. aasta eeltingimiste kirjeldamiseks on antud 30 lehekülge (5—34); rewolutsiooni mahasurumisele ja karistussalkade tegewusele on pühendatud 33 lehekülge (56—88); igasugustele „lisadele“ (millest wast ehk ainult kolmas osa 1905. a. rewolutsiooni puudutab ja pealegi kõik toores, ümbertöötamata materjal on)—65 lehekülge (99—164), nii et 1905. a. rewolutsiooni enese kirjeldamiseks ja hindamiseks jääb ainult 28 lehekülge (35—56 ja 89—96). Raamat pole seega üldse mitte 1905. aasta Eestimaa rewolutsiooni walgustamise töö waid peaaesjalikult juhusline toore materjali kogu, mida autor pole suutnud ei ülesande kohaselt walida ega marksistlikult ümber töötada.

Autori allikatest ja raamatu teaduslikkusest

Raamatu eessõnas räägib autor, et ta olla tarwitanud oma tööks ka Bodisco, Tobieni ja Semtsewi töid. Samuti olla ta tarwitanud ka weel elawate liikumise osawõtjate mälestusi. See kinnitamine ei wasta tõele. Tallinna kohta, näituseks, pole sm. J. P. mitte ühegi osawõtja mälestusi tarwitanud, waid kõik, mis raamatus 1905. a. liikumise kohta Tallinnas puutub, on maha kirjutatud M. Jürissoni raamatust „Punased aastad Eestis“. Samuti pole raamatus jälgi osawõtjate mälestustest ka teiste linnade ehk kohtade suhtes.

Mis Bodisco, Tobieni, Semtsewi ja t. töde kasutamisesse puutub, siis selgitame seda asja siin eraldi, sest see annab väga huwitawa iseloomustuse selle „teadusliku uurimise“ töö kohta

millena J. P. oma raamatu teadusliku instituudi sildi all wälja on saatnud, kui ka autori enese kohta.

Peatükk kohaliku omawalitsuse seisukorra kohta (21—23) on täielikult algusest lõpuni maha kirjutatud (wabalt tõlgitud) Eestimaa endise põhimõtteta sotsialisti härra Hans Kruusi raamatust „Ja an Tõnisson“ (waata seal lehek. 11—14 ja osalt 17, ja 18), Isegi peatüki järjekorras on autor täiesti truus jäänud oma allikale. Mahakirjutamine ise on sündinud äärmiselt loiakalt ja ilma mõtlemata, kusjuures autoriga järgmine hale lugu juhtus. J. P. räägib (lhk. 22) senaator Manasseini rewisjoni andmetest. Neid andmeid aga Manasseini rewisjonis pole. J. P. ei pannud automaatselt mahakirjutamise juures nimelt täheleegi, et Kruus, Manasseini andmetest rääkides need andmed mida J. P. tarwitab, Semtsewilt on wõtnud; J. P. aga ei pannud sellekohast märkust tähele ja... waletas natukene. Samasugune lugu on samal leheküljel ka „Tobieni wäljarehkendustega“¹⁾. „Kasutades“ Tobieni hra Kruusi'lt mahakirjutamisega, annab ta oma raamatus ka selle trükiwaa edasi, mis Kruusi raamatus on ja mida Tobieni enese raamatutes mitte ei ole.

Peatüki Eestimaa tööstusliku seisukorra kohta (lhk. 26—30) on sm. J. Palwadre samuti sellesama Kruusi järele maha kirjutatud, kuid ainult teisest raamatust, nimelt „Linn ja küla Eestis“. Ja ka siin sündis mahakirjutamine täiesti automaatselt, ilma et autor raasugi arwustamise omadust oleks awaldanud. Autor toob, näituseks, andmeid Tartu tööliste arwu kohta (lhk. 29) Kruusi järele, ilma et ta silmapilkugi oleks järele mõtelnud; mida need andmed

¹⁾ Rääkides Tobienist, annab autor end täielikult wälja, et ta pole mitte ainult Tobieni, waid ka Semtsewi raamatuid näinudki, weel wähem neld lugenud: autor ei oska wenekeeles Tobieni nimegi tarwitada, waid tarwitab seda nii, nagu ei Tobien ise oma raamatutel ei ka Semtsew seda mitte kuskil teinud ei ole; J. P. kirjutab „Тобиеи“ — „Тобини“ asemel, sest ta tunneb seda nime ainult eesti-keelsete raamatute järele.

õieti sisaldawad. Toodud andmed ei kuulu mitte sugugi tööliste kohta, waid Tartu elanikkude elukutsete kohta, kuhu on arwatud ka peremehed, wäikesed ettevõtjad, käsitöölised, aednikud, wõõrastemajade pidajad, lõbustuskohtade pidajad, kaupmehed jne., jne. Weel enam: kui neid andmeid Kruusi enese raamatüsnatukeneği silmata (J. P. toob nendest ainult üldise kokkuvõtte), siis selgub, et nende andmete järele Tartus tööstustöölise arw just langes (mida ka Kruus näitab), kuna J. P. neid andmeid tööliste arw kaswamise tõenduseks tarwitab.

Samas peatükis Tallinna tööliste kohta (ikka Kruusi jär.) andmeid tuues, ei pane „marksist“ J. P. sugugi tähele, missugune päratu kuristik on nende andmete ja tegeliku elu wahel. J. P. tõenduse järele oli Tallinnas 1914. aastal 16.188 töölise, tõeliselt aga 2 korda rohkem. Samuti ei olnud ka 1905. a. Tallinnas mitte 6.981 töölise, (nagu J. P. Kruusilt wõetud andmetega seletab), waid umbes 15 tuhat.¹⁾

Wähemgi ausameelsus nõuaks, et niisuguse „kasutamise“ juures autor ka ütleks, kelle tööd ja kus kohal ta tarwitab, seda enam et autori allikad kodanlised allikad on. Palwadre seda ei tee, waid laseb mõista, et andmed ta enese uurimise wili on. Oma mahakirjutamise maskeerimiseks näitab ta küll paaris kohas allikaid, tegelikult aga on kogu „uurimistöö“ pehmelt hin-

1) Autor ei pane sugugi tähele, mäherdusi wiperusi tema mõtteta mahakirjutamine esile wõib tuua. 28 lehek wäitab ta, et 1905. a. oli Tallinnas 6.981 töölise, sedasama tõendab ta ka lhk. 33 kokkuvõtetes ja järelduste tegemises; lehek 38 aga kirjutab ta nii: „1905. aastal oli Tallinnas 80.000 elaniku juures 15.000 wabrikutehaste töölise (see on — samati mõtlematu-mahakirjutus Jürissoni raamatust, sellest see segadus). Kummata uskuda? Palwadre toodud andmete järele tuleb wälja, et wäikekodanlises Tartus on olnud alati töölise palju rohkem, kui tööstuslises Tallinnas: tema andmete järele oli Tallinnas töölise: 1887—749, 1890—1.034 ja 1895—1984; Tartus oli aga: 1878—2749 ja 1897—5.571. Ja seda tõplise mahakirjutamist nimetab Palwadre — „teaduslikuks uurimiseks“. See näitab, missugune omapärane arusaamine sel professoril teaduslikust tööst on!

nates—kompilatsioon. Näituseks: peatükis kohalise omawalitsuse kohta näitab autor ainult mõne rea kohta, et need on Kruusilt wõetud, kuna tõeliselt on terwe peatükk (kaks lehekülge) algusest lõpuni Kruusilt maha kirjutatud²⁾.

Suur osa teistest peatükkidest on maha kirjutatud Jürissoni (MihkeI Martna) raamatust „Punased aastad Eestis“. Nii, näit., peatükk „Agraarwahekordade ajalooline arenemine“. Autor läheb isegi niikaugele, et wäljavõtteid Tobieni tööstest tõlgib Jürissoni raamatust (samuti ka wäljavõtteid Bodisco tööst) ühes muu tekstiga, aga paista laseb, nagu oleksid need algallikatest wõetud. Peatükk „Agraarwahekorrad rewolutsiooni eel“ (lhk. 12—21) on selles osas, mis just Eestimaa puutub, jällegi täielikult Jürissoni raamatust wabalt maha kirjutatud ja tõlgitud.³⁾

Imestustärataw on teadmatus, mida autor Eestimaa agraarwahekordade minewikku käsitades awaldab. Lhk. 10—11 seletab ta 1849. aasta agraarseadust ja wäitab seal niisuguseid asju, mida isegi ükski kodanlane ei räägi, mida isegi ka Tobieni mitte kuskil ei wäita. Seletades ajalugu Noaegsete arwamistega ja ilmawaatega Eesti „ajaloolase“ isand Prantsu järele, awaldab J. P. mitte ükski lihtsalt ekslikka, waid täiesti wale seletusi, wõltsides ajalugu. Sm. Palwadre wõtab oma peale niisuguse minewiku mõisnikkude kaitsmise ülesande, mida isegi samade mõisnikkude Liwimaa landradi kollee-

2) Tõsi, — selles peatükis on wiis rida autori oma lauseid. Kuid seal, kus ta juba ise kirjutab, juhtub ikka midagi imelikku. Ka siin. Lhk. 23 on niisugune seletus: „Talupoegade anti õigus maksusid maksta, mitte rääkida ja mõnikord maad harida“. See lõbus wäide on kohane naljalehele.

3) Et autor mitte õigust ei räägi, kui ta ütleb, nagu oleks ta Tobieni tööd tarwitanud, selgub ka selles peatükis. Tuues Tobieni andmeid, toob ta nendes ka selle wea, mis autori tarwitatud allikates on, mida aga kumbagis Tobieni raamatus kus need andmed on, mitte ei ole. Kasutades oma „allikaid“ kolmandate käte läbi, kordab autor, nähtawasti, ka neid trükiwigu, mis tema töö tõelistes allikates olid.

giumi statistika osakonna sekretär is. Tobien oma paljudes raamatutes ja poleemikas Semtsewiga mitte ei teinud. Palwadre seletab 1849 a. agrarseadust nimelt nii, nagu oleks see seadus talupoegadele nende maa kindlustanud ja mõisnikkusi kohustanud n. n. kwootemaad (Eestis—kuuendikumaad, seksta) mõisatöölilistele kasutada andma. Toome siin J. P. seletuse selle seaduse kohta:

„... Teorent kaotatakse ära, kuid selle asemele eraldatakse talupoegade maadest kwootemaad teeniwate töömeeste tarwitamiseks mõisamaadel.

Mõisnikkudel ei ole õigust talupoegade maatükki oma maade külge wõtta“.

Mille põhjal J. P. seda seadust nii seletab? Kust ta niisuguse 1849. a. seaduse käsitlemise on leidnud? Kas on J. P. kellegiga lepingu teinud, et Balti mõisnikka ja nende seadusi ei tohi õiges walguses walgustada? Wõi laenab J. P. oma ajaloolised teadmised täielikult Eesti „ajaloolaselt“ Prantsult, kes omal ajal wäga ja wäga mõisnikka ja tsaari kogu tema hoowi ja trobikonnaga ja üldse kõiki „jumala armust“ walitsejaid küllat kiitis ja tänas? J. P. seletab seda seadust täiesti walesti, täiesti wastupidiselt.

Kirjutades ajalugu, ei tunne ega awalda autor ise kõige elementaarsematki huwi, kõige pisematki arusaamist just selle ajaloo enese wastu. „Uurides“ wanade äraiganenund wõltsijate järele (õigem: nendelt maha kirjutades), seletab J. P. ajalugu nii, et see mitte ainult isiklikult autorit ei häbista, waid ka seda marksistlikku uurimisewiisi mille esitajaks autor tahab olla.

1849. aasta agrarseaduse § 122 lausus:

„Kõik mõisamaa, niihästi see osa, mida waremalt selle hulka arwati, kui ka see teine osa, mis maksualuse maa piiride äratõhendamisel endistest talupoegade kohtadest mõisamaale juurde lõigati (s. o. kwootemaad) kuulub igas suhtes täielikult mõisniku waba ja wastuwaidlemata korralduse alla“.

Et see weel kindlam oleks, kinnitati selle seaduse samas paragrahwis weel kord:

„Tema (s. o. mõisniku — R. W.) wõimuses on mõisamaaga oma äranägemisejärele jailmamingisuguse kõrwalise walweta talitada ja seda ükskõik missuguseks otstarbeks määrata“.

Just sedasama kinnitas ka 1860. a. seaduse § 97.

J. P. aga seletab hoopis wastupidist. Ta kinnitab, esiteks, nagu oleks kwootemaad määratud mõisatööliliste tarwitamiseks. Kui ta tõesti oleks natukenegi Tobieni wõi Semtsewi töid silmanudki, siis oleks ta kas wõi sealtki hoopis teist leidnud, kui see, mis tema seletab. Manasseini rewisjon 1882/3. a. (mille andmete peale autor samatigi mõnes kohas oma wäiteid põhjendab — ka kolmandate isikute järele, sest ka sellest rewisjonist pole autoril vähematki aimu) kriipsutas just seda eriti alla, et mitte ühelgi juhtumisel pole rewisjon leidnud, et mõisnikud kwootemaad oleksid mõisatöölilistele wõi kellegile muule tarwitada annud.¹⁾ Teiseks wäitab autor nagu oleks see seadus mõisnikka keelanud talupoegade maatükki endale wõtmast. See on jällegi täielik wõltsimine. Just 1849. a. seaduse alusel (selle seaduse § 14. põhjal) wõtsid mõisnikud talupoegadelt niiwõrd palju maa ära, et isegi Manasseini rewisjon selle üle sunnitud oli eriliselt rääkima ja et see rewisjon kinnitas, et neid maa on talupoegadelt mitmed sajanduhanded tinnud ära wõetud.

Niisugune on autori teadmine Eesti-maa lähemast minewikust mida ta on „uurinud“, ja niiviisi seletab ta asju, millest tal enesel vähematki aimu pole.²⁾ Tema wõhiklus on käega katsumata.

¹⁾ Tsaari poolt kinnitatud erilises mõisnikkude komitees (n. n. Riia komitees) töötati see seadus wälja. Selles komitees räägiti küll kord sellest, et kwootemaad peaks mõisatöölilistele tarwitada andma (komitee kocsolekul 1846. a. 24. mail, protokollis p. 6), kuid see oli ainult lobisemine. J. P. teeb aga selle lobisemise seaduseks ja kirjeldab mõisnikka wäga inimesearmastajatena.

²⁾ Selle seaduse seletamises on Palwadre raamatus weel muidki wigu. Õigemalt—selle seaduse seletamises polegi õigeid kohti. Näit. kinnitab autor nagu oleks seadus teorendi ära

Sm. J. Palwadre „teaduslik uurimus“ poliitiliste parteide kohta Eestis 1905. aastal

Eespool seletasime juba, kuidas autor, Saali ja Prantsu tsaariwalitsuse ülistusi Wene keele tõlkides, 1849. a. seadust wõltsis, ilma et ta ise waewaks oleks wõtnud seda tundmagi õppida. Mitte vähem ei ole lohakus ja arusaamatus, mida autor oma ajaloo „teadmistes“ Eesti parteide kohta 1905. a. rewolutsioonis awaldab. See wõhiklus on aga seda rängem ja andeksandmatum, et seda awaldab inimene, kes tahab teatud määral töölisklassi ...kuidas seda ütelda — juht olla ja kes oma rewolutsioonilise wõitluse iga ise peaegu just 1905. aastast arwab. Ka siin kordub eelmine lugu: J. P. tarwitab ohtralt — ikka ilma ütlemata — kodanlisi allikaid (P. Ruubeli „Poliitilised ja ühiskondlised woolud Eestis“, H. Kruusi „Jaani Tõnisson“), ilma mingisuguse marksistlise arwustusega.

J. Palwarde tõendab oma raamatus kui kindlat tõsiasja et Eestis oli juba enne 1905. aastat kolm parteid.

XVIII aastasaja Prantsuse akadeemikud seletasid, et wähk olla... tagurpidi ujuw punane kala. Kuigi niisugune wähi

muutnud, mis jällegi wale on, sest seadus tunnistas ainult raharendi lubatawaks (mis teorenti mitte ära ei muutnud). Peale selle wäikib autor maha seaduse tähtsama külje, mis selles seisis, et see seadus sulased ja waesemad saunikud jne. sallimatuks klassiks tunnistas, neid lubas „kroonutöödele“ wõtta, neid wallast minema ajada jne. 1849. a. seadusest rääkida ja sellest waikida on seesama, mis kapitalismist rääkida ja kodanluse kurnamisest waikida. Autoril pole, nagu näha, kübetki aimu ega teadmisi, et selle seaduse alusel mõisnikud oma maid hiiglasuurte maahulkadega suurendasid ja sellesama seaduse alusel omale tulewast palgaorjade karja hakkasid looma, kes neidsamu maid pidid mõisnikupiitsa all harima hakkama. Kõigest sellest ei tea raamatu autor mitte midagi, waid räägib talupoegade maade kindlustamisest ja ärawõetud maade tarwitamisele andmisest mõisatööliste. Isegi Eestimaa „Ajaloolise Ajakirja“ toimetaja, kes igas muus asjas arwustatawat raamatut ja selle autorit kiidab (sellest räägime allpool), leiab, et „Palwadre käsitleb küll kaunis oskamatult agrarolude arengut“.

määramine wast ehk ainult anekdoot on, siiski pidi see akadeemikute selleaegseid teadmisi iseloomustama. See wõhiklus, mida sm. J. Palwadre oma raamatus awaldab Eesti parteide kohta 1905. a., ei ole aga mitte anekdoot, waid tõsine fakt. Tema „teadmised“ sel alal on tõepoolest just samasugused, nagu Prantsuse wanade akadeemikute anekdoodilised teadmised wähi kohta.

Tõeliselt oli 1905. aastal — kuni oktoobrini — Eestis ainult üks partei — põrandaalune Wenemaa Sotsiaaldemokraatiline Tööliste Partei. Mitte mingisuguseid teisi parteisid ei olnud. Need hakkasid tekkima alles peale 1905. a. 17. oktoobri manifesti. Autor räägib aga järjekindlalt kolmest parteist just enne 1905. aastat ja üldse 1905. aastal. Ainult äärmine poliitiline käperd wõib „teaduslikult“ parteideks nimetada neid poliitilisi woolusid, pealegi suurel osal kujunemata woolusid, mis 1905. a. eel Eesti kodanluse ridades olid tekkinud.

Niisama wõhiklised on autori seletused ka nende arwatawate parteide tegelaste kohta. Nii näit. peab ta „kodanlis - klerikaalse“ partei „Eduerakonna“¹⁾ juhiks isand Jaan Tõnissoni.

Selle woolu tõelik juht ei olnud aga mitte Jaan Tõnisson,²⁾ waid Willem Reiman (kellest autor, nähtawasti, midagi ei tea).

„Wäikekodanlisesse parteisse“ arwab autor Strandmanni ja Oleskit. Esimene oli sel ajal „peaegu“ s.-r., teist aga peeti radikaal-sotsialistiks, kuid mitte

¹⁾ Oma raamatu 32. lhk. räägib autor „Eduerakonnast“, kui parteist, mis ammu enne 1905. aastat olemas oli. 31. lehek. räägib autor rahvuslik-klerikaalsest woolust, mis „Eduerakonnaks“ kujunes, juba 90. datel aastatel. Paiguti paneb imestama see eeskujulik wassimine (wõl „eeskujulik“ rumalus — ?), mis raamatus leidub, kus mitme põlwe kestwusel aset leidnud sündmused autori poolt kõik ühte kuhja kokku kraabitakse. — Jürissoni raamatut „kasutades“ ja sealt peatükikde kaupa maha kirjutades oleks wõinud autor sellest raamatust lhk. 72ka „Eduerakonna“ tekkimise aja maha kirjutada. Wähemalt oleks autor end siis ise vähem „plameerinud“.

²⁾ Autor „kasutas“ ohtralt Kruusi raamatut „Jaani Tõnisson Eesti kodanluse juhina“. Sellest ka siis see autori arwamine.

mingisugusesse parteisse ei enne 1905. a., ega ka 1905. a. ta (Olesk) ei kuulunud. See wool ei kujunenud parteiks ka peale 17. oktoobri manifesti mitte, waid jäigi grupiks. Pealegi polnud sel grupil mitte mingisugust sotsialistlist wärwi juures (nagu autor raamatu 33. lehek. tõendab).

Raamatu 33. lehek. räägib autor, et Hans Pöögelmann kuulus „wäikekodanlisesse parteisse“ juba enne 1905. a., lhk. 36. aga kirjutab ta, et H. Pöögelmann ühines selle „parteiga“ alles hiljem. Tõeliselt on need mõlemad „teadusliku uurimise“ tõendused sm. H. P. kohta waled. Sm. Hans Pöögelmann pole sellesse «parteisse» kunagi kuulunud, waid oli juba siis sotsiaaldemokraat (Saksamaal tööliste liikumisest osa wõttes ja W. S.-d. T. P. Tallinna organisatsiooni kuuludes 1905. aasta sügisest peale, mil ta Saksamaalt Eestisse tuli).

„Jaan Tõnissoni kodanlist-demokraatlist parteid“ peab autor parteiks, kes „mõisnikkudelt ja parunitelt toetust otsis ja rahwuslise tööstus-kaubandusliku kodanluse peale tugines“ (lhk. 32). Ka see wäide... ei wasta tõele. See „partei“ (s. o. wool) ei otsinud tuge mõisnikkudelt ja parunitelt¹⁾ waid sõrkis ise just nende mõisnikkude oheliku otsas.

Lhk. 33 (järelduste tegemises, kokkuwõtetes) kinnitab autor, et kodanlus (mõeldakse, arusaadawalt, rahwuslist kodanlust) „tundis oma majanduslist jõudu ja kultuuralist üleolekut aadeli ja maa teiste klasside üle“. Niisugust asja Eesti ajalugu 1905. aasta kohta ei ole kuulnud ega ka näinud. Kõige paremal juhtumisel püüdis Eesti kodanlus siis „aadeli ja maa teiste klasside“ kõrvalle tõusta.

Samasuguselt wõlts on autori seletus s.-d. partei ja selle tegelaste kohta. Martnat arwab ta wähemlaseks, kuna niihästi enne 1905. aastat, 1905. aastal, kui ka kaua peale 1905. aastat Martna enamlane oli (waata selle kohta sm. J. Anweldi märkused tema kirjatöös

„Meie lahkuminekute“ kohta „Klassi-wõitluses“, Nr. 92/93, weerg 52) W. S.-d. T. P. keskkohaks oli Tallinn. Tartu oli aga föderalistliku liikumise ja üldse wäikekodanlise ideoloogia keskkohaks. Tallinnas polnud aga föderalismil mitte mingisugust pinda. J. P. sellekohane seletus raamatu 36. lehek. on wäga udune ja segane, millest lugeja, kes ise asja ei tea, wäga walesti aru saab.

Suur osa J. P. seletustest ja „teadmistest“ parteide ja nende tegelaste kohta 1905. aastal Eestis on juba selgitatud sm. J. Anweldi nimetatud kirjatöös, mille juure meie lugejaid juhime, kui neid asi rohkem huwitab. Autor paljastab raamatus oma wäga uduseid ja ebaõigeid teadmisi poliitilise liikumise kohta Eestis. Kõige paremal korral ulatawad ta teadmised igapäewaste kodanliste walge Eesti kirjameeste teadmiste piirideni.

„1905. aasta“

Nüüd — peajasjast, s. o. peatükist „1905. aasta“.

Nagu juba alguses tähendasime, on see peatükk — raamatu keskkoh — tagumisele plaanile nihutatud niihästi oma suuruse kui ka sisu poolest. Pealegi antakse tööliklassile ja tööstuslinnale Tallinnale 1905. a. liikumises kõrwaline tähtsus, kuna asi just wastupidi peaks olema, sest 1905. a. liikumise keskjõuks Eestis oli tööstusline proletariaat, kellest 1905. a. kestwusel terwelt 85% streigiliikumisest osa wõttis (Peterburi tööstusringkonnas oli see protsent 78, kogu Wenemaa kohta 60). Autor aga jutustab wõrdlemisi palju liikumisest maal ja — Lätis.

Iseenda arwamisi ja hindamisi 1905. a. kohta autoril pole. Tal on lihtsalt kirjeldused. Needki kirjeldused on süsteemita, korraldamata ja pealegi enamaltjaolt Jürissoni raamatust. Wiimasel on need kirjeldused ainult sisukamad ja täielikumad. Ka siin toimetab autor mahakirjutamist eeskujulikult mehaaniliselt²⁾.

¹⁾ Ka siin laskis autor ennast ninapidi wendada Kruusi raamatuga, mida ta wäga ja wäga „kasutas“.

²⁾ Selle mehaanilise mahakirjutamise tõttu on J. P. raamatusse ka siin jällegi segadused

W. S.-d. T. P. asutajatest ja juhtidest Eestis rääkides seab autor W. S.-d. T. P. juhina õige tähtsale kohale — Karl Ruga. See on liialdus Karl Ruga ei etendanud Eesti s.-d. liikumises kaugeitki niisuurt osa, nagu seda J. P. kujutab. Ta oli enam-wähem kohaliku tähtsusega (Tartu) jõud.

Sotsiaaldemokraatlikud ideed olid Tartus juba ammu enne Rugat maad wõtnud. Pealegi etendas Tartu, kui wäikekoodanline keskkohk Eestimaa rewolutsioonilises liikumises kõrwalist osa.

W. S.-d. T. P. tööliste organisatsiooni üks asutajatest kogu Eestis on sm. M. I. Kaliinin, kellest autor ainult möödaminnes räägib, ainult ühes reas. Seda fakti aga oleks pidanud rohkem walgustama, seda enam, et EKP kirjanduses selle kohta küllalt materjali on.

Algul tähendasime juba, et autor kõik, mis tema raamatus 1905. aasta kohta Tallinnas leidub, Jürissonilt on maha kirjutanud. Ka see, mis raamatus Tallinna kohta peale 1905. aastat leidub, pole samuti mitte mingisugune autori enese uurimine waid juba ilmunud materjalide kordamine (näit., süüdistusakt

juhtunud. 39. lehek. räägib autor 1905. aasta juunikuu sündmustest Tallinnas Jürissoni raamatu järele ja tõendab, et 24. juuni miitingu peale wastas politsei 40 inimese kinniwõtmisega, mille peale töölisel, omakorda, kahe nädala pärast meeleawaldusega (just nii on autoril öeldud: „selle peale wastasid töölisel kahe nädala pärast“) wastasid, kusjuures politseiga päris kiskumine oli. Kuna algallik, mida J. P. siin „kasutas“ (Jürissoni raamat „Punased aastad Eestis“), kuu-päiwi mitte igalpool ei anna ja kuna autoril enesel selle kohta mingisuguseid teadmisi ka ei olnud ja tal ka vähematki püsiwust ega tahtmist ei leidunud asja tõesti uurida, siis segaski ta siin kõik need sündmused täiesti segamini. Nimetatud esimesed masselised tööliste kinniwõtmised Tallinnas olid ööl wastu 9. juulit (mitte aga meeleawaldus) ja need kinniwõtmised ei olnud mitte wastuseks 24. juuni miitingu peale, waid 9. jaanuari sündmuste pooleaastase juubeli puhul, mil politsei ja sandarmiwalitsus juubelmeeleawaldusi kartis ja sellepärast neid kinniwõtmisi toimetaski (niisugused kinniwõtmised olid siis üle kogu Wenemaa tööstuslistes keskkohkades: Peterburis, Warssawis, Riias jne.). Politseiga kiskumine aga (kus Tallinna politseimeistri jalaluu muriti.) polnud mitte 9. juulil, waid 24. juulil, peale järjekordset tööliste miitingut ja meeleawaldust.

sm. Wöölmanni 1908. a. protsessi kohta, mis omal ajal WKP Ajaloo-komisjoni häälekandjas ilmus; w. „Пролетарская Революция“ Nr. 12—1923. a.) ehk wanade wõltsarwamiste nämmutamine.

Tööstuslise proletariaadi arenemine Eestis, proletariaadi n. n. poliitiline õppus, rewolutsioonilise liikumise kaswamine Eestis (eestkätt aga Tallinnas) sündis just 1905. aasta suwel. Kuid autor waikib sellest. Raamatus pole sellepärast ka pilti, kuidas töölisteklass oma wõitluses otsusele tuli, et waja on — sõjariistus wastuhakkamist. See oli 1905. a. suwiste sündmuste kesk-kohaks. Just seda aga autoril ei ole. Oma „uurimistööd“ teistest raamatutest maha kirjutades, „unustas“ autor just selle „silmapaari wahele“; autor ei pannud putukate ja mardikate seas elewanti tähele.

Raamatu peatükk „Sõjariistus wõitluse ajajärk“ (lhk. 45.—56.) on selles osas, mis just Eestisse puutub, autorile omase lihtsa wiisi järele kokku seatud („uuritud“ —!) ...sõjaprokuröri abi otsusest (see otsus on raamatu lisas). Kuna meie eelpool juba selgitasime, kuidas autor oma allikaid „kasutab“ ja mis-sugused tagajärjed niisugusel „kasutamisel“ on pole meile enam sugugi imelik, et ka siin autor mitte midagi „oma“, mitte midagi iseendast ei anna, et autoril mitte mingisuguseid oma arwamisi ei ole, waid et ta automaatselt „kasutatud“ allikate waated ja arwamised omaks wõtab. Nimetatud peatükis („Sõjariistus wõitluse ajajärk“) pole autor aga jällegi just peaasja „uurinud“, ta pole just sõjariistus wõitluse ajajärku ennast uurinud.

1905. aasta sügistes sündmustes ja peaasjalikult detsembri sündmustes peituvad kogu 1905. aasta rewolutsiooni keerdsõlmed, sõlmküsimumused. Tööliste hulkades, kõige laiemates tööliste põhi-kihides arutati sõjariistus ülestõusu küsimust; töölisel kogusid raha sõjariistade muretsemiseks. Samal ajal wiis partei Tallinna Komitee väga palju ja väga mitmesuguseid hoogtõid läbi, nagu: wõitlus majaperemeestega korterimaksu eest; kontrewolutsiooniliste kaupmeeste

ja ettevõtjate boikoteerimine; kihutustöö liisupoiste seas; töölisajakirjanduse küsimus; kihutustöö hoiusummade pankadest väljavõtmise kasuks; palganõudmine kullas, jne. jne. Autor ei räägi oma raamatus samuti ka partei tähtsusest ja osast selles ajajärgus, kuigi partei sel ajajärgul tõesti masseliseks muutus; parteis arutati ja otsustati siis juba uute liikmete wastuvõtmise ja parteiõppuse küsimusi. Kõigest sellest ei tea aga arwustataw raamat mitte midagi.

Autor ei pea tarwilikuks peatada Volta wabrikus olnud masselise miitingu juures¹⁾, kus peaasjalikult just sõjariistus wastuhakkamise ja parunite mõisate lõhkumise küsimust arutati. See miiting oli ju peaaegu kongress. Siin oleks pidanud ilmingimata tähendama, et partei (smd Pöögelmann, Janson, Keskküla j. t.) astus lõhkumiste ja purustamiste vastu ja nõudis mõisate organiseeritud ülewõtmist. Selle asemel, et niisugust sündmuste kirjeldamist ja nende hindamist marksistlikult teha, kordab autor tähenärija seadusekeelega sedasama, mis ...sõjaprokuröri abi arwab! Niisugune on siis Eesti proletariaadi sõjariistus wõitluse kirjeldamine 1905. aasta rewolutsioonis J. P. „teaduslikus uurimuses“!

Weel enam, kits on tõesti kärneriks hakkanud! Autor läheb isegi niikaugemale, et ka oma järeldused samalt sõjaprokuröriilt wõtab. Raamatu 52. leheküljel määrab autor sõjariistus wäljaastumise „sihi“ (wist küll eesmärgi?) kindlaks. Selleks „sihiks“ (prokurör räägib nii ja autor pole ka sedagi tai banud „omapäraseks“ teha) määrab

¹⁾ J. P. seletab, et see Volta keldris olnud koosolek olla enne sõjaseaduse maksmapanemist olnud. Autor oleks pidanud tõesti kas wõi ühegi 1905. a. elusa tegelase ennem üle kuulama, kui niisuguseid wõltsimisi oma „uurimisse“ sisse lasta. Volta koosolek oli peale sõjaseaduse maksmapanemist ja just sellepärast oligi see koosolek Volta wabriku keldris, et maalt linna tulnud saadikud ja samuti ka linnatöölised sõjaseaduse pärast mujal oma awalikku koosolekut enam teha ei wõinud. Walit suse sulasel prokuröri oli aga mingipärast waja ütelda, nagu oleks see suur koosolek nimelt enne sõjaseaduse maksmapanemist olnud ja hädamarksist J. P. usub seda, ning kirjutab maha.

autor just sellesama, mis tolleaegne tsaari prokuröri (raamatu lisa lhk. 122). Säärast imelikku aukartust tsaariwalit suse kaagiametnikkude dokumentide ja hindamiste vastu tundes on autor andeksandmata süüdistuse tõstnud Eesti 1905. a. parteilise organisatsiooni vastu. Toome sellest siin ühe näituse.

Peale purustamiste ja parunitele organiseerimata kallaletungimiste kirjeldamist kinnitab autor raamatu 52. lehek., et nendel rüüstamistel raha ja sõjariistade ärawõtmist toimetatud partei Tallinna Komitee nimel, mille peale allkirjad antud. Selle wäite õigluse juures tuleb wäga ja wäga kahelda, juba sellepärast, et W. S.-d. T. P. Tallinna Komitee juba 1905. a. 4. nowembril „Teatajas“ Nr. 237. oma ametliku teadaande awaldas, milles ta teatab, et parteil pole vähematki ühist nende isikutega, kes mõned päewad enne seda Tallinna ümbruses mõisaid purustasid ja selle juures raha, sõjariistu, wäärtasju partei nimel nõudsid. Kuigi Läti seltsimehed kinnitawad, et Lätis olla 1905. a. purustamiste juures sõjariistade ja raha nõudmist partei nimel toimetatud, siiski peab niisugust wäidet ikkagi uurima ja tõendama. Missuguse uurimise põhjal aga Palwadre partei kohta niisuguse wäite õigeks peab ja oma wäitena üles seab kuna täiesti wastupidiseid tõendusi olemas? Millele autor põhjeneb? Ainult... sõjaprokuröri abi otsuse ja arwamise peale (lhk. 122). Niisugune „teaduslik uurimine“, millega parteid laimatakse, näitab ainult seda, mis sünnib kui kits kapsaaeda sattub.

Täiesti wõltsitult on raamatus sm. Hans Pöögelmanni osa walgustatud. Sm. H. Pöögelmann on Eestis üks W. S.-d. T. P. enamilise fraktsiooni asutajatest. Autor aga heidab johnakalt, nagu oma muudeski sünnitustes, sm. H. P. niihästi enne 1905. aastat, kui ka peale seda raadikaal-kodanluse grupesse (lhk. 33, 36, 79). Kuna autoril sm. H. P. osa Eesti töölisliikumises wäga hästi teada on ja samuti ka selle osa hindamine parteiliste organisatsioonide poolt, siis ei saa niisugune wiga autoril mitte lihtne

eksitus olla, waid see on meelega tehtud wõltsimine.

Kui sm. H. P. 1905. a. okt. lõpul wäljamaalt Tallinna jõudis, kawatses W. S.-d. T. P. Tallinna Komitee teda asutamisel olewa parteihäälkandja wastutawaks toimetajaks määrata, kuid kuni oma lehe ilmumiseni peeti otstarbekohasemaks, et sm. H. P. töötaks „Teataja“ toimetuses, mida Tallinna Komitee võimalust mööda oma huwides kasutas. Ühtaegu pandi K. Pätsile nõudmine ette, „Teataja“ s.-dem. leheks muuta, millelega Päts, tööliste organisatsioonide pealesurumisel, nõusse jäi. Seda teostamast takistas reaktsioon, mis detsembris algas. Ka see töölisajakirjanduse küsimus on J. P. poolt tema raamatus (lhk. 79., näit.) täiesti walesti walgustatud. Wõi ei ole autoril tõesti aimu sellest asjast, mida ta „uuris“?

Eriti suur osa on sm. H. P.-l Eesti agrarliikumises. Selles asjas on sm. H. P. Eestis kindlasti esimene, kes talupoegade hulkade tähtsust rewolutsioonis õieti mõistis. Tema poolt kirjutatud (1905. a. kewadel). „Majandusteaduslised kirjad põllumeestele“ asuwad Kautsky „Die Agrarfrage“ („Maaküsimus“) seisukohal. Tema oli aruandjaks maaküsimuse kohta üle-eestimaalisel „parlamendil“ Tartus (27. — 29. nowembril 1905. a.) ja peasjalikult tema töötas seal selle resolutsiooni wälja, mis talupoegi üleskutsus sõjariistus wastuhakkamisele. 1906. aasta septembris juhatas tema seda s.-d. maa organisatsioonide konwerentsi, mille Tallinna Komitee kokku kutsus (ka sellest konwerentsist ei tea autor peaaegu midagi, ta nimetab seda ainult möödaminnes lhk. 79).

Nimetatud faktid waikib J. P. surnuks wõi wõltsib neid. Täielik ajaloo wõltsimine on J. P. seletamine (lhk. 80., 81., 82.), nagu oleks sm. W. Wöölmann Tallinna organisatsiooni enamliseks teinud. 1905. aastal oli Tallinna Komitee eesotsas enamlane Aleksander Keskküla (tema oli esimene Tallinna Komitee walitud organisator 1905. a. kewadest peale; temast, kui enamlasest, nimetab autor möödaminnes oma raama-

tus lhk. 83.). Samal ajal ja hiljem töötas Tallinnas sm. Janson. 1906. a. teisest pooldest peale oli nähtawamaks parteitööliseks Tallinnas just sm. H. Pöögelmann. Tallinna tööliste seadsid tema kandidaadiks teise duumasse, kuid ta ei pääsenud sinna sellepärast, et tal polnud nõutawat waranduslist tsensust¹⁾.

Duumasse waliti Tallinna tööliste poolt Dwiigateli tööline enamlane P. Pärn, sm. H. Pöögelmanni aga komandeeris enamline organisatsioon talle Peterburisse abiks („sekretäriks“).

Kui wõrd Tallinna tööliste just enamlises waimus arenesid juba enne 1907. aastat, näitab päewaselgelt järgmine fakt, mida sm. J. P. ei ole osanud õieti ja marksistlikult hinnata (lhk. 82.). 1907. aasta weebruari lõpul oli Terijõel (Soomes) Eestimaa s.-d. organisatsioonide esimene konwerents. Sellel konwerentsil sündiski awalik lahkumine ja lõhenemine Eesti enamlaste ja vähemlaste wahel. Konwerentsi juhatas sm. H. Pöögelmann; tema oli ühtlasi ka konwerentsi enamlise osa peaesitajaks; peaesjalikult toetas teda Tallinna organisatsiooni delegatsioon. Waatamata selle peale, et vähemlased olid omalt poolt konwerentsile niisugused teoreetilised tuusad ja wilunud parteitegelased kutsunud, nagu Maslow ja Ida Axelrod, wiisid Eesti noored enamlased (sm. H. P. juhatusel) oma seisukoha siiski läbi. Selle wõitluse hindamise andis omal ajal sm. W. I. Lenin (tema kirjatööde kogus VIII. r. lhk. 275.), kes Eesti enamlaste seisukoha sellel konwerentsil õigeaks mõistis ja nende wõitlust seal vähemlaste wastu tarwilikuks pidas näitena ette tuua.

Niisugused on ajaloo tõsiasjad, mida sm. J. P. meelega wõltsib, moonutab wõi maha salgab. Niisuguste faktide wastu Tallinna organisatsiooni enamlustamist sm. W. Wöölmanni arwele kir-

1) Seks otstarbekas ostis Tallinna organisatsioon sm. H. P.-le Tallinna külje all wäikese talukoha, fiktiivselt, muidugi; kuid lepingu tegemine wenis pikale ja tarwiline tähtaeg läks mööda, mille tagajärjel H. P. ei saanud duuma kandidaadiks üles seada.

jutada on kas täieline Eesti töölisliikumise tundmatus wõi meelega wõltsimine. Meie arwates on see J. P. poolt meelega wõltsimine¹⁾). W. Wöölmann wõis 1907. a. enamlist tööd sel pinnal jatkata, mis 1905., 1906. ja eelmiste aastate tööga Eestis (eestkätt, muidugi, Tallinnas) oli loodud.

Selle wassimise ja ühekülguse kõrwal on arwustataw raamat äärmiselt kehwa just 1905. aasta sündmuste kirjeldamise poolest. Hulk tähtsamaid sündmusi sellest ajajärgust on täiesti wälja jäänud (peale nende hoogtööde, mida juba nimetasime, puudub, näit. niisugune tähtis sündmus, nagu „Pamjat Asowa“ madruste ülestõus).

Eriti tuleb nimetada, et J. P. 1905. a. rewolutsiooni Eestis täiesti lahutatult Wenemaast kirjeldab ja hindab. See on üks suurematest wigadest, mis autor teeb. See wiga tunnistab autori wäga ja wäga nõrka arusaamist 1905. aasta sündmustest. 1905. a. rewolutsioon Eestis oli kõige lähemas sidemes kogu Wenemaa sündmuste käiguga just niisama, nagu kogu Eesti majandusline arenemine käsikäes Wenemaa arenemisega läks, millest autor samuti sõnagi lausuda ei tea. J. P. on teinud 1905. a. rewolutsiooni Eestis omapäraseks rewolutsiooniks, mis lahutatud oli kogu muust maailmast, mis „omaette“ „kodusel wiisil“ sündis, kusjuures Eesti töölisklass „stüühilise wõitlusega tuli wäljakujunenud

¹⁾ Niisamasugune wõltsimine autori poolt on kinnitamine (lhk. 81.), nagu oleks Tallinna tööliste saadikute nõukogu 1917. aastal just sm. W. Wöölmanni mõjul enamlikeks muutunud. Eesti kodanluse poolt tapetud sm. W. Kingissepp andis omal ajal W. Wöölmanni tegevusele küllalt õige hindamise (w. „Isesetswuse ikke all“ lhk. 8.), ja J. P. teab wäga hästi, mille põhjal sm. W. Kingissepp seda tegi. Wõi peab J. P. ka ehk seda enamlike tunde-märki, kui Eesti kodanlus wangiwõetud selt-simeestele W. Wöölmanni, kui eeskujulist enamlast kujutas ja isegi W. W. näopildi Tallinna „isesetswa“ linna wolikogu ruumi, kõrwtu walgekaardliste linnapeadega, üles seada otsustas?

²⁾ Jälle omapärane pärl autori „leninismist“: „stüühilise wõitluse kaudu ja läbi sündis Eestis s.-d. organisatsioon“. Soowitame autorile hoolikalt ja tähepanelikult lugeda ja uurida (tõsiselt uurida), mida Lenin niisuguse wäit-mise kohta arwab.

s.-d. organisatsiooni juurde“ (lhk. 33.—minu sõrendus, R. W.) jne.²⁾

J. P. ei seo Eestimaad Wenemaaga mitte kuskil ega mitte milleski. Kuid selle kõrwal kinnitab ta mitmes ja mitmes kohas oma raamatus, et Eesti oli Wene suurriigi a s u m a a. Selle wäite kohta oleks tingimata pidanud tõendusi tooma. Sest ei wõi ju ometi lihtlabase kinnitamise peale 1905. a. Eestit ühele pulgale seada Hiinamaaga, Egiptusega, Indiaga, ka mitte Turkestaniga, kauge Idaga. Aga just seda wahekorda autor ei näita, mis selle arwatawa asuma ja metropoolia (Wenemaa) wahel oli. Ta räägib Eesti tööstus-kaubanduslikust kodanlusest (lhk. 32., 33.), kuid mitte ühtegi tõendust ei leia meie raamatus selle kinnitamiseks. Kui sellel asumaal ka oma kodanlus oli, oleks pidanud asumaal ka oma, „pärismaaline“ kapital olema, oleks pidanud sellel asumaal ka teatud wõitlus ja wõistlus metropooliaga olema jne. Sellest ei tea autor aga sõnagi rääkida. Kuidas oli Eesti koloniseerimisega Wenemaa poolt asi? Kas Eestis oli ka wabasi maid, nagu neid asumaadel ikka ja alati on (wähemalt sel ajal?) Wõi ehk oli Eesti niisugune asuma, kus mitte ühtegi asumaatundemärki ei olnud?³⁾

Raamatu algul (lhk. 5-6.) seab Palwadre omale wäga imeliku ja naljaka eesmärgi üles: selgeks teha, kas 1905. a. rewolutsiooni hindamises oli Sankt-Peterburi kohtupalati prokuröri õigus wõi oli õigus ehk Eestima aadeli peamehel (s. o. mõisnikkude ninamehel). Kas see pole tõepoolest naeruwäärt? Meile pais-tab, et tänuwäärilisem oleks olnud teadust selleks kasutada, et mitte proleta-

³⁾ Kõnelemata sellest, et J. P. „teoria“, mille järele Eesti Wenemaa asuma olnud, täiesti selle äramääramise wastu käib, mille Marx asumaale annab (asumiseks wabad maad ja põllumajanduse saaduste walmistamine ja wahetamine tööstussaaduste wastu), nimetab Lenin Baltimaad otsekohe Wenemaa kui metropoolia (emamaa) osa, eriti näit. Riia ja Narwa tööstuse peale tähendades (w. Lenini „Kapitalismi arenemine Wenemaal.“) Iga laps teab, et Eesti muuseas iga aasta Wenemaa le asunikka saatis, asi aga mitte ümberpöörduilt polnud. Tööstuse poolest oli ta Wenemaal ühel esimestest kohtadest. *Toim.*

riadi weriwaenlaste omawahelisi tülisid ja waelusi arutada, waid töölisklassile 1905. a. rewolutsiooni raamatut kirjutada tema (töölisklassi) seisukohalt ja waatepunktilt. ²⁾

Teeme mõned kokkuwõtted.

Selles osas, mis raamatus just Eesti kohta puutub, on autor üpris ohtralt kodanlisi raamatuid „kasutanud“, nendest lihtsalt maha kirjutades ka isegi nende seisukohad ja wäited. 1905. a. rewolutsiooni kohta pole mitte mingisugust järjekindlalt korraldatud kirjeldust ega hindamist; kõrwalised ja tähtsuseta asjad on esiplaanile nihutatud, kuna peasündmused ja tähtsamad asjad seejuures kas hoopis puuduwad ehk ainult katkendliselt on walgustatud.

Autor on oma ülesande—anda teaduslikku uurimistööd 1905. a. kohta Eestis—wäga halwasti täitnud wõi õigemini—ta polegi seda täitnud, waid on asja ainult wassinud ja weel segasemaks teinud. Kõige selle juures on autor imes-tamisewääriliselt suurt aukartust awal-danud tsaariwalitsuse ametnikkude wäi-dete ja samuti ka Eesti kodanliste „uuri-jate“ arwamiste kohta, neid paiguti täiesti omaks wõttes. Wististi sellega tuleb seletada, miks nii heakskiitew ja kõrge on

Eesti kodanluse arwamine Pal-wadre „töö“ kohta

Ammu enne J. P. wenekeelset raamatut ilmus EKP Kk ja ajalookomisjoni poolt eestikeelne koguteos sama pealkirja all, mis J. P. raamatulgi: „1905.

²⁾ Kuigi J. P. tahtis selle kahe töölisklassi kaagitaja tüli teadusliselt otsustada, siiski ei saanud ta sellega korda. Raamatu 5-al leheküljel seletab ta, et parunid olid Eestis imperialismi asemikud ja esitajad; järgmisel (6-dal) leheküljel aga, et parunid olid feodalismi sünnitus. Kas poleks parem olnud, kui autor oleks otsekohe ütelnud, et imperialism sünnitas parunid ja parunid sünnitasid feodalismi?

Raamatu 5. lehek. kinnitab autor niisugust naljakat asja: „rewolutsiooniline liikumine wõttis siis asumaa rahwa talupoja sõja kuju“. Kuidas seda mõista? Mis siis 1905. a. rewolutsioon lõppude lõpuks oli? Kas rahwa rewolutsioon, talupoegade sõda wõi töölisklassi ülestõus? Meie arwame, et toodud J. P. seletus on lihtsalt ja ainult selle lõpmata segaduse peegeldus, mis autori peaajus on.

aasta Eestis“. Niihästi esimest kui ka teist on Eesti kodanlus ja tema teadusemehed oma teaduse kaaludel waaginud ja hinnanud. 6. nowembril 1927 oli walge Eesti „akadeemilise ajalooeltsi“ koosolekul dotsent Treibergi aruanne Wenemaal ilmunud kirjandusest Eesti ajaloo üle. Seal hinnati EKP raamatut, kui tööd, mis on „küllalt sihilik ja teatawa tendentsiga“. Arusaadaw, et meie waenlased ei wõi töölisklassi kirjandusele teist hindamist anda. Kuid sealsamas anti otsus ka J. P. raamatu kohta. See käib nii;

„Sootu teaduslikuma wäärtusega on aga wenekeelne töö, mis walmistatud Leningradi ülikooli ajaloo uurimise instituudi korraldusel Jakob Palwadre poolt. Teos kannab pealkirja „1905. a. rewolutsioon Eestis“. See töö on kirjeldatud kindla süsteemi järele ja haruldase erapooletusega“. („Waba Maa“ nr. 274,—22.XI.27.).

Haruldane erapooletus: Pidage meeles, töölised, kui seda raamatut juhtute lugema. Niiwiisi hindawad seda raamatut ka Eesti sotsid, kes oma häälekandjas Eesti akadeemilise ajalooeltsi nimetatud otsuse J. P. töö kohta heameelga oma lugejatele teatasid. Missuguseid karuteeneid küll J. P. parteile on teinud, et kodanlus teda nii kiidab?

Eesti akadeemilises ajakirjas „Ajalooline Ajakiri“ nr. 4 (1927. a. wiimane nummer) on erikirjatükk (ajakirja wastutaw toimetaja enese sulest) pühendatud samale küsimusele: „Nõukogude Wenes ilmunud kirjandus Eesti ajaloo alal“. EKP eestikeelse raamatu kohta hoiatatakse seal, et selles raamatus on „poleemilisi arwete-õiendusi, eriti Eesti iseseiswa sotsiaaldemokraatliku partei ja eduerakonna aadressil. Mõnikord las-kutakse sihiliku laimuni mõne praegus-aja Eesti juhtiwa tegelase kohta... jne.“, ja sellepärast otsustab ning hoiatab toimetaja selle töö kohta weel kord: „seepärast tuleb sellesse teosesse suhtuda tarwiliku etteawaatusega“.

Iseenesestki mõistetaw meie klassi-waenlase etteawaatus!

J. P. raamatu kohta räägitakse aga seal muu seas:

„Palwadre töö erineb oma iseloomult ja kasutatud allikalt õieti tunduwalt äsja referitud eestikeelsest koguteosest. See moodus-

tab ühe isiku poolt koostatud süstemaatilise ülewaate, käsitleb ka 1905. aastale järgnenud rewolutsiooni järkjärgulise mahasurumise aastaid ja—last, not least—esitab wärsket, seni täiesti kasutamata algmaterjali“.

Walge ajakirja toimetaja ei teadnud weel, et J. P. raamat on toimetaja „suguwendade“ ja samasuguste mõtteosaliste järele kirjutatud. Ka teda on J. P. ninapidi wedanud. Kuid walge toimetaja tunneb instinktiivselt, loomusunniliselt selles raamatus midagi omast, midagi omale wastuwõetawat ja suguluslist.

Edasi kirjutatakse seal J. P. raamatu ja ka J. P. enese kohta weel järgmist:

„Palwadre on esimesena 1905. a. liikumise uurimisel wõinud tugida wõrdlemisi usalduswäärsele ametlikule materjalile. Seetõttu pakub tema teos otse erakordset huwi. Autor on pealegi püüdnud oma uurimises jääda objektiivse waatleja seisukohale ja esitada sündmustekäigu kohta kuiwa, kaine ja täpse ülewaate, millele tõepoolest paar wäikest erandit wälja arwatud, on wõõraks jäänud enamlaste tawaline fraseoloogia oma kulunud sõnaõitega“.

Kui siin selles wäljawõttes tahaksime midagi eriliselt alla kriipsutada, siis peaksime kõgu wäljawõtte alla kriipsutama. J. P. on—objektiivne waatleja, ta on kaine ja täpne, kes mitte pole nendesinatsete tõlnerite leerist, keda Eesti kodanlus igapäew kaagitab.

Meie nimetasime juba, missuguse eesmärgi J. P. oma töö algul omale

ette seadis. Selle kohta arwab walge ajakiri:

„Kõrwutades kõige pealt kaks üldwaadet 1905. a. liikumisele,—Wene bürokraatia oma... ja Balti parunite oma... püüab Palwadre leida keskteed mõlema wastupidise käsituse wahel“¹⁾.

Weel kord raamatut soowitades ja kiites, arwab toimetaja, et weel on waja koguda igasuguseid teateid kohtadelt, liikumisest osawõtnud tegelaste mälestusi ja muud, et „saada täiesti laitmatu ülewaate 1905. a. liikumise erinähtuste ja selle üldise käigu kohta“.

„Oleks wäga soowitaw, kui meie mingisuguse säärase, waljumaid teaduslikkuse nõudeid rahuldawa teose, saaksime 1905. a. kohta juba selle „hullu aasta“ lähenewaks 25. aastapäewaks“

lõpetab demokraatia õpetlane. Meie kardame (rõõmustada pole põhjust)—kas Eesti kodanlus ei hakka „marksist“ Palwadre „tööd“ ehk Eesti keeles wälja andma? 1905. a. rewolutsiooni Eestis just Palwadre raamatu järele uurida,—seda seal juba alustati.

Meil jääb ainult hinnata seda ajalootööd J. Palwadre enese sõnadega:

„Nii tehtakse ja kultiveeritakse Eesti kodanluse ja ta jüngrite poolt teadust, et noortsugu pimestada“ („Edasi“, № 13, 16, I. 1924.).

R. Wakman

Rewolutsiooniline wõitlus Rakweres ja Wirumaal 1917-18.a.

Peale tsaariwalitsuse kukutamist hakkasid Port-Kunda kodanlased kohe oma wõimu organiseerima. Esiteks korraldati oma miilits, kes korda pidi alal hoidma. Nende ülemaks oli isand Kõõra, kes teenistusse muidugi ainult „oma“ mehi wõttis. Märtsikuul ilmus wabrikusse keegi kodanik Länts (kodanlaste jünger), kes kiitis Kerenskit ja selle walitsust üle kõige, kuna ta Tallinna tööliste

häälekandjat „Kiirt“ ja selle poolehoidjaid päris „rõõwliste-enamlaste“ ajaleheks sõimas. Sm. Ossip katsus küll igal wiisil Läntsi laimu enamlaste ja „Kiire“ kohta tühjaks ajada, aga see aitas wähe, sest Läntsil oli ju wabrikülemuse poolt rohkem poolehoidu ja töölist ei olnud weel kindlale iseteadwusele jõunud.

Aprillikuu algul sõitis sm. Suuder W. S.-D. T.(e.) Partei Eestimaa Komitee poolt Port-Kundasse, kus tema ettepanekul tööliste üldkoosolek kokku kut-

¹⁾ Minu poolt paks kiri. *R. W.*

suti. Koosolekul suutis sm. Suuder töölistele selgeks teha, et neil koostöötamene kodanlusega võimata on, sest tööliste huvid ei või kodanluse omadega ühised olla. Sealsamas asutati ka esimene W. S.-D. T.(e.) Partei rakuke, kuhu kuulusid seltsimehed: Noormets, M. Sipria, H. Ossip, L. Laasberg, H. Nurk. Selle rakukese (büroo) ülesandeks oli uusi liikmeid juurde koguda, üldist tööd juhtida ja kontrollereida, ning tööliste seas parteilist selgitust ja kihutustööd teha. Mai kuul oli Port-Kundas enamlaste parteis (ühes kandidaatidega) juba 160 liiget. Ajalehte „Kiirt“ telliti juba mõnikümmend eksemplari.

Peale selle otsustati ehitustööliste ametiühisuse liitu astuda; kuna meister Püss kahjuks selle asja etteotsa sattus, läks see kõik nurja.

Tööliste wanemate nõukogu organiseeriti ka warsti peale sm. Suuderi sealkäimist. Nõukogu koosnes 17 inimesest, kes enamjagu kõik paendlased olid. Esimees Frühling püüdis tööliste ja kodanlaste wahel kõiksugu sobitusi ja kokkuleppeid teha, kuid ta ei jõudnud selles asjas kuigi kaugele, sest parteiorganisatsioon walwas tööliste huvisid ja ei lasknud neid kodanluse poolt kitsendada.

Sm. Suuderi korraldust mööda pidi Port-Kunda tööliste wanemate nõukogu selle eest hoolitsema, et Rakweres kreisi nõukogu walitaks. See kohustus pandi sm. Eduard Linderi peale (tapetud 18 aast.), kes seda läbi pidi wiima. 53 diwiisi komitee esimees (diwiis seis sel ajal Rakwere ümbruses), wene seltsimees, ka enamlane, andis selles asjus juhtnõore ja aitas ise ka organiseerimisetöös kaasa. Port-Kunda wabrikust waliti Rakwere Nõukogusse seltsimehed: W. Bauts ja J. Järwe, linawabrikust sm. Meibaum (enaml.), ametiühisuse poolt sm. Bergmann, kooliõpetajate liidu poolt waliti 8 inimest, tuntud kodanlased: Juhkum, adwokat Kalbus, wenekiriku salmilaulja Aaren, adwok. Kuljus ja teised. Plekisseppade liidu poolt waliti—Moorberg-noorem, ka kodanluse poolehoidja. Enamlastest olid

Rakwere Nõukogus järgmised seltsimehed: Bauts, Linder, Sulger, Bergmann, Meibaum, Ossip, Leetsmann, Lillak. Teised olid kõik kodanlased ja wähemlased, nii et töörahwal nendelt midagi head loota ei olnud.

Oli kord sarnane juhtumine: mõisa töölistes tulid kaebama, et mõisnikud neile ülekohut teewad. Otsustati nõukogust kedagi seltsimeest saata asja järele uurima. Kui sm. Bauts ennast sõitjaks üles andis, siis ehmatasid herrastest nõukogu liikmed ära ja otsustasid saadikut „walida“. Muidugi waliti siis „oma“ mees, nimelt salmilaulja Aaren.

Nõukogu esimeheks oli Juhkum walgekaardlise kooliõpetajate liidu esimees, Wändra kooliõpetaja, kes ühtlasi ka kodanlise maawalitsuse esimeheks oli, sekretäriks oli Kuljus, kelle wend Aseri wabrikus meistrina teenis.

Meister Kuljus oli toores mees, pekkis purjus peaga töölisi ja pigistas neid, kus see wähegi wõmalik oli. Kui nõukogus sarnase meistri wägiteod arutamisele tulid, siis astus muidugi sekretär oma wenna kaitseks wälja. Sellest hoolimata otsustas nõukogu wabriku komiteele ettepaneku teha, meistrit kohalt tagandada ja nõukogu sekretärist wenna tema kohustustest wabastada.

Kui kaitseliidu organiseerimise küsimus nõukogus arutamisele tuli, siis, silmaspidades, et nõukogu täidesaatwas komitees ikkagi kolm töölist oli, otsustati see maanõukogusse otsustamiseks anda, Sarnases olukorras tuli Port-Kunda saadikutel Rakwere nõukogus ägedat wõitlust pidada.

1917 aasta juulikuu sündmused andsid rewolutsionilisele liikumisele uue tõuke. Paljud arusaajamad töölistes astusid W. S.-D. T.(e.) Parteisse, rewolutsiooniline meeleolu tõusis, kuna nõrgemad sel puhul parteist wälja astusid.

Isegi Inglismaa konsuli Girardi, kes Port-Kunda wabriku direktor oli, wilitasid töölistes paemurrust wälja, kui see töölisi manitsema hakkas.

Üheks suuremaks ja tähtsamaks küsimuseks oli wanemate nõukogus tööliste palga kõrgenduse küsimus, mille kallal 2 nädalat töötati. 15 juulil wõttis wanemate

nõukogu otsuse wastu, mis järgmiselt kõlas: — Et kõikide tarbeainete hinnad wõrreldes 1914.a. 1 juunist — 1917.a. 1 juuniga 840% tõusnud on ja meie palgad sugugi kerkinud ei ole, siis nõuame meie, kui töölised ja meistrid omale palga kõrgendust praeguste tarbeainete % järele: 8 rubla alammääraks 8 tunnilise tööpäewa eest. Wastasel korral oleme meie nälgimise surma mõistetud.

Kui tähendatud resolutsioon wabriku walitsusele ette kanti, algasid ägedad waelused, mis mitu päewa kestsid. Selles wõitluses näitasid tööliste esitajad igaüks oma õiget nägu, näituseks: mootor-osakonna tööliste (wanem) esitaja oli wähemlane Sepper, see müüs oma tööliste huwid kohe läätsa-leeme eest wabriku walitsusele ära ja leppis 20% palgalisaga, aga et paemurru ja rauatööliste jaoskondade wanemad enamlased olid, nõudsid nad 100 — 130% palga lisa, mida nad ka läbi wiisid, sest wastasel korral ähwardasid streiki algada. Nende jaoskondade esitajateks olid seltsimehed Ossip ja Sukstehwer.

22 juulil waliti rahu-kambri (wahekohtu) liikmeid: 5 inimest, milledest olid 3 W. S.-D. T.(e.) P. liikmed. See 5 liikmeline komisjon pidi kõik tööliste ja wabrikuwalitsuse wahelised tülid lahendama.

4. augustil waliti esimene kooli-komisjon, kuhu said: 1. parun Siirak, wabriku poolt; 2. von Bleese; 3. inser Jansen; 4. tohter Luik; 5. meister Püss; 6. kirjutaja Küüra; 7. kooliõpetaja Speek; 8. masinist Tomberg. Tööliste poolt waliti 4 seltsimeest, kõik W. S.-D. T.(e.) Partei liikmed, nimelt: H. Ossip, Juh. Klamann, Juh. Sõrm, Kristjan Nõmtak. Juba sellest komisjoni koosseisust wõis otsustada, et ta peale sõnade midagi ei tee ja teha ei suudagi.

3. sept. oli Kunda-Malla walla nõukogu liikmete walimine. Walimistest wõtsid osa 1490 inimest. Walimistel esinesid 2 nimekirja. № 1 oli tööliste, teenijate ja wäikemaapidajate oma, kuna № 2 taluperemeeste ja suurmaapidajate oma oli. —

№ 1 sai 1203 häält, kuna № 2 287 häält sai. Nii läksid nõukogusse tööliste nimekirjast 20 inimest, kuna № 2 ainult 5 sisse said. Kogu walimiste ajal tegid peremehed rahwa hulgas ägedat kihutust ja sünnitasid segadust. Wiimati lasksid ühe walimisekomisjoni liikme sm. H. Ossipi peale rewolwrist 5 pauku. Laskja oli üks nende miilitsamees, taluperemees Neitu, kes muidugi wabalt plehku pani.

10. sept. oli Port-Kunda tsemendiwabrikus kõigi organisatsioonide esitajate koosolek, Tallinnast saadud telegrammi põhjal. Selles telegrammis oli küsimus, missugust walitsust Port-Kunda töölisel tahawad. Telegrammis oli ettenähtud kolm arutusel olewat walitsuse wormi, nimelt: 1. Koalitsiooniline walitsus ühes kadettidega; 2. Sotsiaal-rewolutsionääride ja wähemlaste walitsus ja 3. Nõukogude walitsus.

Koosolekul oli 45 esitajat. Esimese walitsuse wormi poolt hääletas 1. — wastu 44. Teise punkti poolt — 16, wastu — 29. Kolmanda punkti poolt — 28, wastu — 17. Nii siis otsustasid Port-Kunda töölisel Nõukogude walitsuse poolt, kuna kodanlastel ja wäikekodanlastel parteidel wähe poolehoidu oli.

Kornilowi mässu puhul tegi Rakwere nõukogus Juhkum aruande ja teadustas, et Tallinna kui ka Pihkwa nõukogude poolt on ettepanekud tulnud nendega ühineda. Rakwere nõukogu otsustas Tallinna kodanlise maapäewaga ühineda, aga mitte nõukoguga.

Mõni päew enne oktoobrirewolutsiooni awaldati „Töölises“ s. Lenini hüüdsõnad: «Kõik wõim nõukogudele», „10 kodanlist ministrit Kerenskiga eesotsas tulewad arreteerida“, „üldine rahu sõdiwate kapitalistlike riikidega“, ja „kõik maa tuleb töötawatele talupoegadele anda“. — Need sõnad mõjusid kui hiigla pommiplahwatus, sest see oli seesama, mida töölised ja talupojad juba ammu ihaldanud ja mille eest juba nii paljud oma elu annud.

24. oktoobri õhtul oli W. S.-D. T.(e.) Partei Kunda Komitee büroo koosolek. Päewakorras oli sotsialistlise rewolutsiooni küsimus. Büroo otsustas kõik

abinõud tarwitusele wõtta, et aidata sotsialistlist rewolutsiooni läbi wiia.

25. oktoobri hommikul kell 10 liikus määrinud nägudega tööliste hulk punaste lippudega W. S.-D. T.(e.) Partei komiteega eesotsas, wabriku kontori hoone poole, kus härrasmehed lukustatud uste taga koos istusid. Töölised nõudsid, et härrad ukсед lahti teeksid ja ise tööliste ette ilmuksid aru andma. Härrad, nähes, et töölisi nii palju oli ja et neil ikka tõsi taga on, ehmatasid, tegid ukсед lahti, astusid tööliste ette ja „tunnistasid“ ka Nõukogude walitust.

Töölised pidasid hilja õhtuni miitinguid ja arutasid, kuidas tuleks Petrogradis wõitlewatele tööliste appi minna.

Mõni päew hiljem saadi Petrogradist rahuldawaid teateid. Teatati, et Kerenski põgenenud ja ministrid arreteeritud on. W. S.-D. T.(e.) Partel bürool oli nüüd palju tegemist, sest uusi liikmeid tuli palju juurde ja liikmete arw kaswas mitmekordseks.

Tallinnast sõitis kohale sm. O. Räs-tas, kes siin seltsimeestele juhatusi andis, kuidas alguses tuleb tegutseda. Esiteks sai „rewolutsioonikomitee“ organiseeritud, siis tööliste kontroll-komitee ja weel tribunaal. Tribunaali said tublimad seltsimehed walitud: sm. Bauts, Järwe ja Wanda. Kõigil eelpool nime-tatud organisatsioonidel oli nüüd tööd ööd kui päewad.

Warsti peale seda asusime punakaardi organiseerimisele, mis nüüd suure huwituse ja osawõtmisega läbi wiidi, sest esialgu kirjutasid 200 seltsimeest punakaarti. Sõjariistu saime Tallinnast punakaardi keskkomiteest. Punakaardil oli palju tegemist nii koha peal kui ka maal, mõisate ülewõtmise juures, sest Rakwere Nõukogu ei teinud selles asjus mitte midagi. Oli kord sarnane juhtumine, kus Siberi külast mõisa ääremaamehed Nõukogusse tulid järele küsima, kuidas seda maad, mida parun Girard kaheksa aastat tagasi, neilt wägise ära wõttis, tagasi saada. Kodanlastest nõukogumehed naersid siis nende üle ja ütlesid: „mis, teie, maatamehed.

tahate nüüd parunitelt maad ära wõtta!“ Siiski saadeti sm. Bauts kohale seda asja selgitama. Kui nimetatud seltsimees kohale jõudis ja parunitelt selle maa tarwitamise luba kohta tokumentisid nõudis, siis wastas parun, et ta olewat maa sellepärast ära wõtnud, et need mehed pole seda harinud, aga tema, parun, pidawat seda maad vähemalt heina all.— See maa wõeti parunitelt ära ja maatamehed korjasid sealt, paruni poolt juba maha niidetud ja osalt ka ära kuiwatatud heina omale. Warsti peale selle arutasime maakonna walituse ülewõtmist, kuid sellest ei tulnud midagi wälja. Maakonna walitsus jäi alles. Sm. Bauts sõitis selles asjus Tallinna seltsimeestega nõupidama, kuidas selles asjas tuleks tegutseda. Ta seletas seal, et päris häbi on Rakwere pärast, kus weel kodanline maakonna walitsus tegutseb, kuna mujal Eestis juba igalpool nõukoguwalitsus maksew on. Tallinnas teatas sm. Kingissepp, et Kundasse juba 80 püssi on saadetud. Tarwis on töölised sõjariistu panna ja maakonnawalitsus üle wõtta. Kui saadik Tallinnast Kundasse tagasi jõudis, peeti seal partei-komitees nõu, kuidas seda kawatsust täide wiia. Selleks ühineti Aseri seltsimeestega sm. Linderi näol. Esmaspäewa õhtul wõeti waksalist wedur ja üks wagon, mis punakaartlasi täis sai, sest Aserist oli 60 meest ja Kundast rohkemgi. Rakweresse jõuti umbes kella 2 ajal öösel. Tallinna seltsimeeste korraldusel oli seal juba sõjaseadus wälja kuulutatud, Eesti polk seisis ka Rakweres. Seda silmas pidades, hüiliti salaja Laia uulitsale, neljandama jaoskonna rahukohtu hoonesse, kus kolmandast korrast pool oma peakorteriks wõeti. Ruumidjäid rahukohtunikule edasi. Seal oldi siis täitsa wagus, et mitte enneaegu mingisugust kahtlust ega ärewust tekitada. Oma julgeolekuks pandi tunnimees wälja, kes ilma püssita (maskeeritult) wahti pidas, loodi sidemed kohaliste töölistega. Hommiku kella 5 ajal mindi waksali ja wõeti see üle. Sandarmid kihutati wälja ja pandi keegi Tallinna seltsimees komendandiks, kuna tale abiks weel 8 punakaartlast

jäeti. Siis wõeti telefoni jaam üle, kuhu 2—3 seltsimeest kontrolli pandi.

Kui härrad maawalitsuses juba arwati üles tõusnud ja tööle asunud olewat, otsustati maakonnawalitsust üle wõtma minna. Läksid seltsimehed: Bauts, Linder ja weel üks Tartu poolt seltsimees 18-mehelise punakaartlaste salga eesotsas ja piirasid maakonnawalitsuse hoone ümber. Härrased oliwad kõik kohtadel. Ka seltsimees Meibaum oli seal, kes teisi nähes pisut kokkus. Isand Juhkum, kelle käed hirmu pärast wärisesid, hakkas sm. Bautsi häbistama, et tema kui maanõukogu liige tormawat püssiga sisse. Äranähes, et siiski muud teed ei ole, andis oma asjaajamise ja paberid üle. Peale selle weel kassa, kus 18 kop. raha oli ja 36 kop. wõlga. Peale selle oli pangast wekslite peale weel 8000 rubla wõlga wõetud, kuhu kõik 24 maakonna-walitsuse liiget alla olid kirjutanud. Juhkum palus jumala keeli, et teda mitte wangi ei pandaks. Lastigi ta siis wabaks, kuid kõige maakonna-walitsuse liikmete juures korraldati läbiotsimisi, mis aga mingit tagajärgi ei annud.

Isand Kalbus pani plehku, kuid tabati samal õhtul. Läbiotsimised kestsid edasi selleks, et spekulantidelt peidetud toiduaineid üles leida. Ka waksalis peeti mõned spekulandid worsti ja muu toiduainetega kinni. Rekwireeritud toiduained anti Hubeli poodi, kust siis waesemaid elanikke ja töörahwast nendega warustati.

Seal läksid parunid Eesti sõjawäe komiteesse nende seltsimeeste ja punakaartlaste peale kaebama, nõudes, et neid linnast wälja löödaks. Kohe piiras Eesti polgu osa punaste peakorterit sisse. Wiimaks, pika kõnede ja läbirääkimiste peale, läks korda Eesti polgu mehi sealt ära saata. Laskmisi sõjawäelaste poolt ei olnud, kuna uulitsatel, siin ja seal wähest mõned prowokatsioonilised paugud kuuldusid. Sealsamas loodi maakonna-täidesaatew komitee järgmises koosseisus: sl. A. Leetsmann esimeheks, sm. Linder ja Kippar liikmetena. Täidesaatwa komitee esimene töö oli tööliste ja soldatite saadikute nõukogu walimisi korraldada. Ka tribunaali liikmed waliti

esimesel koosolekul, nimelt: esimees Roots, üks liigetest oli Linder, teisi ei mäleta, ja 2 kandidaati.

Teisel koosolekul tuli arutamisele rahwakohtu küsimus. Kohtunikuks andis üles herra Ado Anderkopp. Ta tutvustas ennast kui ülikooliharidusega kodanikku, kes Nõukogude walitsust tunnistas, ehk ta ise küll päris enamlane ei olewat ja kõige meie tegewusega nõus ei olewat. See küsimus jäi seekord lahtiseks.

Mis puutub tribunaali tegewusse, siis wõib sellest paljugi rääkida. Et tribunaali esimees Roots vähemlane oli, siis tuli palju lubamata nähtusi ette, nagu: Kundas arreteeriti von Bleese, selle wabriku keemiker, Leithort—portu walitseja ja Richard Tamberg meister depoost. Nad wiidi Rakwere tribunaali, kuid enne weel kui nende saatjad punakaartlased tagasi jõudsid, olid nad juba wabad ja kodus. Kunda tribunaal arreteeris von Bleese uuesti ja toimetas ta Rakwere täidesaatwa komitee kätte.

Rakwere ümbruses oli sel ajal palju rööwimisi ja wargusi, ning et nõukogude wõim kohtadel alles organiseerimisel oli, siis saatsid maalt sm. sm., kes ülewõetud mõisades töötasiwad teateid Kundasse, et sealt neile abi saadetak. Saadeti kuhu suudeti. Seal tegutses organiseeritud rööwlite salk, umbes 25 inimest, hästi sõjariistus. Üks neist oli Wõrno nimeline. Sellejuures pandi läbiotsimine toime, kust leiti suur hulk peidetud ja warastatud kraami, kui ka toiduaineid. Mees wõeti kinni ja saadeti Rakwere tribunaali. Asi jäi seal soiku. Saadeti üks seltsimees asja järele kuulama, siis wastas Roots—tal ei olewat aega olnud seda asja otsustada.—

Sarnast teguwiisi nägime sagedasti vähemlaste poolt, kes kusagil tegewuses olid.

Üleüldiselt wõib ütelda, et tööliste meeleolu väga hea oli. Kõik olid nagu uuesti sündinud. Ka naisterahwad ja noorsugu wõtsid ümberehitamise tööst väga aktiivselt osa.

21-sel weebruaril jõudis Tallinnast, Rakwere kaudu Kundasse korraldus, et Tallinnasse punakaarti saata. Kunda mehed, umbes 80 inimest, läksid kohe Rakweresse ja jäid sinna korraldust oota-

ma, kuna teine osa järgmisel päeval veel järele läks. Mõned üksikud läksid ära, kartes, et tuleb lahingusse minna.

Sm. Sipria ja Wõrno waliti saadikuteks üleestimaalisele partei konverentsile Tallinnasse. 23. weebruari hommikul koguti Toompea walgesse saali kokku, aga et saadikuid wähe oli ilmunud, mindi seal Töölistemajasse partei komitee ruumidesse. Seal selgus, et saadikutena üldse 17 seltsimeest oli kokku tulnud ja sellepärast nimetati seda kongressieelseks nõupidamiseks. Esimeseks päewakorra punktiks oli meie S.-D.T. (e) Partei „Kommunistliseks (e) parteiks“ ümber nimetamine. Teisi küsimusi ei mäleta sm. sm. enam, neid ei saadud arutada. Öhtul hilja (kell 11) kutsuti konverentsi saadikud nõupidamisele Toompea lossi. See koosolek algas kell 1 öösel. Koosoleku awas sm. J. Anwelt. Koosoleku juhatajaks waliti J. Anwelt, kirjatoimetajaks N. Janson. Aruandjaks oli sm. W. Kingissepp. Loeti sm. Staalini telegramm ette, milles seisis, et: Saksa- maa ja Wenemaa wahel on kokkuleppele jõutud, et Eestimaad ajutiseks, s. o. 2 aastaks Saksa politsei alla anda. Arutati siis pikalt ja laialt käesolewat silmapilku. Lõpuks jõuti otsusele, et on tarwis Eestist ära ewakueerida, milline otsus ühiselt wastu wõeti. Sl. Lell'ele tehti ülesandeks ka Rakweresse sellest teadustada. Saadikud sõitsid esmaspäewa (wististe pühapäewa. Toime- tus) hommikul raudteel Tallinnast wälja ja öhtul kell 9 olid Rakweres, kus sm. Sipria sellest otsusest kohe täidesaatwa komitee esimehele Kipparile teadustas. Järgmisel hommikul oli Kippar kadunud, ilma et ta kellegile sõna oleks rääkinud ehk mingisugust korraldust teinud. Sellest teadustati sm. Linderile, kes kohe tegutsema hakkas, seal juures kõigile soowides külma rahu alal hoida. Kui sm. Sipria Kundasse sõitis, otsustati seal partei komitees hobustega Sonda jaama sõita. 16 seltsimeest sõitsid hobustega Kundast wälja ja jõudsid 26. weebr. hommikul Narwa. Seal arwati, et wäljasõit Kundast liiga enneaegne olewat ja saadeti neid tagasi Jõhwi. Seal trehwasid nad Rakwere punakaartlasi ja osa

T. K. liikmeid. Jõhwis seisid kolm päewa sõjaseisukorras Rakwere, Kunda ja Aseri punakaartlased, üksikud punakaartlased maalt, mõned sõjawäelased 49 korpuse staabiga, kokku umhes 200 meest. Sompas oli meil eelpostil sakslastega lahing, kus meie poolt 1 sm. surma sai. Siin saadi käsk Narwa taganeda, kuhu 2-sel märtsil jõuti. Seal anti „Wõitleja“ ruumid selle sõjawäe osa tarwitada. Seal korraldati koosolek, kus seltsimees Sihwer kõnega esines. Ka Kippar oli sinna ilmunud, kuid sm. Sihwer ütles: kes meilt korra läinud on, see ärgu tulgu enam tagasi.

3. märtsil oli Dõbenko madruste wäeosa ja sakslaste wahel lahing, kus Narwa ja Korfi wahel madrused sakslaste poolt puruks löödi. Kell 6 öhtul teatati meie wäeosale, et ta waksali peab minema. Teel ühendati neid veel Putiilowi töölisewäeosaga. Need saadeti nüüd Tallinna maanteed mööda sakslaste wastu. Pritska männiku juures hakati neid lõhkewate kuulidega laskma, siiski wõtsid nad esimese maja tormijooksul ära, kus nad muuseas sakslaselt jalgrataid said. Anti käsk, et 20 meest pidid pagemasse tiiba minema, et madrustega ühineda. Need 20 meest läksid kuni raudteeni, aga madruseid ei leidnud kusagilt. Nad põrasiwad tagasi ja jõudsid umbes kella 11 — 12 ajal oma meeste juurde, kus korraldus tehti Narwa taganeda.

Narwa tühendamine oli täies hoos. Taganesime lahus maanteed mööda Jamburi poole. Teel puhati Dubrowka juures ühes talumajas ja 4. märtsi hommikul jõuti Jamburi.

Nagu seltsimees Hermanson teatab, on Sompala lahingus 12 seltsimeest, nende hulgas 10 Putiilowi punakaartlast, sakslaste poolt kinni wõetud ja Rakwere waksali otsas aias üles poodud. Poojad ei olnud mitte sakslased, waid Eesti hallparunite pojad, kes Saksa wäeosade kõrwal tegutsesid. Poodud rippusiwad 2½ päewa wõllas. Enne muldapanemist olid neil ka riided ja jalanõud ära rööwitud.

Eesti kodanlus hõiskas rõõmupärast, sest sakslased olla neile luba annud kolm päewa enamlasti puua.

SISUKORD

L ehek

1. Weebuarirewolutsioon Tallinnas	1
2. Weebuarirewolutsioon ja järgnew ajajärk Tartus	10
Sotsialistlised parteid enne weebuarirewolutsiooni	—
Weebuarirewolutsiooni eelpäewad	11
Rewolutsiooni algus Tartus	—
Linna korrakaitse organiseerimine	12
Esialgse nõukogu loomine ja ta tegewus	13
Parteilised wahekorrad Tartu nõukogus	—
Tööliste seksiooni asutamine	14
Nõukogu—põhikirja alusele. Täidesaatwa komitee ümberwalimine	15
Masselised koosolekud ja meeleawaldused	16
Enamlaste partelseksiooni tegewus rewolutsiooni esimesel ajajärgul	—
Kodanlus trügib esile	17
Masseline kodanluse wastane liikumine	19
1. Mai pühitsemine	—
3. Weebuarirewolutsioon Narwas	21
Põnewas ootuses	—
Ettewalmistused wäljaastumiseks	—
K r e e n h o l m i s	22
Teistes wabrikutes ja ettewõtetes	24
Liikumine uulitsal. Rahwa wiha	—
Ühinemine sõjawäega	25
Miitingud	—
Nõukogu organiseerimine	26
Saatkond Peterburi	28
Sündmused Narwa raudteejaamas	—
Narwa kodanlus kah rewolutsiooni „tegemas“	29
Sandarmiwaliitus ja ta andmed	30
4. 1905. aasta Eestis sm. J. Palwadre walgustusel	30
Autori allikatest ja raamatu teaduslikkusest	31
Sm. J. Palwadre „teaduslik uurimus“ poliitiliste parteide kohta Eestis 1905. aastal	34
„1905. aasta“	35
Eesti kodanluse arwamine Palwadre „töö“ kohta	40
5. Rewolutsiooniline wõitlus Rakweres ja Wirumaal 1917—18. a.	41

„KÜLWAJA“ raamatuladus.

„КЮЛЬВАЯ“. Ленинград 31, улица 3-го Июля (б. Садовая), д. 48.

Ajalugu, maadetuendus, reisikirjeldused ja elulood.

Agapow S. Kamenetski j. t. Noor maadeteadlane. 104 lhk	— 90
Bassurmanski ja Tank. Naistööline Oktoobri barrikaadidel. 50 lhk	— 35
Bubnow A. Pääsilmapilgud komm. partei arenemisest Wenemaal. 46 lhk	— 15
Buk W. Rahwas ja maa. 142 lhk	1.—
Depman J. Eesti ajalehed Peterburis	— 30
— Jakobsoni ja Jannseni päiwilt	— 60
— Kellega kah Eesti tsensorid sõda pidasid	— 30
— Narwa „Kiir“. Tsensor Pukits	— 75
— Peterburi ajaleht „Tööline“	— 15
— Sandarmiwalitsuse salakirjakogust	40
— Tagasikiskumise—aastatel	— 90
Ewart W. 9. jaanuar 1905. 48 lhk	— 15
Hurt J. Friedrich Engels. 16 lhk	— 05
Jaan Kreuks. 13 lhk	— 15
Kas tunned maad. 80 lhk	— 40
Kantsky K. Karl Marx ja tema ajalooline tähtsus. 48 lhk	— 10
Klaas H. Minewikust. 62 lhk	— 25
Konkol M. 1871. a. kommuun. 23 lhk	— 10
Lunatscharski A. Karl Marx. 14 lhk	— 05
Nõukogude Wenemaa ja Eesti wabariik. 55 lhk	— 20
Nõukogude lipu all	— 50
— 9. jaanuar 1905. 35 lhk	— 15
Pimenowa E. Esimene tööliste liikumine Inglismaal (Chardism). 19 lhk	— 05
Pöögelmanu H. Ferdinand Lassalle. 31 lhk	— 15
— Inimestejaht ja kontidemurdmine. 32 lhk	— 10
— Isborsk (Irboska). 62 lhk	— 25
— Karl Marxi mälestuseks. 32 lhk	— 20
— Sini-must-walge lipu all. 48 lhk	— 20
— 1871—1921. Pariisi kommuuna 50. aastapäewaks. 48 lhk	— 30
— Wiktor Kingissepp. 64 lhk	— 25
Rooskaja H. Walged werekoerad. 24 lhk	— 05
Samóslowskaja Ek. Ajaloo óperaamat. 158 lhk	1.40
See õn see maa. Kirjeldused Eestist. 48 lhk	— 20
Suure wõidu ja raske kaotuse mälestused. 96 lhk	— 40
Streich S. Wiieist ülespoodust (Dekabristid)	— 15
Tjumenew A. Töö ajalugu. 204 lhk	2.—
Trenfeldt K. Juulipäewad 1917. 27 lhk	— 10
1905. aasta Eestis. Piltidega. 216 lhk	3.25
Walge Eesti Sahaliinist. 48 lhk	— 15
Walgest Eestist. 104 lhk	— 30
Waltin A. Rewolutsioon Saaremaal. 32 lhk	— 15
Wolossowitsch. ÜK (e) Partei kõige lühem ajalugu. Tõlkinud H. Pöögelman. 176 lhk	1.50

Üleskutse endistele Eesti punawäe kangelastele!

№ 2.

Kallid seltsimehed!

Leningradi Eesti punase sõjawäe aja-lookomisjon pöörab teie poole järgmise üleskutsega:

Käesolew **1928** aasta ja tulewane **1929** a. on meile, end. Eesti punastele kütidele iseäranis tähtis, sest 1928 a. ja 1929 a. algul on pea kõikidel end. Eesti punastel wäeosadel 10 aastat täis sellest ajast, kui meie wapratele Eesti punastele wäeosadele aluse panime.

Weebruari ja märtsi kuul 1918 a. pandi alus Tartu-Putiilowi partisaan salgale, Eesti kommunistilisele pataljonile, Narwa partisaan polgule jne.

Maikuu lõpul s. a. sai 10 aastat täis sellest ajast, kui kangelaslik Eesti komm. pataljon Uurali wäerinnale sõitis Tshehoslowakkide rõõwbandede vastu.

Juunikuu algul sai täis 10 aastat, kui Tartu (3.) polk Arhangelski wäerinnal wõitlust algas ühes Narwa (4.) polguga Inglismaa okkupatsiooni wägede vastu.

Augustikuu algul saab 10 aastat täis, kui waprale Tallinna (1.) polgule Petrogradis alus pandi.

Samal ajal sai omale aluse ka tulewane Eesti punane kerge- ja raske-suurtükiwägi.

Oktoobrikuu algul pandi alus Wiljandi (2.) polgule.

28. nowembril s. a. saab täis 10 aastat Narwa waldamisest waprata Eesti punaste wägede poolt (Wiljandi, Tartu polkude, madruste dessandi salga, Eesti suurtükiwäe osade jne. poolt).

Detsembrikuu algul 1918 a. wormeeriti Narwas wahwa Eesti punane ratsapolk.

Pea samal ajal pandi alus Wõrus ka kangelaslikule Wõru (5.) polgule ja Eesti Rewolutsioonilisele kaitsepolgule.

1919 a. weebruarikuus pandi alus kuulsale Eesti punasele diwiisile ja Eesti armeele ning side-, inseneri pataljonidele jne.

Kümme aastat on möödunud, kui punased Eesti sõdurid oma kangelaslikku wõitlust algasid.

Endised Eesti punase diwiisi sõdurid ja tegelased, kes aastate wiisi suurest wõitlusest osa wõtsid, ei wõi lasta ununeda neid üleelamisi ja wõitluseid, mis nendel sel ajal tuli läbi elada.

Eesti punase diwiisi kütid, suurtükimehed, ratsawäelased, luurajad, komandõrid, poliitööliised ja kõik teised—wiimane aeg on käes, kus meie oma ülesande täitma peame. Meie peame andma täieliku kirjelduse terwest oma tegewusest täies suuruses.

Eesti punasesõjawäe keskkomisjonil on kawatus 28. nowembriks 1928 a. Narwa waldamise 10-ndaks aastapäewaks „Proletaarne Rewolutsioon Eestis“ numbri eriwäljaanne wälja anda, mis terwelt Eesti punase sõjawäele pühendatud oleks. Selles numbris awaldatakse peale Narwa waldamise kirjelduse ja üksikute Eesti polkude ja teiste wäeosade jubilaaride tegewuse üle pikem kirjeldus.

Leningradi Eesti punawäe ajaloo komisjon loodab, et see üleskutse endiste Eesti punaste sõdurite ja tegelaste poolt samuti elawat

wastuwõtmist leiab, kui esimene üleskutse Punase sõjawäe 10-nda aastapäewa puhul, kus sadanded endised Eesti punased sõdurid ajaloo-komisjonile oma isiklikke mälestusi, pilta jne. suurel arwul saatsid.

Seltsimehed—end. Eesti punased kütid! Seadke kõik omale lõõk-ülesandeks kiires korras oma isiklikke mälestusi, pilta jne. ajalookomisjonile saata. Tõmmake kaasa veel kõhklewaid seltsimehi.

Seltsimehed! Wiimane aeg on tõsiselt ja tegelikult asuda Eesti punasewäe ajaloo kirjutamisega. Kuid see suur töö on mõttetu ilma endiste punaste Eesti küttide otsekoheselt laialise kaasabit. Sest kes tunnewad oma Punast wäge paremini, kui need, kes ise tema ridades wõitlesid. Punasewäe ajalugu ei saa kabinetides, tõlmunud paberiwirnade ja

raamatute taga „walmis kirjutada“, sest siis oleks see surnud ajalugu. Eesti punane sõdur, see punane sõdur, kes ise oma klassiwäge tunneb, peab ajaloo kirjutaja olema! Siis on see ajalugu elaw ajalugu.

Seltsimehed! Kõik tööle! Iga endine punakaardlane, partisaan ja punawäelane peab oma osa Eesti Punase sõjawäe ajalooosse andma, siis on ta tõesti eluline ja tõesti hulkade ajalugu.

Eesti punawäelane! Lahingus olid sa esimene—ole ka oma ajaloo kirjutamises esimene!

Kõik seltsimehed, endised Eesti punased kütid, kes laiali üle Nõukogude Liidu, asuge kohe tööle. Kirjutage wiibimata oma mälestusi ja saatke „Proletaarne rewolutsioon Eestis“ toimetusele ehk Moskwa (Чистые-Пруды, № 17) sm. H. Tummetau nime peale.

Leningradi Eesti Punase sõjawäe

ajaloo-komisjoni sekretär: Aleks. Ieu.

Naistöoline ja talunaisterahwas

Piltidega illustreeritud ajakiri, ilmub 6 korda aastas, toob peajasalikult kirjeldusi Nõukogude-Liidu ja rahwuswahelise töönaistlikumisest, majanduslistest elu-olu küsimustest, annab praktilist juhatus igapäewases majapidamises, terwishoius ja lastekaswatuses.

Ajakiri, alates 6 numbrist s. a., annab hinnata kaasandena suure juurelõikuse mustri.

„Naistöoline ja talunaisterahwas“ maksab tellides: aastas—60 kop., ½ aastas—30 kop., üksiknummer—15 kop.

Tellimise aadress: Ленинград 31, ул. 3 Июля 48, „Külwaja“ kirjastus ja raamatuladu.